

І. В. Казанжи

ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

І. В. Казанжи

Технології виховання в початковій освіті

Навчально-методичний посібник

Миколаїв
2020

УДК 37.09
ББК 74.202

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 23 від 25 травня 2020 р.)*

Рецензенти:

Шуляр Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, заслужений учитель України, професор кафедри мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Дячук Валентина Іванівна, кандидат педагогічних наук, вчитель вищої категорії, директор Миколаївського закладу загальної середньої освіти № 50 імені Г. Л. Дівіної.

Казанжи І. В.

Технології виховання в початковій освіті: навчально-методичний посібник / І. В. Казанжи. – Миколаїв: СПД Румянцева, 2020. – 242 с.

У посібнику висвітлено сутність та особливості технологій виховання, загальні засади педагогічної інноватики, найпоширеніші у початковій освіті інноваційні практики. Подано рекомендації щодо практичного застосування новітніх технологій у виховному процесі початкової школи.

Матеріали навчального посібника можуть бути корисними для студентів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти, магістрантів, вчителів, викладачів. Навчально-методичний посібник містить матеріали для дистанційного навчання.

УДК 37.09
ББК 74.202

© Казанжи І.В., 2020
© СПД Румянцева, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	5
Лекція № 1. Тема: Технології у виховному процесі. проектування виховних технологій	5
Лекція № 2. Тема: Виховна система освітньої установи	19
Лекція № 3. Тема: Виховна система О. А. Захаренка	30
Лекція № 4. Тема: Виховна система українського колежу імені В. О. Сухомлинського.....	37
Лекція № 5. Тема: Виховна система Великосорочинської школи-інтернату ..	52
Лекція № 6. Тема: Авторська виховна система СШ № 825 В. А. Караковського	61
Лекція № 7. Тема: Школа самовизначення О. М. Тубельського	69
Лекція № 8. Тема. Вальдорфська педагогіка.....	86
Лекція № 9. Тема: Школа С. Френе	99
Лекція № 10. Тема: Українська національна система виховання, шляхи та засоби її реалізації.....	102
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	126
Методичні рекомендації до практичних робіт.....	126
Індивідуально-творчі завдання	138
Науково-дослідні завдання.....	141
Тести для контролю та самоконтролю знань з курсу.....	145
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ СТУДЕНТАМ ЩОДО ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	154
ГЛОСАРІЙ	161
ЛІТЕРАТУРА	178
ДОДАТКИ	186
Скарбничка популярних технологій виховання	186
Тенденції, очікування й негативні процеси в дитячо-юнацькому середовищі й у суспільстві.....	204
Матеріали на допомогу студентам-практикантам	210

ПЕРЕДМОВА

*Мистецтво виховання спирається на науку...
Як мистецтво, воно, окрім знань,
потребує здібності і нахилу і,
як мистецтво ж, воно прагне до ідеалу,
до якого прагнуть вічно і
ніколи повністю не досягають:
до ідеалу досконалої людини.*

К. Д. Ушинський

В сучасних умовах значно ускладнюються функції виховної роботи вчителя початкових класів, збагачується її зміст. Це обумовлює необхідність удосконалення підготовки педагогічних кадрів до означеного виду діяльності.

Державою і вченими розроблена відповідна теоретична і правова база щодо виховної роботи в школі. Натомість аналіз педагогічної практики сучасної школи засвідчив, що виховна робота залишається ще слабкою ланкою діяльності школи, вона не набула систематичного цілеспрямованого характеру. Подекуди виховні заходи носять епізодичний характер, в яких беруть участь лише окремі діти. Почасти шкільне життя для дітей завершується водночас із дзвоником з останнього уроку, а далі їх приймає вулиця. Таке явище є особливо небезпечним для учнів початкової школи. Причинами недостатньої уваги до виховної роботи, за результатами опитування вчителів початкових класів, є завантаженість учителів шкільною роботою, відсутність відповідної нової методичної літератури, небажання дітей залишатися у школі, недостатня методична підготовка студентів до здійснення означеного виду роботи.

Курс «Технології виховання в ЗОШ І ступеня» має за мету формування у студентів чітких уявлень про технології та виховання та інноваційні процеси в сучасному вихованні молодших школярів, засвоєння системи знань про виховні технології у школі першого ступеня.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- основні теоретичні положення технологій виховання в школі І ступеня;
- основні компоненти, методи та форми виховних технологій;
- основні технології виховання вітчизняних та зарубіжних авторів;

вміти:

- творчо використовувати знання про виникнення, розвиток та застосування виховних технологій;
- реалізувати у власній педагогічній діяльності відомі виховні технології;
- враховувати індивідуальні особливості молодших школярів у застосуванні технологій виховання в школі І ступеня.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Лекція № 1

Тема: ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ. ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ключові поняття: технологія, виховна технологія, комплексний підхід, діяльнісний підхід, виховна справа, цілепокладання.

Мета: сформувати у студентів поняття про виховну систему виховання, ознайомити з основними засобами виховних технологій; розвивати пізнавальні можливості, самостійність, активність.

План

1. Поняття технологія в педагогічній науці.
2. Технологія виховання як педагогічна проблема.
3. Проектування виховних технологій.
4. Поняття технологія в педагогічній науці.

Література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.
2. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002. – 368 с.
3. Самые популярные методики воспитания / сост. В. Петров.– Х.: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2010. – 320 с.
4. Виховні технології / Упоряд. В. Варава, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).
5. Лізинський В. М. Практичне виховання в школі. Особливості та планування. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – 160 с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Поняття технологія в педагогічній науці.

Слово «технологія» (від гр. techne – мистецтво, майстерність; logos – наука) у виробничому процесі означає систему запропонованих наукою засобів, способів і алгоритмів, застосування яких забезпечує наперед визначені

результати діяльності, гарантує отримання продукції заданої кількості і якості. Технологія базується на науці. Всі сучасні виробництва ґрунтуються на технологіях.

Термін «технологія» у педагогіку ввів А. С. Макаренко. Він вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов'язаний із її здатністю «проекувати особистість», тобто чітко передбачати ті її якості і властивості, які мають сформуватися у процесі виховання. Визначеність цілей дає можливість перейти до чіткої технології виховання.

Я під цілями виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру... Я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої необхідно прагнути.

(А. С. Макаренко)

Технологія виховання – це строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання. Кожне завдання має адекватну технологію виховання. Зміна завдання веде до зміни технології.

Педагогічна технологія, як і будь-яка інша, є концентрованим виразом досягнутого рівня діяльності («колективної майстерності»). Останній виникає на основі індивідуальної майстерності. Сучасна педагогічна теорія «дозріла» для технологічного підходу у вихованні, визнає його раціоналізм і доцільність, проте до розробки технології виховання, спираючись на яку кожен педагог зміг би сформувати ідеальну особистість, їй ще далеко.

Проблема не тільки в тому, що більшість педагогів ще не відійшла від інтуїтивного вирішення виховних завдань, а й у складності процесу виховання. На відміну від виробничих процесів, які мають послідовні операції, у виховному процесі якості особистості формуються не послідовно, а комплексно. Не можна сформувати особистість зусиллями різних вихователів, які володіють окремими «технологічними операціями». Особистість може створити тільки особистість. Тому вихователь, спираючись на загальну технологію, повинен вести виховний

процес з початку і до кінця. Звісно, при цьому він завжди буде проявляти індивідуальну майстерність.

Що дає сучасній практиці виховання педагогічна технологія?

1. Контекст «виховне завдання – технологія виховання» зводить до мінімуму педагогічні експромти у практичній діяльності і переводить останню на шлях попереднього проектування виховного процесу.

2. Замість окремих «виховних заходів» технологія виховання пропонує проект виховного процесу, який визначає зміст і відповідні види діяльності кожного вихованця.

3. Ієрархія цілей (визначення трьох рівнів цілеутворення: глобального – на рівні замовлення суспільства, етапного – на рівні етапів навчання, оперативного – на рівні конкретних виховних завдань) дозволяє досягнути гармонійної взаємодії всіх компонентів виховної системи по горизонталі (у межах одного періоду навчання – навчального року, півріччя, чверті) і вертикалі (на весь період навчання у школі).

4. Позбавитися формалізму. Формалізм у вихованні означає неухвалне, шаблонне ставлення до вихованця чи колективу, а значить однобічність і неадекватність виховних впливів.

Типовими проявами формалізму у вихованні є розрізнений підхід до планування, проведення ізольованих «виховних заходів», оцінки виховної роботи;

– показний характер виховної роботи, що суперечить розвиткові вихованця і колективу;

– незавершеність, неповнота виховних впливів, коли вихованець розглядається як об'єкт впливу тощо;

– однобічність трактування того чи іншого впливу; так, бесіда, доручення часто розглядаються як метод лише морального чи естетичного виховання, хоча насправді вони вирішують різні завдання виховання.

Комплексний підхід.

У практичній технології ідея цілісності виховного процесу реалізується шляхом комплексного підходу. Комплексність – це єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм виховного впливу і взаємодії. Комплексний підхід до виховання виконує одночасно декілька функцій:

1) орієнтує побудову системи виховання на цілісну особистість, а не на окремі її якості;

2) сприяє всебічному розвитку особистості, який є результатом комплексного вирішення виховних завдань;

3) сприяє гармонійному розвитку особистості шляхом здійснення єдності і взаємозв'язку всіх напрямів сучасного виховання, їх певного співвідношення і супідрядності;

4) сприяє ефективності виховання: одночасне вирішення не однієї, а декількох виховних завдань, природно, піднімає його результативність.

Між виховними впливами існують десятки, сотні, тисячі залежностей і обумовленостей. Ефективність виховання врешті-решт визначається тим, що ці залежності й обумовленості враховуються, точніше, здійснюються на практиці (В. О. Сухомлинський).

Сучасні технології виховання реалізують основні функції комплексного підходу шляхом:

1. Впливу на свідомість, почуття і поведінку вихованців.

2. Органічного поєднання виховання (зовнішнього педагогічного впливу) і самовиховання особистості.

3. Єдності та координації виховних зусиль усіх соціальних інститутів і об'єднань, які займаються вихованням: сім'ї, школи, колективів і груп, засобів масової інформації, літератури, мистецтва, органів правопорядку та ін.

4. Використання системи конкретних виховних справ, які одночасно вирішують завдання інтелектуального, фізичного, патріотичного, морального, естетичного й екологічного виховання в єдиному виховному процесі.

5. Системного підходу до процесу виховання – послідовності і супідрядності всіх компонентів виховання, їх взаємозв'язків і взаємовпливу.

6. Урахування зовнішніх і внутрішніх факторів, які сприяють чи перешкоджають одержанню найоптимальніших результатів виховної роботи.

У виховному процесі, що протікає у формі взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, у ролі таких причин (факторів) виступають:

а) уже сформований спосіб життя школяра, який може сприяти розвиткові запланованих якостей або (за певних умов) перешкоджати йому;

б) умови життя, які спричиняють становлення певного способу життя у межах різних регіонів: національні особливості (національна психологія, характер, свідомість, світогляд) найближчого оточення вихованця; традиції, звичаї, обряди; особливості географічного і природного середовища;

в) засоби масової інформації і пропаганди;

г) рівень розвитку й умови життя колективу, які безпосередньо впливають на особистість школяра (виховна система, що склалася у ньому, громадська думка, ціннісні орієнтації, моральні норми, психологічний клімат);

д) норми взаємин, що склалися у первинних колективах, позиція учня у системі колективних відносин;

є) індивідуальні особливості вихованця.

Виховні справи.

Виховний процес складається, як ми уже зазначали, з відрізків процесу – виховних ситуацій, які містять у собі всі структурні компоненти цілісного процесу. Виховні ситуації лежать в основі різних форм виховної роботи, які мають назви: «виховний захід», «колективна виховна справа» (КВС), «колективна творча справа» (КТС), «виховна справа» (ВС).

Вислів «виховний захід» не відповідає сучасному розумінню суті виховної роботи. «Захід» передбачає одноразові, фрагментарні, роз'єднані виховні впливи. Виховний процес, в основі якого лежать окремі заходи, компанії, не може бути результативним. Тому більшість педагогів сприймає вислови «виховний захід», «педагогіка заходів» як синоніми формально-бюрократичної

педагогіки, коли виховна робота спрямовується не на особистість, а на виконання планів і формальне дотримання встановлених традицій.

Російський професор І. П. Іванов назвав організовану колективну діяльність учнів «колективною творчою справою» (КТС): «Сутність кожної справи – турбота про свій колектив, один про одного, про оточуючих людей, далеких друзів. Справа ця – колективна, тому що здійснюється разом – дітьми і старшими товаришами як їх спільна турбота. Справа ця – творча колективна, тому що являє собою спільний пошук кращих рішень життєво важливої задачі, тому що робиться спільно – не тільки виконується, а й організовується: задумується, планується, оцінюється...». Очевидно, що КТС є не заходом, а турботою про близьких і далеких людей.

Останнім часом теоретики і практики надають перевагу поняттю «виховна справа». **Виховна справа (ВС)** – це форма організації і здійснення конкретної діяльності вихованців, яка є необхідною, корисною, здійсненою. Виховний процес складається з ланцюга виховних справ.

Серцевиною виховної справи є єдність двох підходів – діяльнісного і комплексного. Перший вимагає організації різних видів діяльності учнів: пізнавальної, суспільно-орієнтованої, трудової, художньої, спортивної, ціннісно-орієнтованої і вільного спілкування, а другий, як ми вже знаємо, єдності цілей, завдань, змісту, форм і методів виховання. Внаслідок цього одна виховна справа одночасно забезпечує вирішення декількох виховних завдань.

Тематика виховних справ.

Сучасна педагогічна практика має чималий арсенал комплексних виховних справ. За домінуючою виховною метою вони поділяються на пізнавальні, соціально-орієнтовані, етичні, естетичні, екологічні, трудові, спортивні.

До пізнавальних належать: подорожі у Читай-місто, прес-конференції «За сторінками твоїх підручників», турніри ерудитів і знавців з предметів, усні журнали «За сторінками улюбленого журналу», конкурси «Захист улюбленої газети», аукціони народної мудрості (про знання, природу, працю і под.), пізнавальні ігри (кімната таємниць і загадкових явищ, академія невідомих наук,

складання тлумачного словника за певним принципом, відкриття музею тощо); захисти фантастичних проєктів «Людина 3000 року», «Міжгалактичні спілкування», «Роботи і робототехніка», «Школа майбутнього» та багато інших.

До соціально-орієнтованих належать: День Конституції України, свято на честь незалежності України, День перемоги, день Матері, свята народного календаря; круглі столи «Герої мого народу»; конференції «Історія мого села», «Сторінки козацької слави», «Скіфські кургани», «Історія державних символів»; акції «Я – громадянин своєї країни», «Ніщо не забуде, ніхто не забутий», вечори «Краса землі моєї України», «Дружба народів – це правда жива», конкурси «Край зелених дібров і золотих ланів», «Мово рідна, ти ж у нас одна», диспути «Що б я змінив у житті свого народу?», «Моя програма виходу країни з економічної кризи», ділові ігри «Засідання парламенту», «Відкритий мікрофон», «Шкільний референдум»; кінолекторій «Проблемний екран»; економічний вісник, гра-естафета «Економіка і ми», клуб «Юний менеджер», економічна гра «Юніор-бізнес», шкільна фондова біржа, шкільна адвокатура тощо.

До етичних: акції «Добро вернеться тобі сторицею», «Дітям Чорнобиля»; диспути: «Чи може бути щасливою непорядна людина?», «Конфлікт чи толерантність?», «У кого є совість?», «Краще гірка правда, ніж солодка брехня», «Що означає бути відповідальним за кохану?»; захист проєкту «Школа співробітництва», гра «Словничок ввічливих слів»; круглі столи з батьками «Вибачте, ми були неправі», «Сучасне звучання проблеми «Батьки і діти»; збір-розмова «Себе як у дзеркалі я бачу», турнір лицарів, конкурс «Усміхайтесь, джентльмени», клуб «Немає межі удосконаленню» та ін.

До естетичних: виставка-продаж: «Ремесла України», «Українська вишиванка», акція «Калиновий вінок і вербова стрічка», конкурси «Козацькому роду нема переводу», умільців сучасного аранжування квітів «Фантазії осені», «Зимові сюжети», Українські вечорниці, вечір авторської пісні «Візьми гітару», «Пісні наших бабусь», «І пробуджується поезія у мені», аукціон знань про сучасну естраду, пісенний аукціон, музичний ринг, фестиваль мистецтв, фольклорний фестиваль, гуморина-98, Свято квітів, Свято весни тощо.

До екологічних: акції «Збережи природу», «Екологічними стежинами лісопарку», «День птахів», «День лісу», «Чисті озера», «Чисті джерела», «Біль Чорнобиля»; конкурси: проектів на захист навколишньої природи, природоохоронного плакату, творців екологічних казок, «Пори року»; прес-конференція «Природа – наше багатство»; КВК, що розкриває проблеми взаємовідносин людини і природи; аукціон народної мудрості про природу, турніри знавців природи та ін.

До трудових: ярмарки «Золоті руки», «Матусині пироги мого виконання», «Народні ремесла», «Українська народна страва»; «День підприємництва», «День урожаю»; ательє добрих послуг, шкільний кооператив, майстерня по виготовленню сувенірів; конкурс «Я майбутній господар», рейд «Благоустрій нашого села, міста», акція «Насадження саду» тощо.

До спортивних: свято «Сила грації», спортивні ігри «Козацькі забави», конкурси «Кращий бігун», «Кращий стрибун», «Кращий плавець»; спортивно-туристична гра «Слідопит», походи по вивченню рідного краю, круглі столи «Спорт – це сила і здоров'я», «Сам собі ворог» та ін.

Педагогіка: Виховна справа як система.

Як бачимо, практика виховання має чималу кількість різноманітних виховних справ. Але якщо ми, спираючись на системний підхід, розглянемо виховну справу як систему, то виявимо, що всі вони мають однакову структуру. Виховна справа, як і урок, має певні етапи (підпроцеси).

Таких етапів є п'ять:

- 1) цілепокладання (аналіз ситуації, формування цілі і завдань виховної справи),
- 2) планування виховної справи,
- 3) організація діяльності вихованців,
- 4) самоствердження особистості, безпосередній вплив на колектив,
- 5) аналіз досягнутих результатів.

Розглянемо їх детальніше.

Перший етап – **цілепокладання**. Він повинен забезпечити визначення домінуючої (наприклад, моральної) і пов'язаних з нею інших цілей виховання (трудового, інтелектуального, фізичного та ін.), конкретних виховних завдань. Одним із важливих джерел цілепокладання виховної справи є соціальна ситуація періоду, у якому здійснюється ВС. Ця ситуація зумовлена суспільними подіями у місті, селі, країні, в світі, державними святами, ювілейними датами, народним календарем, національними традиціями, обрядами, подіями у житті школи тощо. Другим джерелом є ситуація вихованості у школярів необхідних якостей і рис особистості. Третім – загальна спрямованість роботи навчально-виховного закладу на певний період. Узяті в єдності, ці джерела забезпечують виховній справі життєздатність, актуальність, педагогічну доцільність, спрямованість.

На етапі цілепокладання педагог вирішує три важливі завдання.

1. Сприяє доцільному вибору соціальної ситуації, яка повинна:

- а) забезпечити живу, творчу, різноманітну діяльність вихованців;
- б) задовольнити інтереси і захоплення учнів;
- в) забезпечити їх максимальну активність, ініціативність, самостійність;
- г) створити умови для гнучкості та широти маневрів;
- д) забезпечити різноманітність, оригінальність, яскравість виховної справи.

2. Ставить діагноз рівню вихованості колективу й окремих учнів. При цьому:

а) домагається, щоб у аналізі і самоаналізі вихованості брали участь всі члени колективу;

б) вчить учнів аналітичній діяльності, здійсненню таких розумових операцій, як аналіз, синтез, аналогія, порівняння, узагальнення.

У результаті повинні бути чіткі відповіді на питання: Яким є колектив? Який рівень розвитку з даного напрямку він має? Чого необхідно досягти у процесі виховної справи? Якою системою виховних засобів можна досягнути запланованого результату?

3. Формулює ціль і конкретні завдання виховної справи. При цьому:

а) серед виховних завдань, які вирішуються в процесі виховної справи, він виділяє головну ланку, через яку реалізуються всі інші завдання;

б) домагається осмислення конкретних завдань виховної справи всіма її учасниками.

Другий етап – **планування виховної справи**. Етап повинен забезпечити розробку програми діяльності колективу відповідно до визначеної мети. Від якості планування залежить успіх виховної справи, бо саме план спрямовує виховну діяльність на визначений курс, головні завдання і комплексне їх вирішення.

Складні виховні справи, що охоплюють багатьох учасників, плануються методом сіткового графіка. На ньому наочно зображуються цілі, завдання, шляхи («маршрути») їх досягнення, розподіляються учасники, визначаються форми і методи роботи, проміжні етапи («станції») та інша інформація, необхідна для розуміння цілі.

Важливою умовою педагогічної ефективності цього етапу є колективний характер планування. Виховна справа є власною справою школярів, тому у ній повинен брати участь весь колектив. У практиці роботи класних керівників виникли нові форми, що сприяють колективному плануванню: анкети-скарбнички «Думаю, мрію, пропоную», «Хочу, щоб було так», конкурс між мікрогрупами на кращу пропозицію до плану, ділові ігри «Програма», «Ми прогнозуємо своє завтра» тощо.

Складання плану, програми майбутньої діяльності – справа непроста і відповідальна. Формуванню у школярів конструктивних умінь і навичок сприяє спеціальна робота педагога, спрямована на:

а) осмислення змісту майбутньої діяльності, виділення її етапів, окремих дій;

б) самостійне визначення завдань, засобів і способів їх вирішення;

в) уточнення зовнішніх і внутрішніх умов досягнення наміченого результату;

г) озброєння учнів методикою складання наочних і зрозумілих графічних планів, сіткового планування.

Третій етап – **організація діяльності школярів.**

Планування виховної справи передбачає ефективну організацію спільної суспільно-орієнтованої, пізнавальної, трудової, художньої, екологічної, спортивної та ін. видів діяльності школярів. Наприклад, готуючись до проведення свята «Краса землі моєї України» (7 клас), покликаною формувати національну свідомість у єдності з вихованням бережливого ставлення до природи, розвитком умінь самостійно здобувати знання, класний керівник разом з вихованцями визначили «станції», де буде зупинятись «екологічний експрес»: станція «Література» – група учнів, що збирає легенди та перекази жителів села про рослини, які стали символічними; станція «Кришталеве джерело» – друга група учнів за допомогою маршрутної карти відшукує забруднені джерела і розчищає їх; станція «Зелена аптека» – третя група учнів збирає цілющі трави для місцевої аптеки, готує гербарії та розповіді про їх лікувальні властивості; станція «Червона книга» – четверта група учнів готує реферати, фотоальбом про рослини, тварини, птахів рідного краю, що перебувають на межі вимирання і занесені до Червоної книги України.

Намагаючись вирішити життєво важливі завдання, кожен з вихованців обирає і відкриває для себе кращі засоби праці, використовує набуті знання й уміння, шукає додаткову інформацію, засвоює соціальний досвід, обмінюється власним досвідом творіння добра, долає труднощі, оцінює досягнуте, визначає нові проблеми. У цікаво організованій спільній перетворюючій практичній діяльності формується відповідальне ставлення до природи, культури, праці, людей, самого себе, громадянська позиція.

Виховання – цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них відповідних якостей. Тому до структури виховних справ педагог включає методи і форми, що приводять учнів до моральних, естетичних та ін. суджень, за допомогою яких вони оцінюють вчинки – свої та інших людей. Знання, оцінки, судження,

застосовані у життєвому досвіді, продумані, пережиті, критично переосмислені учнем стають переконаннями. Для підсилення переживання школяра, його ставлень до дійсності, людей, власної поведінки, у структуру виховної справи органічно вплітаються засоби, які стимулюють почуття.

Головна мета виховних справ – формування поведінки, готовності до відповідної діяльності. Виховні справи складають ланцюг вчинків у життєвих ситуаціях. Проте навіть вчинки не завжди свідчать про відповідну вихованість. Важливі і спонукальні мотиви, які пояснюють вчинки. Формування широкого діапазону соціально значимих мотивів діяльності є важливою і необхідною частиною всіх виховних справ.

Упродовж останніх років передова педагогічна практика нагромадила цінний досвід, який необхідно враховувати в організації виховних справ.

1. Не можна допускати, щоб процес виховання перетворювався в «компанію по ...». Виховання є не «компанією», а тривалою кропіткою працею, яка складається з буденних справ.

2. Високі моральні якості базуються на простих. Так, для виховання громадянськості необхідно, щоб в учня були сформовані звички піклуватися про інших, виконувати обов'язки перед людьми, відповідати за свої слова, дії.

3. В основі взаємин вихователя і вихованця повинна бути єдність поваги і вимогливості: віра у можливість дитини, розуміння сильних і слабких її сторін, намагання розвинути кращі сторони і вимога діяти заради поліпшення оточуючого життя і одночасно поліпшувати, удосконалювати себе.

4. Віра у творчі сили вихованців, намагання їх розвинути несумісні з «начальницькою», командною вимогливістю дій, які повинні виконувати вихованці.

5. Етап організації діяльності школярів є «школою організації», у якій формуються організаторські здібності, уміння і навички вихованців.

Досвід роботи кращих класних керівників показує, що:

а) для створення широкого діапазону організаторської діяльності вихованців слід у процесі колективного планування розширити діапазон різних форм роботи школярів;

б) кожен учасник справи виконує одну функцію, яка найбільше відповідає його можливостям і бажанням;

в) при отриманні доручення, завдання, яке вимагає організаторської діяльності, учень повинен чітко уявляти його мету, умови і вимоги до реалізації;

г) усі організатори ВС одержують ґрунтовний і детальний інструктаж;

д) у процесі взаємодії з вихованцями педагог сприяє створенню реальної організаторської позиції учнів, тобто ситуації, яка об'єктивно вимагає від них активної організаторської дії;

е) педагогу слід підтримувати впевненість вихованців у тому, що вони досягнуть успіху, глибоко вірити у їх можливості, терпляче ставитися до помилок;

ж) необхідно спеціально навчати учнів правил організаторської роботи.

Четвертий етап – етап самоствердження особистості і безпосереднього виховного впливу на колектив.

Якщо ВС добре організована і підготовлена, то можна сподіватися, що вона успішно здійсниться. На цьому етапі вихователь стежить за ходом реалізації програми ВС, виконуючи диспетчерські функції. Він спостерігає за колективом у цілому й окремими учнями, їх активністю, ініціативністю, самостійністю, самоствердженням, пам'ятаючи, що виховна справа розвиває у вихованців певні якості. Намагається створити умови для вільного висловлення своїх думок і почуттів, виконання дій. Водночас уважно стежить за розвитком подій, не допускає, щоб вони набули небажаного напрямку.

П'ятий етап – **підведення підсумків**. Колективний аналіз ВС проводиться з метою виявлення причин успіхів і невдач за такою апробованою схемою:

- 1) чи всі позиції підготовки і проведення ВС знайшли відображення у плані;
- 2) чи відповідав зміст програми визначеній меті;
- 3) чи відповідав визначеній меті, завданням і вимогам рівень організації;

- 4) чи всі заплановані заходи достатньо підкріплялися ресурсами;
  - 5) які фрагменти, частини ВС вдалися краще, чому;
  - 6) чи витримана ВС у часі;
  - 7) хто і чому порушив терміни;
  - 8) ВС була системою чи набором мало пов'язаних між собою фрагментів і частин;
  - 9) чи відповідало емоційне забарвлення виховної справи її задуму;
  - 10) чи задовольняє якість ВС учнів, над якими питаннями вона змусила їх задуматися;
  - 11) якої оцінки заслуговував кожний член колективу;
  - 12) якою була поведінка учнів;
  - 13) чому виникли випадки негативної реакції частини учнів на ті чи інші педагогічні дії;
  - 14) від чого слід відмовитись і що нове ввести у наступні виховні справи.
- У процесі аналізу слід виявляти зв'язки між явищами, шукати залежності, знаходити причини і наслідки.

Лекція № 2

Тема: ВИХОВНА СИСТЕМА ОСВІТНЬОЇ УСТАНОВИ

Ключові поняття: виховна система, дефініція, компоненти системи, функції виховної системи, структура виховної системи.

Мета: озброїти студентів знаннями, щодо сутності та структури виховної системи навчального закладу; прищеплювати професійні якості, осмислене ставлення до виконуваної роботи, зосередженість, активність; розвивати аналітичні вміння, творче мислення.

План

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.
2. Характерні риси виховної системи.
3. Компоненти виховної системи.
4. Закономірності розвитку виховної системи.
5. Етапи розвитку виховної системи.
6. Функції виховної системи.

Література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.
2. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002. – 368 с.
3. Самые популярные методики воспитания / сост. В. Петров.– Х.: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2010. – 320 с.
4. Виховні технології / Упоряд. В. Варава, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).
5. Лізинський В. М. Практичне виховання в школі. Особливості та планування. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – 160 с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.

Як вважає Є. Степанов, виховна система освітньої установи, як феномен реальної дійсності і педагогічне поняття, займає центральне місце в теорії і

практиці виховних систем. У науковій літературі існує невелика кількість дефініцій, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність даного феномена. Як правило, у дефініції не вдається дати повну сутнісну характеристику цього складного явища, тому в різних тлумаченнях поняття виділяються одна чи кілька найбільш істотних, з погляду дослідника, сторін виховної системи. Наприклад, Л. І. Новикова і її колеги пропонують наступні дефініції:

1. «Виховна система є цілісний соціальний організм, що виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілі, суб'єкти, їхня діяльність, спілкування, відносини, матеріальна база) і має такі інтегративні характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат».

2. «Виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються в часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують: самих людей як суб'єктів цієї діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; керування, що забезпечує життєздатність і розвиток системи».

У даних компонентах акцентується увага на цілісності і соціальній природі даного явища, на його здатності до розвитку. Петербурзькі дослідники И. А. Колесникова й Є. Н. Баришников вважають, що «виховна система відбиває специфічний спосіб організації виховного процесу на рівні конкретної установи (організації)», і тим самим підкреслюють значущість організаційно-процесуальної сторони виховної діяльності. Головне призначення виховної системи полягає в педагогічному забезпеченні і сприянні розвитку особистості дитини, тому і виділяємо в дефініції дане призначення поряд з іншими сутнісними характеристиками виховної системи. На наш погляд, виховна система – це упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня. Загальна здатність сприяти розвитку особистості дитини складається з окремих (часток) здібностей, таких як:

➤ здатність діагностувати розвиток особистості, дитячого і педагогічного колективів;

- здатність висунути й обґрунтувати мету виховного процесу;
- здатність організувати життєдіяльність співтовариства дітей і дорослих, максимально сприятливу для самореалізації і самоствердження особистості дитини, педагога і батька;
- здатність інтегрувати зусилля суб'єктів виховного процесу, зробити їх більш ефективними;
- здатність створити в освітній установі і за її межами розвиваюче середовище, морально сприятливе й емоційно насичене;
- здатність здійснити науково обґрунтований аналіз сформованої соціально-педагогічної ситуації, отриманих результатів виховної діяльності. Якщо давати більш повну характеристику сутності виховної системи, то варто описати її характерні риси, внутрішню будову, зв'язки з навколишнім середовищем, етапи її розвитку. Спочатку назвемо риси виховної системи, що, на нашу думку, є найбільш характерними для даного соціально-педагогічного явища.

2. Характерні риси виховної системи

Виховна система – це система соціальна. Її ядро – люди та їхні потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, дії, відносини. Функціонування виховної системи здійснюється відповідно до законів суспільного розвитку. Її мета і функції соціально детерміновані. Сама поява такого феномена, як виховна система, обумовлена суспільною потребою у створенні спеціальних умов для розвитку в людського індивіда здібностей жити і працювати в соціумі, освоювати і виконувати необхідні соціальні ролі, перетворювати природну і соціальну дійсність на користь собі, оточуючим людям і суспільству в цілому.

Виховна система – це система педагогічна. Її функціонування пов'язане з реалізацією наступних педагогічних задач:

- формування в учнів цілісної системи наукових знань про природу, суспільство людину;
- оволодіння учнями прийомами і способами основних видів людської діяльності;

- розвиток креативних здібностей дитини, її нахилів і талантів;
- формування в учнів ціннісних відносин до різних сторін навколишньої дійсності і до самих себе;
- розвиток у дитини прагнення і здатності до самопізнання, самобудівництва, самореалізації і самоствердження;
- формування в освітній установі колективу як сприятливого середовища для розвитку і життєдіяльності дітей та дорослих.

Для вирішення цих задач використовуються різноманітні форми, прийоми і методи педагогічної діяльності. Результати вирішення перерахованих задач свідчать) про ефективність виховної системи.

Виховна система – це система ціннісно-орієнтована. Будь-яка виховна система орієнтована на визначені цінності. У сучасній педагогічній науці і практиці визнані педагогічно недоцільними ідеї побудови виховного процесу на основі антигуманних цінностей і авторитарного стилю відносин між педагогом і дитиною й узятий курс на моделювання, побудову і дослідження виховних систем гуманістичного типу. Для таких систем характерні наступні ознаки:

- цілі виховної системи є особистісно-значущими як для дорослих, так і для дітей;
- спільна життєдіяльність педагогів, учнів і батьків будується на основі гуманістичних цінностей, міжсуб'єктної взаємодії, взаємоповаги, довіри і доброзичливості;
- педагогічна діяльність спрямована на забезпечення умов для прояву і розвитку індивідуальності і суб'єктності особистості дитини;
- дорослі і діти відчують захищеність, комфортність, задоволеність життєдіяльністю в навчальному закладі.

Виховна система – це система цілісна. Нерідко її називають організмом, підкреслюючи, що вона складається з органів-компонентів, взаємозв'язок і взаємодія яких дозволяє системі функціонувати як єдине ціле і володіти системними інтегративними якостями. Педагоги-дослідники висловлюють різні точки зору про те, скільки і які компоненти входять у виховну систему,

відзначають у реально діючих системах різний рівень упорядкованості структури зв'язків і елементів, але разом з тим вони вважають цілісність найважливішим атрибутом виховної системи. Відомий дослідник педагогічних систем В. П. Симонов справедливо стверджує, що «порушення цілісності приводить до розпаду діяльній системи взагалі».

Виховна система – це система відкрита. Вона має безліч зв'язків і відносин з навколишнім соціальним і природним середовищем, що забезпечують функціонування і розвиток системи. «Взаємодіючи із середовищем, – пише професор Ю. А. Конаржевський, – система зберігає цілісність і забезпечує свій розвиток двома шляхами:

1. У визначених межах вона може пристосовуватися до зовнішнього середовища, трохи змінюючи структуру, перебудовуючи свої процеси, змінюючи частково параметри і показники, але не порушуючи своєї сутності, зберігаючи цілісність.

2. Якщо система має високий рівень організації, вона сама змінює, удосконалює зовнішнє середовище, пристосовуючи його до досягнення своєї мети, до задачі збереження цілісності».

Виховна система – це система цілеспрямована. Її неможливо уявити без мети. При відсутності цільових орієнтирів виховна діяльність втрачає свій зміст, адже її сутнісною характеристикою є цілеспрямованість. Ціль у виховній системі відіграє роль системоутворення і системо-інтегруючого фактора, тому що вона є головним орієнтиром у життєдіяльності системи і за допомогою своїх зв'язків з іншими компонентами поєднує складові частини системного утворення в єдине ціле. Характер цільових орієнтирів може служити підставою для визначення типу виховної системи. «Якщо система орієнтована на особистість дитини, на розвиток її природних задатків і здібностей, на створення в школі обстановки соціальної захищеності і творчої співдружності, – роз'яснює колектив авторів монографії «Теорія і практика виховних систем», – така система є гуманістичною. Якщо ж система зорієнтована на постійне, скрупульозне

пред'явлення вимог, на виховання слухняності, а дисципліна є і метою, і головним виховним засобом, то така система авторитарна й антигуманна».

Виховна система – це система складна і вірогідна. Складність виховної системи обумовлена великою кількістю елементів і зв'язків між ними, поліструктурністю і якісною складністю самої системи та її складових компонентів. Для таких систем властива «нетерпимість» до керування, постійна мінливість елементів і їхніх характеристик та параметрів. Майбутнє складних систем важко проорокувати, тому прогнози носять вірогідний характер. Буквально на кожному кроці суб'єкти керування такими системами зіштовхуються з невизначеністю. Однак керування складними і вірогідними системами можливо, адже в них «ірегулярність специфічним чином поєднується зі стійкістю системи в цілому, обмеженої деякою мірою мінливістю у характері відносин її елементів». Керування такими системами, на думку Ю. А. Конаржевського, ефективно тоді, коли воно спрямоване на досягнення інтегративного результату, а не зводиться до розрізнених впливів на окремі елементи системи.

Виховна система – це система самокерована і така, що само розвивається. «Саморозвиток, – вважає Е. В. Бондаревська, – це здатність системи до подолання протиріч свого розвитку зусиллями самих учасників педагогічних процесів, здатність до самоврядування: постановки цілей, проектування нового стану системи виховання й етапів його досягнення, коректування освітньо-виховних процесів, об'єктивному аналізу їхнього ходу і результатів, висування нових перспектив і т. д.». Наукові і практичні працівники чітко усвідомлюють, що основні джерела і резерви розвитку й успішного функціонування виховної системи знаходяться усередині системи, а не за її межами. Не випадково в останні роки зріс інтерес педагогів до теорії і методики психолого-педагогічної діагностики, технологій індивідуальної і групової рефлексії, концепцій внутрішкільного менеджменту, результатів синергетичних досліджень, спрямованих на вивчення процесів самореалізації і саморозвитку в природних і соціальних системах.

3. Компоненти виховної системи

Характеризуючи внутрішню будову виховної системи, учені висловлюють різні точки зору про склад компонентів системи. Це пояснюється складністю і поліструктурністю системного утворення, а також існуючим розходженням думок дослідників про те, які компоненти (елементи) системи варто вважати основними, найбільш важливими.

Академік Л. І. Новікова і її колеги відносять до числа таких елементів:

- цілі, виражені у вихідній концепції;
- діяльність, що забезпечує досягнення цільових орієнтирів;
- суб'єкт діяльності, що її організовує й бере участь у ній;
- народжені в діяльності та спілкуванні відношення, що інтегрують суб'єкт у деяку спільність;
- середовище системи, освоєне суб'єктом;
- керування, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему і розвиток цієї системи.

Петербурзькі дослідники И. А. Колесникова й Є. Н. Баришников виділяють три компоненти і кілька складових їхніх частин, що, на думку вчених, відображають істотні особливості виховної системи:

1. Ціннісно-сміслові ядро, що включає в себе:

- систему значимих цінностей для суб'єктів виховної системи;
- мети виховання;
- принципи виховання;
- зміст життєдіяльності виховної системи;
- методики діагностики й оцінки результатів роботи виховної системи.

2. Просторово-тимчасову структуру, що складається з індивідуальних, групових, колективних, фронтальних форм різних видів діяльності з учнями і самих учнів.

3. Координаційно-педагогічний компонент, що містить у собі:

- сукупність педагогічних технологій, які застосовуються у навчально-виховному процесі;

- виховні функції педагогічного колективу;
- систему підвищення професійної компетентності педагогів;
- систему педагогічної освіти батьків і взаємодії з ними;
- керування розвитком виховної системи.

Відповідно до точки зору Степанова Є. Н. до складу основних компонентів і елементів виховної системи освітньої установи необхідно включити її складові.

4. Закономірності розвитку виховної системи

Виховна система, як неодноразово підкреслювалося, явище, що розвивається.

Вона створюється, удосконалюється, регресує, оновлюється, помирає. Розвиток системи – процес керований. Щоб успішно керувати її розвитком, необхідне чітко уявляти закономірності, тенденції й етапи цього процесу. Значний внесок у вивчення процесу розвитку виховної системи внесли В. Караковський і М. Сидоркін. Ними встановлено, що цьому складному, суперечливому, нелінійному процесу властиві наступні закономірності:

- перевага внутрішньої детермінації процесу над зовнішньою;
- наявність і вирішення протиріч між хаосом і упорядкованістю, новаціями і традиціями в життєдіяльності системи;
- випередження розвитку структури в порівнянні з функціями;
- виникнення криз, обумовлених неузгодженістю структури і функцій, що виражається в посиленні дезінтегруючих тенденцій;
- зміна основної системоутворюючої діяльності або зміна її змісту в результаті подолання кризи;
- збереження в життєдіяльності школи «зон невпорядкованості».

5. Етапи розвитку виховної системи

Вони стверджують, що будь-яка виховна система проходить у своєму розвитку чотири етапи:

- етап становлення;

- етап стабільного розвитку;
- етап завершальний;

Етапи розвитку виховної системи: етап відновлення і перебудови системи.

Системи освітньої установи (за Є. Н. Степановим)

Компоненти виховної системи	Складові частини компонентів (елементів)
Індивідуально-груповий компонент	<ol style="list-style-type: none"> 1. Адміністрація, вчителі і співробітники установи освіти 2. Учні 3. Батьки учнів 4. Інші дорослі, що приймають участь у виховному процесі і життєдіяльності навчального закладу
Ціннісно-орієнтаційний компонент	<ol style="list-style-type: none"> 1. Цінності колективу дітей і дорослих 2. Цілі виховання 3. Перспективи життєдіяльності учнівського колективу 4. Принципи і ключові ідеї побудови виховної системи і життєдіяльності освітньої установи
Функціонально-діяльнісний компонент	<ol style="list-style-type: none"> 1. Системоутворюючий вид діяльності, форми і методи організації спільної діяльності і спілкування 2. Основні функції виховної системи 3. Керування і самоврядування виховної системи
Комунікативний компонент	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відносини в суспільстві дітей і дорослих 2. Внутрішні і зовнішні зв'язки виховної системи
Діагностико-результативний компонент	<ol style="list-style-type: none"> 1. Критерії і показники ефективності виховної системи 2. Форми, методи і прийоми вивчення, аналізу й оцінки функціонування виховної системи

Для кожного етапу характерні специфічні задачі, види діяльності, організаційні форми, системоутворюючі зв'язки. А. М. Сидоркін називає педагогічні умови, за яких керування процесом розвитку виховної системи освітньої установи стає найбільш ефективним:

- в ідеологію системи із самого початку закладені ідеї свободи вибору, особистої гідності, взаємної відповідальності і терпимості;

- суб'єкт керування розвитком орієнтується на критерії педагогічно доцільного розвитку системи (самопочуття дитини, його особистісний ріст), а не розвитку взагалі;
- керування розвитком системи здійснюється безупинно, якісно змінюючись від етапу до етапу;
- носієм випереджальних ситуацій є, насамперед, педагогічний колектив;
- суб'єкт керування розвитком розширюється, школярі відчувають себе творцями системи;
- відсутнє прагнення охопити всі ситуації шкільного життя однією ідеєю, правилом, нормою.

6. Функції виховної системи

Виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби реальних дітей та дорослих, тому вона не може бути ідентичною в різних регіонах, навіть у двох сусідніх ліцях чи гімназіях. У сучасній виховній системі школи реалізуються інтегруюча, регулююча та розвиваюча функції. Інтегруюча поєднує в одне ціле раніше розрізнені, неузгоджені виховні впливи. Регулююча функція спрямована на впорядкування педагогічних процесів, на управління ними. Розвиваюча функція забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а з іншого – її оновленням, удосконаленням. Спостереження останніх років дозволяють стверджувати про наявність деяких нових функцій шкільних виховних систем – функцій захисту, корекції, **компенсації/реабілітації**.

Для багатьох дітей школа – це дім, де тебе обігріють, заспокоять, нададуть допомогу, У цих умовах виховна система школи – чи не єдиний фактор захисту, гарант виживання та безпеки підростаючих поколінь. Це прояв захисної функції **виховної системи**.

Функція корекції викликана, передусім, незвичним індустріальним бумом в усіх сферах життя сучасної людини. Кожне джерело інформації пропонує свої зразки мислення і дії, свої політичні та матеріальні орієнтири. Палітра думок,

поглядів, ідей, оцінок надзвичайно різноманітна. І знову на допомогу приходить школа. Вона коригує вплив зовнішнього середовища своїми цінностями, орієнтирами, правилами життя, виробленими в цій системі і добровільно прийнятими всіма членами даної спільноти.

Сьогодні особливо зростає значення **компенсаційної функції**. Саме в школі має бути створена така модель людських відносин, така атмосфера духовності, емоційності людської особистості, якої так не вистачає в навколишній дійсності.

Лекція № 3

Тема: ВИХОВНА СИСТЕМА О. А. ЗАХАРЕНКА

Ключові поняття: середовищний підхід, праця, сільська громада, «Енциклопедія Сахнівського роду», краєзнавчий музей.

Мета: ознайомити студентів з особливостями виховної системи О. А. Захаренка; виховувати любов до рідного краю та почуття патріотизму; розвивати професійні якості, творчий потенціал.

План

1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.
2. «Середовищний підхід» у виховній системі О. А. Захаренка.
3. Праця як найголовніша ланка виховної системи О. А. Захаренка.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
2. Фіцула М. М. Педагогіка. – К., 2002.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. – К., 1976.
4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К., 1985.
5. Селевко Е. Н. Воспитательные технологи. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с. (Серія «Энциклопедия образовательных технологий».)

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.

Захаренко О. А. не з тих директорів, кому пасують банальні слова: мислить масштабно, блискучий педагог, ніколи не заважав талановитим учителям реалізувати свою неповторність. Не може школа бути новаторською, коли директор не новатор. Це істина. Сахнівська школа в освітянських колах була відома і 20, і 30 років тому. Творчість тут не має меж. Хто ж такий Захаренко Олександр Антонович?

Педагогічний стаж – 43 роки. Заслужений учитель України, народний учитель СРСР. Нагороджений орденом «Знак Пошани» та орденом Леніна. Народний депутат Верховної Ради СРСР двох скликань. Дійсний член АПН України.

Незважаючи на ті злі вітри, що гудуть навколо нас, він живе чесно, порядно, дбає про все село. Про себе не дбає. Він дивак-альтруїст. Та саме на таких земля тримається. (Завдяки його наполегливості і старанням у селі збудовано прекрасний Палац культури.) Олександр Антонович уже давно не депутат Верховної Ради, а до нього, справді народного обранця, ще довго йшли черкащани за правдою, що загубилась. І він допомагав її відшукати.

Територія його школи – п'ять гектарів, разом з дендропарком, плантацією аптечних рослин. Усе обробляють учні. Їх тут – 250 та 9 вчителів. Сахнівські педагоги – люди самодостатні й відважні, бо разом зі своїм директором вибудували свою «авторську» школу, школу Захаренка. А ідея школи Захаренка полягає в тому, що в школі існують виховні центри, якими організується життя і творчість учнів різного віку. Таких центрів декілька.

Перш за все, це шкільна будівля з кабінетами, рекреаціями і т. д. Вчителі, батьки (колишні учні Захаренка), працівники школи, старші учні, не чекаючи нізвідкіля допомоги, збудували ще два корпуси школи – для молодших та старших класів. Кількістю і розмаїттям гуртків ця сільська школа не поступається міській.

Шкільне подвір'я з доріжками, клумбами, фонтаном, зеленими куточками класів придатне для відпочинку. У школи незвичайна огорожа. Насіння туї привезли здалеку, декілька поколінь учнів 15 років вирощували її, щоб створити незвичайний живий паркан. Туевий гай, басейни – зимовий з підігрівом та літній складають Центр здоров'я.

Дендропарк з його Криницею Скорботи. Мабуть, Олександр Антонович наполіг (а його в Сахнівці всі слухають), щоб її включили в територію дендропарку. До цієї криниці не йдуть без квітів і поклону. Тут завжди хочеться мовчати.

Шкільна теплиця, де вирощується розсада для селян та квіти для школи, овочі для шкільної їдальні.

Шкільний музей – гордість школи (прекрасна споруда з експозиційним залом, планетарієм, обсерваторією), яку було збудовано методом толоки.

2. «Середовищний підхід» у виховній системі О. А. Захаренка

Найважливішою в виховній системі О. А. Захаренка є ідея «середовищного підходу». Зміст її в тому, що виховна мета ставиться виходячи з особливостей і потреб середовища, в якому живуть учні.

Сахнівська школа повинна виховати грамотну, творчу, інтелігентну людину жителя села, щоб не було сіл неперспективних та непотрібних. Вирішуючи ці проблеми, і виділились центри, на створення яких направляються зусилля педагогів, учнів, батьків.

Так, краєзнавчий музей – результат колосальних зусиль дітей – став, як це і було задумано, одним із самих соціально-значущих центрів села. Сюди приносять сімейні реліквії, бо вже декілька десятиліть спільними зусиллями учні всіх поколінь увічнюють на сторінках «Енциклопедії Сахнівського роду» (рукопис 2000 сторінок готовий, автор і укладач книги – О. А. Захаренко) життєпис школи і села.

Тут записана історія роду кожного жителя села, а село це має давню історію воно відоме ще з XII ст. Про те, щоб учні простежували свій родовід, задумується багато вчителів. Дехто свої наміри здійснив. Але на прикладі одного класу. Однак діти не сягали далі третього (зрідка четвертого) покоління. Захаренко замахнувся на таку глибочінь, яку не кожному дано пізнати. Сахнівський родовід досліджує вже не один рік і не одне покоління учнів школи.

Насамперед ця книга потрібна дітям і майбутнім поколінням сахнівчан. Це можливість усім пригадати, якого ми роду, де наше коріння, а нащадкам – пам'ять про наших предків. Поняття «родинне гніздо» – ширше, ніж поняття «сім'я», – каже Олександр Антонович. Учителям довелося немало працювати з топонімами, походженням прізвищ. Учні (а до роботи залучали і батьків) уже від

педагогів дізнавалися, що родинний союз їх предків був міцним. Що в давні часи села часто називали одним із прізвищ, яких було найбільше саме в цьому населеному пункті, наприклад 50 або й 125.

У всі часи пошуками родовідного дерева займалися лише стосовно князів, привілейованих верств населення, видатних воєначальників. Сахнівські педагоги переконали своїх учнів, що люди середніх верств далеко не завжди асоціюються з поняттям «маси» – безликого ланцюжка людських доль. Із цього середовища вийшло немало яскравих особистостей. Тільки Черкащина їх дала не десятки – сотні. Генеалогічні дані так потрібні тепер, при вивченні історії України.

Книга «Енциклопедія Сахнівського роду» ще й про те, як створювали у дендропарку пам'ятник «Криниця Скорботи». Може, це найпечальніша сторінка в історії Сахнівки після монголо-татарської навали. За півтора року (1932–1933) штучно викликаного більшовиками голодомору загинуло понад тисячу жителів. В основному дітей і старих. Не маючи їжі, голодні люди йшли до криниці – напитись води, аби не так хотілося їсти. Тут вони і помирали.

Учні з батьками увіковічили пам'ять про цю трагічну подію. Над криницею звели дерев'яну альтанку (за проектом своїх же архітекторів). На кожній дощечці викарбували прізвища мешканців тих дворів, де вимерли цілі родини. Написи лаконічні: «Охтирець: батько, мати і шестеро дітей». Ось так іменами померлих списані дошки до самого даху. Всього – більш як тисяча, а село тоді було велике, налічувало близько 2000 мешканців. А скульптор із Москви (колишній учень Сахнівської школи пан Куш) увічнив цю подію скульптурною групою.

Таки не загубилося серед Дівочих гір – це гори над Россю – на карті Черкащини село Сахнівка, коли інші ставали неперспективними.

У дендропарку проводять уроки екології навіть для вчителів шкіл району. Незвичайно починається шкільний день – з музичної паузи, підняття Державного прапора і звучання Гімну України. А потім шкільна лінійка. Вони тут тематичні. Кожна з лінійок – то праця, ще й яка, учнів, батьків, усього колективу, самого творця й укладача майбутньої книги. Це його Еверест. Ніяких лобових атак (дисципліна, навчання). Це такі ненав'язливі уроки етики і патріотизму, яких

чекають освітяни. Тож недаремно колишні випускники (нині солідні люди) зізналися директору: «Ви зуміли зробити із шкільного життя свято. Чогось кращого в нашому дорослому житті було мало».

Побуваємо і ми на одній з лінійок (умовно), яка має назву «Живий пам'ятник».

«Усе далі відходять грізні роки Великої Вітчизняної, але час не владний стерти пам'ять про загиблих односельців. Подвиги синів України в тій страшній війні школа увіковічила по-своєму. 216 односельців не повернулися у Сахнівку. 216 кущів троянд посадили учні. Квіти і землю приносили з тих дворів, звідки пішли у вічність молоді хлопці. Несли полити й воду з тих криниць, з яких пили колись майбутні воїни, захисники Вітчизни. Уже кілька десятиліть цей живий пам'ятник – алея з троянд – прописаний на подвір'ї Сахнівської школи навічно».

Після лінійки гості йдуть до незвичної алеї. Вклоняються квітам і землі, яка символічно прийняла імена і прізвища воїнів. Ці імена викарбувані тут біля кожного куща. Стоїш у зажурі і думаєш, яка трагічна доля. їм би кохати, розширювати своє сімейне дерево нащадками, щоб не переводився рід людський. Але вони будуть лише короткою згадкою в «Енциклопедії Сахнівського роду».

– Ми не розпорошуємося, – говорить Олександр Антонович. – Щороку якась нова ідея. Над нею і працюємо. Це ж так цікаво і дітям, і нам. Самі дбаємо про свою гідність. Майбутнє України в руках освіти, ну як цього не розуміти?

Своїм колегам-однодумцям постійно говорить: «Любіть дітей, переживемо і цю 5ГЛ-АУ годину». Школа – це ж маленька держава зі своїм парламентом, законами і традиціями. їй притаманна мрія, ідея, яку реалізують діти, вчителі, батьки. Без мети – то не школа, а лише побудований корпус з дверима і вікнами, – робить висновок Захаренко.

У Сахнівці практично неможливо провести чітку межу між школою і селом, вони зв'язані органічно. Події школи стають подіями села, і всім, чим живе село, живе і школа, вносячи в побут жвавість дитинства, видумку, яскравість, оптимізм. А допомагають учням школи в цьому засоби масової інформації. Є в школі свій телецентр. Виходять в ефір щотижня з новинами, їх дивляться і

слухають і сусідні села. Велику справу робить і преса. У чотирьохшпальтній шкільній газеті «Дівочі гори», здається, є все на допомогу сучасному школяреві та його батькам.

3. Праця як найголовніша ланка виховної системи О. А. Захаренка

Найголовнішою ланкою у виховній системі сахнівської школи є праця – праця творча, соціально значуща, в якій виховують і мета, і сам процес, і його результати, що впливають не тільки на це, але й на наступні покоління школярів. Трудяться діти багато. Все, що створено в школі і біля неї, зроблено руками самих учнів, їх батьків і вчителів.

Безумовно, діти старанно вчаться, займаються спортом й естетично розвиваються. Дуже важливою у виховній системі Захаренка є організація емоційного життя учнів. Олександр Антонович вважає, що школа зловживає впливом на розум, і в результаті діти виростають або розсудливими педантами, або виходять із-під впливу школи і сім'ї у сферу неформального спілкування.

Треба, щоб життя учнів і в школі, і вдома було яскравим, красивим, наповненим радістю, сміхом, романтикою, щоб дітей оточували квіти, твори мистецтва, музика. При цьому необхідно, щоб школярі були не тільки слухачами і глядачами, а й активними учасниками. Організуючи наповнену працю і емоціями діяльність учнів, сахнівські педагоги розуміють, що це лише частина виховної системи – та частина, яка розрахована на всіх. Але не все, що розраховано на масу дітей, спрацьовує у відношенні до кожного. А значить, необхідний зворотний зв'язок і корекція.

У Сахнівці ці проблеми вирішувались на різних етапах і по-різному. Був час, коли про ефективність системи судили по наявності надзвичайних ситуацій у колективі. На них і реагували, але з часом прийшли до висновку: необхідно мати постійну інформацію про вихованість кожного і по цим даним робити висновки про стан системи. Так були введені табелі вихованості кожного учня школи. Метод їх заповнення – метод незалежних характеристик: оцінюють себе по визначеним параметрам самі школярі, оцінюють товариші, педагоги, батьки. Тут

важливою є не сама підсумкова оцінка, а власне процес оцінювання, який вже виховує.

Розвивати систему тільки за рахунок укріплення її традицій і коректування відносин не можна. Потрібні нові ідеї. Це чудово розуміє педагог Захаренко і ставить виробництво ідей на перше місце у своїй роботі. Кількість шкільних новаторів росте, народження нової ідеї – свято для школи. Буває так, що нові ідеї беруться зі сторони, але якщо органічно вписуються в педагогічну концепцію виховання сахнівських учителів. І ні на один з методів, прийомів, засобів вони не дивляться як на «чарівну паличку», а тільки як на складову частину створюваної системи.

Досвід роботи О. А. Захаренка може бути використаний в процесі вже складених виховних систем шкіл, або він може бути покладений в основу створення особистих виховних систем у школах, які працюють в умовах, близьких до сахнівських.

Лекція № 4

Тема: ВИХОВНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОГО КОЛЕЖУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ключові поняття: коледж, виховна система коледжу, культуротворча функція, гнучкість, диференціація, динамізм, оперативність, школа-клуб.

Мета: ознайомити студентів із структурою та устроєм виховної системи українського коледжу ім. В.О.Сухомлинського; виховувати професійні якості, осмислене ставлення до виконуваної роботи; розвивати пізнавальну активність, професійну увагу, загальнопедагогічний кругозір.

План

1. Структура виховної системи українського коледжу імені В. О. Сухомлинського. Культуротворча функція школи.
2. Організація взаємодії дитячих колективів.
3. Організація взаємодії вихователя і вихованця.
4. Школа-клуб як ідеал навчального закладу нового типу.
5. Створення виховного середовища в українському коледжі.
6. Міжнародний клуб дитячої дипломатії (МКДД).

Література

1. Макаренко А. С. Методика воспитательной работы. Избр. соч. в 2 томах, Т. I, – М., 1977.
2. Лизинский В. М. Приемы и формы учебной деятельности. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2002.– 106 с.
3. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Структура виховної системи українського коледжу імені В. О. Сухомлинського. Культуро-творча функція школи.

Колеж – це навчальний заклад англійського типу першого ступеня освіти, а український колеж – це середній навчальний заклад з ранньою профілізацією, де набуваються знання понад державний мінімум.

Сьогодні Український колеж – навчальний заклад відомий не лише в Києві, а й за межами України. Це добра школа, створена за ідеями В. О. Сухомлинського.

Колеж як середній заклад підвищеного рівня реалізує принципи неперервності освіти, в якому на демократичній основі здійснюються виховання й самореалізація особистості учня відповідно до його інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. На основі впровадження елементів випереджаючої освіти, докорінного оновлення змісту, форм і методів навчання передбачається створення якісно нової системи формування творчої особистості колежанина.

Культуротворча функція школи

Які ж ідеї культивуються в колежі? Передусім – це ідеї культуротворчої функції школи. Колеж дає не лише знання, а передусім допомагає вихованцям засвоїти духовні цінності і норми. Суть навчання: для духовної дисципліни – розвиток душевних сил, здібностей, що дозволяє подолати життєві перепони; для характеру – формування морально-відповідальної особи; для життя – особистісного зростання і саморозвитку і самопізнання; самоактуалізації і самореалізації.

Сучасна школа потребує системного новаторського забезпечення виховної роботи, що ґрунтується на демократичних засадах, принципах особистісно-розвивальної взаємодії, залучення кожного учня до значущої для нього діяльності.

Школа покликана всіляко сприяти відродженню і утвердженню духовної культури, формувати фізично здорове, духовно багате покоління, яке шанує свою громадянську, національну і особисту гідність, виявляє працелюбність до самонавчання і самовдосконалення; формувати основи здорового способу життя, екологічного і економічного світогляду, необхідних для успішної соціальної орієнтації молоді; гарантувати для всіх школярів достатній загальноосвітній

мінімум, розвиток природних задатків, їх повноцінну реалізацію у різних видах творчої діяльності. У школі нового типу поглиблюється гуманістичний характер освіти, пріоритети загальнолюдських цінностей, вільний розвиток особистості. Зміст освіти має враховувати різноманітність світоглядних підходів, допомагати реалізації права учнів на вільний вибір поглядів і переконань. Школа не обтесує і не обламає дитину, а сприяє розвитку її творчих сил, визнає право на свободу фізичного і духовного розвитку, поважає особистість, виховує в дусі поваги прав людини.

Український колеж – це передусім виховний заклад, що сприяє духовному становленню особистості учня, створенню умов для його потреб та інтересів. Хто вчить, той і виховує, – дороговказ для кожного педагога. Щоб освіта перетворилася на фактор, який допомагає людині, повинні бути не вчителі та учні у вузькому розумінні слова, а вихователі і вихованці.

Проблеми становлення виховної системи у школах нового типу

Становлення виховної системи у школах нового типу відбувається у протиборстві консервативного і прогресивного. У деякі з них переноситься негативний досвід ігнорування виховної роботи. Все це зумовлює необхідність докорінного оновлення змісту, форм і методів виховання, забезпечення його гнучкості, диференціації, динамізму, оперативності, здатності адекватно реагувати на зміни в суспільстві, максимально враховуючи інтереси і потреби здібних і обдарованих дітей. З урахуванням суспільних тенденцій, негативних процесів у школах нового типу осмислюються методичні аспекти досягнення нової якості формування особистості учнів. Триває процес становлення оригінальних виховних систем, що відповідають профілю навчального закладу, особливостям психічного і морального розвитку учнів, їхнім духовним потребам.

Комплекс заходів, які дають змогу сконструювати оптимальний варіант системи виховної роботи, включає:

➤ врахування результатів вивчення особистості дітей під час організації виховної діяльності;

- комплексне проектування завдань виховання, психічного розвитку учнів, їх конкретизації;
- вибір оптимального змісту виховання;
- комплексне використання індивідуальних і групових форм і методів;
- координацію впливів на особистість;
- організацію самовиховання школярів, розвиток їх самодіяльності і самоврядування;
- організацію діалогічного спілкування, що ґрунтується на принципах довір'я;
- інформаційно-методичне забезпечення виховного процесу, впровадження демократичних форм управління вихованням.

2. Організація взаємодії дитячих колективів.

Організація взаємодії дитячих колективів включає ряд етапів:

1. вивчення відносин, інтересів і потреб;
2. формування системи взаємодії, відносин організаційних форм;
3. організація спільних форм дозвілля, взаємодії класів, гуртків і клубів, зустрічей з цікавими людьми, запрошення творчих колективів, взаємодії з батьками шляхом створення асоціацій, батьківських клубів, презентацій класів;
4. консультування: психологічне – дітей, педагогічне – батьків, органів самоврядування учителів та учнів.

Триватиме робота по створенню комп'ютерного інформаційного банку даних про кожну дитину.

Ефективність діяльності колежу значною мірою залежить від досягнення інтегрованості, комплексності виховного процесу, концентрації педагогічних зусиль на системних, організаційних формах (клубах, інформаційно-консультативних центрах, центрах за інтересами, ключових справах, тематичних програмах тощо).

Деякі принципи організації виховного процесу

Принцип творчої діяльності, самодіяльності і самостійності

Школа розкріпає творчі сили кожної дитини, максимально розвиває її самостійність у пошуку істини шляхом залучення до різних видів творчої діяльності, до розв'язання завдань в естетично збагаченому середовищі. Узгоджена з віком творча діяльність сприятиме підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкриттю здібностей. Школа допомагає формувати в учнів здатність до конструювання, до відкриття нового. Розвиток духовних сил означає розвиток конструктивних здібностей, вільний вияв свого «Я». З вербальної (словесної) школа перетворюється на школу дії, школу самореалізації особистості.

Принцип демократизації

Це передусім співробітництво вихователів і вихованців у розв'язанні завдань життєдіяльності останніх, усунення авторитарного стилю виховання, утвердження таких форм, які сприяють формуванню демократичної культури особистості.

Принцип гуманізації взаємин учителя і учнів

Сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних, соціальних і духовних потенцій, на створення соціального фільтру до руйнівних впливів негативних факторів навколишнього середовища. Назріла необхідність у розробці педагогіки партнерства, виховання нового кодексу поведінки. Дух школи: виховання свободою і для свободи.

Принцип психологізації виховного процесу

Центром навчально-виховного процесу має стати дитина з її складним світом думок, почуттів, її «Я»–концепцією», а метою – формування такої позиції, котра, виявляючись у соціальній активності і гуманістичній спрямованості, детермінує її самоактуалізацію, самореалізацію можливостей.

Принцип індивідуалізації та диференціації виховної діяльності

Врахування рівнів фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку учнів, їх соціальної активності. Побудова на цій основі групової та

індивідуальної програми розвитку, стимулювання пізнавальної, комунікативної, орієнтовано-ціннісної активності дітей, їх саморозвитку. Педагогічний колектив стимулює мотивацію майбутнього в колеган, допомагає у систематичному плануванні власної діяльності.

Принцип врахування інтересів і потреб дитини

Сучасні психолого-педагогічні методи дають змогу максимально вивчити запити, інтереси учнів і на підставі цього коригувати виховний процес.

У практичній діяльності школа керується принципами, сформульованими у Законі «Про освіту в Україні». Це рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту; гуманізм; демократизм; пріоритет загальнолюдських цінностей над політичними і класовими інтересами; органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями, незалежність освіти від політичних партій, інших громадських і релігійних організацій; науковий характер освіти; гнучкість і прогностичність системи освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування.

Виховна система школи – явище динамічне. Воно народжується, удосконалюється, оновлюється. Управління виховною системою здійснюється через конкретизацію цілей виховання, розширення провідних видів діяльності, запровадження новацій у виховний процес, діяльність соціально-психологічної служби, яка забезпечує коригування та удосконалення відносин, розширення взаємодії з середовищем. Виховні системи шкіл нового типу перебувають на початковому етапі становлення. Триває осмислення першого позитивного та негативного досвіду. Розпочато експерименти з різних напрямів розвитку творчої особистості, створення умов для їх реалізації.

В Українському колежі з метою цілісного підходу до виховання виділено провідну експериментально-пошукову проблему «Система роботи щодо самореалізації особистості учня». Увага звертається на виявлення факторів і умов самореалізації особистості, а також на розробку нових методик її вивчення.

Критерії оцінки результативності

У становленні системи самореалізації особистості беруться до уваги такі критерії оцінки результативності:

1. Упорядкованість діяльності колежу: відповідність змісту, обсягу і характеру виховної роботи можливостям і умовам школи; скоординованість усіх шкільних виховних заходів; їх педагогічна доцільність, необхідність і достатність; узгодженість планів; чіткий ритм і чітка організація шкільного життя. Наявність зон вільного розвитку окремих класів, груп на противагу заорганізованості.

2. Інтегрованість виховних процесів у комплексі, концентрація педагогічних зусиль у великі «دوزи виховання», системні організаційні форми (клуби, інформаційно-консультативні центри, ключові справи школи, цільові творчі програми).

3. Адекватність системи поставленим цілям, реалізація педагогічної концепції. Спільність основних цінностей. Школа нового типу має виробити свій статус.

4. Загальний психологічний клімат школи, стиль відносин у ній, соціальна захищеність дитини, внутрішній комфорт, емоційна насиченість життя колективу.

5. Соціальна орієнтація особистості, зорієнтованість її та головні загальнолюдські цінності.

6. Розвинута самосвідомість, тобто сукупність уявлень про себе, на підставі яких особистість будує свою поведінку і взаємини з іншими людьми. Планування правильної життєвої стратегії.

7. Соціальна відповідальність як логічний наслідок виховання громадської активності.

8. Гуманізм, людяність, милосердя. Реалізація захисної функції особистості.

9. Здатність до творчості – важлива якість сучасної людини, суспільна потреба.

10. Інтелігентність, високий рівень загальної культури. Наявність мікрокультури – культури автономії школи. Традиції, які становлять духовну власність колежу.

3. Організація взаємодії вихователя і вихованця

Психолого-педагогічне проектування виховного процесу передбачає проектування розвивальної взаємодії вихователя і вихованця як системи, компонентами якої є:

- психолого-педагогічна діагностика фізичного, психологічного, соціального і духовного розвитку особистості учнів;
- постановка педагогічних завдань, внесення коректив до існуючих планів;
- організація (самоорганізація) діяльності вихованців;
- моніторинг динаміки рівнів їх соціальної активності;
- регулювання (саморегулювання) і корекція (самокорекція) відхилень у фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку та поведінці учнів;
- аналіз і прогнозування виховних ситуацій міжсуб'єктної взаємодії на індивідуальному і груповому рівнях.

З метою забезпечення реальних умов для виявлення, розвитку і реалізації потенціальних можливостей кожного учня в колежі практикуються колективні творчі справи, участь учнів у малій академії наук, занурювання в улюблений навчальний предмет, уроки ерудиції, проведення предметних тижнів тощо.

Роль діалогу в формуванні демократичної системи відносин

Оновлення виховного процесу передбачає освоєння динамічних активних форм і методів, що відповідають інтересам і потребам учнів. Зростає роль діалогу як демократичного шляху пошуку істини. Без нього неможливо оволодіти цінностями духовної культури. Саме демократична культура потребує розуміння нових відносин у системі «людина – суспільство – держава», уміння вести дискусію, обстоювати свою думку, знання демократичних процедур, прав і обов'язків. Школа нового типу має стати місцем, де діти відкрито висловлюватимуть свої думки, що ґрунтуються на їхньому життєвому досвіді і

спостереженнях. У школі нового типу реалізується механізм відповідей на запитання, які хвилюють учнів. З урахуванням цього зростає роль дискусійних клубів, клубів за інтересами. Педагогічний колектив має подбати про те, щоб колег став справжнім клубом.

4. Школа-клуб як ідеал навчального закладу нового типу

Ідеал будь-якого навчального закладу – перетворення його в школу-клуб, навчально-виховний комплекс.

Що таке клуб? Які його характерні ознаки?

Клуби як демократичні форми спілкування виникають на переломних етапах історії. Вони є характерним інститутом будь-якої цивілізованої держави, функціонують, зокрема, у багатьох сучасних школах Англії, США, Франції, Японії. Клуб – самодіяльне об'єднання, яке сприяє задоволенню різнобічних інтересів і потреб школярів у підвищенні своєї духовної культури, формує вміння самостійно мислити, висловлювати, відстоювати свої почуття і погляди. За тематичною спрямованістю можуть діяти економічні, історичні, політичні, культурологічні, світоглядні, народознавчі, юридичні, інформаційні клуби, а також відеоклуби. Тут реалізується принцип добровільного членства, тематичного самовизначення, самоуправління і самоосвіти, колективного пошуку і реалізації прийнятих рішень, індивідуалізації форм і методів роботи, спрямованості на досягнення соціально значущого результату, самореалізації і самоосвіти особистості, реалізації пропозицій членів клубу.

Досягнення нової якості виховання, його спрямованість на розвиток і саморозвиток творчої особистості учня значною мірою залежить від актуалізації змісту виховного процесу, освоєння діалогічних форм спілкування. Постійний, конструктивний діалог, культура дискусії, врахування громадської думки – невід'ємні риси шкільного життя. Недооцінка творчих можливостей дітей, невміння або небажання враховувати їхні специфічні особливості, інтереси призводять до збіднення процесу соціалізації особистості, породжують формалізм, бездумне повторення загальновідомих істин.

Години спілкування як форма організації ціннісно-орієнтаційної діяльності учнів

Широкі можливості для творчої самореалізації відкривають години спілкування, якщо вони мають нестандартний, пошуковий, дискусійно-полемічний характер. В Українському колежі їх розглядають як форму організації ціннісно-орієнтаційної діяльності учнів, що сприяє самостійному становленню в них системи поглядів і поведінки. Врахування індивідуальних особливостей класу допомагає уникнути формалізму у виборі тем для спілкування. Важливо, що згадані педагоги до підготовки годин спілкування залучають школярів, особливо старшокласників, спираючись на їхню активність, знання, інтереси, поступово формують у них самостійність, ініціативу, творчий підхід до справи.

Оскільки справа ця нова, то, звісно, не в кожного все вдається. Дехто з класних керівників вбачає у цих годинах лише можливість компенсувати прорахунки в позакласній роботі, перетворюючи їх у невиразну розмову про «поточний момент», «прочуханку» двієчників або порушників дисципліни. Слабо освоюється новий зміст уроків ерудиції, бесід морально-етичного спрямування, на які варто частіше запрошувати цікавих людей, батьків. Не завжди використовуються багаті можливості бібліотек, книг, культурно-освітніх закладів. Недооцінюється значення годин спілкування у формуванні інформаційної та демократичної культури колеган.

Не нав'язуючи своєї думки, важливо підвести учасників розмови до правильних висновків, загострити їхню увагу на найсуттєвішому, навчити зіставляти різні точки зору, домагатися суворої аргументації тих чи інших позицій. Ефективність годин спілкування значною мірою залежить від актуальності теми, від того, чи одержують на них діти відповіді на гострі питання, які їх хвилюють. Основою проведення годин спілкування є цільові творчі програми: «Я – громадянин», «Я – киянин», «Я – колежанин», «Я – людина», «Я і культура», «Я і сім'я» тощо. При визначенні теми важливо враховувати думку колеган. Кожному класному керівникові доцільно мати свій

банк тем для дискусій, диспутів, уроків ерудиції, де враховано вікові особливості, інтереси і потреби дітей. Визначивши тематику годин спілкування, можна заздалегідь подбати про їх інформаційно-методичне та бібліографічне забезпечення, скласти замовлення для бібліотек.

Головне у вихованні – створення умов для реалізації інтересів дитини, її права на здорове зростання і розвиток. Тому нашу роботу ми спрямовуємо на досягнення саме цієї мети. І починаємо з найважливішого – здоров'я. Кожен вихователь передусім повинен досконало вивчити особливості дитини: стан здоров'я, фізичний розвиток, психічний стан, особливості характеру, темперамент. Цю роботу проводить класний керівник разом з психологом та лікарем. За допомогою тестування, анкетування створюємо «Медичні картки» учнів, «Листи здоров'я», «Карти індивідуального розвитку дитини», «Карти інтересів». Обов'язковими є фізкультхвилинки, що їх проводять інструктори класу.

Знаючи нахили дитини, її здібності, риси характеру, фізичний та психічний стан, «генеалогічне дерево», стосунки в сім'ї, соціальну роль, можна формувати комунікативну культуру, створювати позитивний психологічний клімат у класі.

5. Створення виховного середовища в Українському колежі

Роками ми звикали йти до класу з вимогами: краще вчитись, добре поводити себе. У гуманістичному вихованні треба так будувати стосунки з дітьми, щоб кожному з них захотілося поділитися з вихователем класу своїми проблемами: чи то виникли труднощі з вивченням матеріалу, незрозуміння однокласників, учитель повівся несправедливо чи, може, щось трапилося вдома. Тільки в позитивному мікрокліматі дитина може розвиватися як творча особистість.

Цьому сприяють години спілкування у формі рольових ігор, розв'язання проблемних ситуацій, робота у групах, колективна праця, творчі справи, самоврядування, «круглі столи». Особливо подобаються дітям «круглі столи» у класах на паралелях з метою планування роботи на чверть, за підсумками

подорожей до інших міст, екскурсій, обговорення кінофільмів, художніх виставок.

Діти мають можливість вільно висловлювати свої думки, вносити пропозиції, брати на себе відповідальність за ту чи іншу справу, вони самі розділяють ролі, відразу випускають інформаційні листки, бюлетені. Колежани пробують себе в ролі журналістів, акторів, художників, поетів. Цікаво, що творчі книжки є не тільки в кожного учня, а й ведуться літописи класів, оформляються куточки творчості і навіть музеї класу.

Діти з великим задоволенням придумують рубрики для своєї газети: «Шкільні новини», «У світі цікавого», «Наша творчість», «Вісті з уроків» та ін. Ретельно збирають матеріали, беруть інтерв'ю, конспектують цікаві лекції. Тричі на місяць збирається редакційна колегія, і після копіткої праці виходить у світ дитяча «ластівка».

Прагнемо, щоб діти відчували: кожний з них має цінність, ним пишаються, його поважають. Треба знати своїх спортсменів, художників. Для цього влаштовуємо виставки дитячих робіт у класах і школі; галереї портретів; залучаємо дітей до участі у святах, концертах.

У колезі зароджуються традиції: презентації класів, творчі звіти перед батьками, День колезу, «Поетичні свічки», бали. День колезу – це велике свято, до якого готуються всі: і дорослі, і малі. Починається воно з великої концертної програми, виступів гостей, нагородження кращих колезан та ін. Цього дня учні можуть поставити запитання будь-кому з учителів на будь-яку тему. Працюють ярмарки, виставки, кафе, де діти пропонують тістечка, сувеніри. Проводиться посвячення в колезани. До цього свята створюються вірші, пісні, присвячені колезу.

Другою частиною свята є розваги, ігри, турніри ерудитів, конкурси, вікторини, які пропонують учні кожного класу. Переможці отримують призи, сувеніри в «магазині». Школа прикрашена газетами, рекламними оголошеннями. Дитячі голоси, сміх стихають тільки під вечір.

Важливим етапом створення умов для розвитку самоврядування, колективної творчої діяльності є організація дозвілля школярів, зокрема організація клубів. Уже створений фольклорний ансамбль «Василечки». Його тепло зустрічають і на підприємствах, і в музеях, і на відкритих майданчиках. І в програмах радіопередач лунають дитячі голоси.

Важко впізнати дітей, які відвідують заняття театру-студії «Вертеп»: змінилася хода, постава. Юні актори легко перевтілюються, з успіхом виступають у конкурсних змаганнях.

Полюбилися колежанам творча акторська майстерня, клуби «Ритор», «Діалог», «Добродії».

З метою залучення дітей до наукової роботи, розширення світогляду, поглиблення знань з природничих дисциплін створена дитяча кафедра природничих наук. На її засідання нерідко запрошуються вчені, діти відвідують музеї, проводять екскурсії, ігри, вікторини тощо.

Є в школі і шкільна газета, де можна ознайомитись із досвідом роботи вчителів, з їхніми роздумами, поглядами на вічні проблеми навчання та виховання, дізнатися про новини шкільного життя, одержати поради, зазирнути у «поетичний зошит», розв'язати кросворд або ребус. Готується збірник дитячих творів.

6. Міжнародний клуб дитячої дипломатії (МКДД)

Одна з найцікавіших подій колежанської родини – відкриття Міжнародного Клубу дитячої дипломатії, що відбулося 31 травня 1997 року.

Клуб в Українському колежі – місце, де учні відкрито висловлюють свої думки, що ґрунтуються на їхньому життєвому досвіді і спостереженнях. Тут діти отримують відповіді на питання, які їх хвилюють, а також здійснюється інтелектуальний розвиток членів Клубу, утверджується співробітництво, двосторонній обмін досвідом та народними традиціями.

Дитячий клуб:

- поширює знання з проблем громадянської освіти, прав людини;

- вивчає технологію і методику проектів у школах та ліцеях світу;
- поширює знання з міжнародного права, теорії зовнішньополітичної діяльності, демократичних стосунків та форм спілкування.

Клуб у колежі існує для утвердження демократичних цінностей у людині, суспільстві і може допомогти утвердженню демократії світу і прав людини.

Клуб має інформаційний, культурологічний, світоглядний напрямки, які повинні забезпечити розвиток і саморозвиток творчої особистості учнів, актуалізацію виховного процесу колежу, освоєння діалогічних форм спілкування.

Клуб сприяє обміну інформацією з питань культури, освіти, народознавства між дитячими організаціями світу.

Діяльність МКДД спрямована:

- на трансформацію гуманітарної та суспільствознавчої освіти в середній школі;
- на оновлення виховного процесу, освоєння динамічних активних форм і методів, що відповідають інтересам і потребам учнів;
- на розробку спеціалізованих навчальних модулів та навчальних посібників;
- на підтримку культурних ініціатив;
- на підтримку діяльності молодіжних організацій;
- на вдосконалення знання рідної та іноземної мов (англійської, французької);
- на виявлення шляхів підвищення культури дискусії і політичної майстерності, комплексного використання виховних можливостей літератури і мистецтва.

Головна мета МКДД:

- створити якісно нову систему формування творчої особистості членів Клубу на основі впровадження випереджаючої освіти, докорінного оновлення змісту, форм і методів виховання;

➤ забезпечити переорієнтацію і психологізацію виховного процесу, оволодіти проектуванням розвитку особистості колеган, організувати інноваційну підготовку вчителів і стимулювання їхньої творчості, урізноманітнити зміст позашкільної діяльності;

➤ організувати співробітництво освітніх організацій з метою підвищення загального рівня освіти та поширення екологічних знань;

➤ розвивати дружні зв'язки між молоддю різних держав («народна дипломатія»);

➤ вивчати демократичні традиції у розвинутих країнах світу;

➤ сприяти організації цікавого і змістовного дозвілля молоді, всебічному розвитку колеган, підвищенню їхньої політичної культури;

➤ забезпечити зайнятість молоді, реалізацію особистості в умовах навчання і виховання, спрямувати на здоровий спосіб життя та його пропаганду.

Дитячий клуб:

➤ виконує функцію ціннісної орієнтації, допомагає світоглядно самовизначитись, продемонструвати власні цінності;

➤ поширює знання з міжнародного права, теорії зовнішньої політичної діяльності, демократичних стосунків та форм спілкування;

➤ поширює знання з проблем громадянської освіти, прав людини;

➤ вивчає ідеї освоєння зв'язків з громадськістю;

➤ вивчає технологію і методику проектів у школах та коледжах розвинутих країн світу.

Діяльність клубу включає:

➤ вивчення світової історії та дипломатії;

➤ отримання найсучаснішої інформації про демократичну освіту, суспільно-політичний лад, спосіб життя різних країн світу;

➤ вдосконалення знань з української та іноземних мов;

➤ обмін навчальними посібниками;

➤ проведення міжнародного конкурсу «Юний дипломат»;

➤ обмін учнями та вчителями.

Лекція № 5

Тема: ВИХОВНА СИСТЕМА ВЕЛИКОСОРОЧИНСЬКОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

Ключові поняття: дитяча організація, школа-родина, школа-інтернат, самоврядування, економічна система.

Мета: озброїти студентів знаннями, щодо сутності та структури виховної системи навчального закладу; прищеплювати професійні якості, осмислене ставлення до виконуваної роботи, зосередженість, активність; розвивати аналітичні вміння, творче мислення.

План

1. Дитяча організація «Козацька республіка».
2. «Школа-родина» як модель санаторної школи-інтернату.
3. Самоврядування Козацької республіки.
4. Економічна система Козацької республіки.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
2. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Дитяча організація «Козацька республіка»

Сама ідея проведення експерименту в школі ґрунтувалась на реалізації концепції української національної школи, яка народжувалась у той час в освітянському суспільстві, й у своїй основі передбачає перебудову навчально-виховного процесу на основі національної матеріальної та духовної культури українського народу, його справжній, а не фальшивій історії. Тому такою

органічною складовою експериментальної роботи для педагогічного колективу стала ідея створення у школі-інтернаті демократичної дитячої організації «Козацька республіка», в якій можна було б повністю змоделювати суспільно-економічні процеси, які відбуваються в українському суспільстві, і в такий спосіб виховувати у дітей почуття належності до рідного народу на самобутній і неповторній історії козаччини, на кращих зразках національно-етнічної культури, традицій, звичаїв української національної сім'ї, народу.

У цьому аспекті педагогічний колектив звернув особливу увагу на такі особливості творчої спадщини А. С. Макаренка:

➤ природовідповідність (це основа будь-якої педагогічної концепції. Вона завжди впливає з об'єктивної реальності життя, потреб суспільства і діалектичних законів його розвитку);

➤ народність (тисячами ниток реальне життя зв'язує старше і молоде покоління, відбувається суб'єктивно-об'єктивний зв'язок, через який передається життєва естафета досвіду поколінь. Саме в цьому полягає глибинна суть суспільного виховання);

➤ виховний вплив сім'ї на дитину (витоки будь-якої педагогічної системи лежать у сім'ї, в родинній педагогіці, адже нашими найкращими і першими педагогами є батько і мати, які ввібрали в себе моральні норми, традиції і звичаї рідного народу і передають їх своїм дітям);

➤ принцип різновіковості (об'єднання дітей різного віку, яке допомагає організувати середовище та атмосферу великої і дружної родини та змоделювати структуру первинного дитячого колективу за різновіковим принципом);

➤ принцип трудового навчання та виховання (в умовах школи-інтернату – це моделювання максимально наближеної до реальних умов ринкової економіки системи економічного навчання та виховання учнів).

Зміст експериментальної роботи полягає в суттєвій зміні структури навчально-виховної роботи, а саме:

➤ зміни в навчальному плані – збільшення кількості навчальних годин з основних навчальних предметів державного компоненту за рахунок годин виховної роботи, які раніше відводилися на самопідготовку учнів до уроків;

➤ виконання домашніх завдань на додаткових корекційних уроках під керівництвом і контролем вчителя-предметника, що забезпечує необхідний рівень індивідуалізації, диференціації та засвоєння учнями програмового матеріалу. Додатково в режимі дня школи передбачено 1–1,5 години для самостійної індивідуальної роботи з підготовки домашніх завдань;

➤ розподіл предметів навчального плану в школі протягом робочого дня на дві частини: в першу половину дня (до обіду) вивчаються предмети державного компоненту, в другій половині дня (після обіду і відпочинку) – предмети державного та шкільного компоненту (фізкультура, музика, образотворче мистецтво, трудове навчання, факультативи), проводиться гурткова робота;

➤ впровадження тематично-залікової форми контролю та обліку знань з метою дослідження якості засвоєння програмового матеріалу. Основні поняття, які обов'язкові для засвоєння учнями і передбачені навчальними програмами, поставлені під суворий контроль і облік учителів-предметників. Жоден учень не одержує підсумкової оцінки з теми, не здавши обов'язкові поняття, передбачені програмою, хоча б на задовільну оцінку.

Структурна перебудова виховної роботи у санаторній школі-інтернаті на основі запровадження різновікових виховних груп та перенесення центру виховної роботи саме у ці первинні дитячі колективи, які об'єднані в рамках дитячої громадської організації «Козацька республіка», створила взаємини, максимально наближені і характерні для великої дружної сім'ї, в якій панують взаємоповага і підтримка, захищеність, співпереживання і взаємодопомога.

2. «Школа-родина» як модель санаторної школи-інтернату

Саме в різновікових групах напрацьовуються незабутні уроки і традиції сімейного виховання, створюються родоводи різновікових загонів. **Головне педагогічне завдання**, яке переслідує педагогічний колектив школи, –

наблизитись до моделі санаторної школи-інтернату «школа-родина», відштовхуючись від різновікової виховної групи як структурної моделі «група-сім'я». Створені на основі різновікових виховних груп органи учнівського самоврядування представлені виключно учнями старших класів, які залучаються до виховної роботи як помічники педагогів, практично вирішують усі питання шкільного життя, побуту, дозвілля учнів у позаурочний час через добровільне дитяче об'єднання «Козацька республіка».

Перший експериментальний різновіковий загін був створений на добровільній основі у школі-інтернаті в 1995 році. Сферою виховного впливу різновікової групи були визначені: побут дітей, позакласна та позашкільна робота, дозвілля.

Організація дитячого колективу на основі різновікових загонів надає значно ширші можливості для змістовної роботи з дітьми:

- забезпечує тісну взаємодію дітей різного віку як у межах загону, так і в межах усієї школи;
- поєднує в школі-інтернаті два види структурування первинного дитячого колективу – класу (на уроках) і різновікового загону (у сфері побуту і в позаурочний час);
- дає чудову можливість організувати спілкування і взаємодію дітей як по горизонталі (в класах), так і по вертикалі (в різновікових групах), а це об'єднує і згуртовує шкільний дитячий колектив; дає змогу залучити до виховної роботи практично всіх учнів старших класів;
- формує на принципово нових засадах органи учнівського самоврядування;
- робить виховний процес у різновіковій, групі безперервним і чітко зорієнтованим на особу вихованця;
- допомагає краще організувати побут дітей поза школою;
- забезпечує наступність виховної роботи у різновікових групах з року в рік (наступність поколінь);
- сприяє рівним, дружним, міцним, «сімейним» стосункам між дітьми;

➤ перетворює загальношкільний дитячий колектив у постійно діючий «соціальний організм».

Різновікова виховна група виявляє собою контактну єдність, де всі члени колективу пов'язані безпосередніми відносинами і залежностями.

Саме у різновіковій групі формується атмосфера спілкування, характерна для виховання дитини в міцній дружній сім'ї. Різновікова виховна група – це своєрідна школа майбутнього сім'янина. Це щоденна практика позитивних вчинків, стосунків, спілкувань і вражень між дітьми; це школа, що дає безцінні уроки, які діти не завжди одержують у своїх сім'ях.

3. Самоврядування Козацької республіки

На основі української народної козацької педагогіки педагогічний колектив розробив програму добровільного дитячого об'єднання «Демократична Козацька республіка школи-інтернату», яка була заснована 18 лютого 1993 року.

Щороку цей день святкується у школі-інтернаті як свято Козацької республіки.

Головною метою Козацької республіки є виховання в дитині почуття патріота України, мужнього громадянина своєї держави на основі національних державних традицій українського народу. Козацька республіка має свою Конституцію, Прапор, Гімн, Герб, «державні нагороди», органи самоврядування, які обираються на основі загального таємного голосування під час виборів до владних органів Козацької республіки другої неділі лютого щороку. Вибори проводяться на основі розробленого і затвердженого на Великій Козацькій Раді «Положення про вибори до Козацької Республіки» і стовідсотково моделюють процедуру виборів, які проводяться в суспільстві до органів місцевого самоврядування та Верховної Ради України.

Виборча кампанія висунення кандидатів, довірені особи, агітація, процедура таємного голосування за бюлетенями – про все це учні не дізнаються з газетних сторінок чи екранів телевізора, а випробовують на власному досвіді. Це сприяє формуванню в дітей громадянської самосвідомості, виробляє

відповідальність за загальношкільні справи, за власний вибір, а в майбутньому – за долю України. Таким чином – це школа формування почуття громадянина, патріота незалежної України.

Під час виборів до керівних органів Козацької республіки шляхом загального таємного голосування обирається: кошовий отаман, генеральний писар, повний склад Конституційного Суду Козацької республіки, Голова Суду Козацької честі, Голова Банку Козацької республіки, казначей Банку Козацької республіки.

Курінні отамани (це командири різновікових виховних груп) обираються зборами вихованців кожної різновікової групи.

Вони складають Малу Козацьку Раду – постійно діючий орган самоврядування Козацької республіки. Вищим органом Козацької республіки є Велика Козацька Рада, на якій щотижня, а при потребі – і частіше, вирішуються питання шкільного життя. Розроблені функціональні обов'язки всіх ланок органів дитячого самоврядування санаторної школи-інтернату; вони постійно відповідають за організацію життя дітей у школі та поза нею, а оскільки комплектуються вони в повній відповідності до принципів самоврядування, розроблених А. Макаренком, вони практично втягують у безперервний виховний процес у школі всіх учнів старших класів, педагогізують їх і, що саме головне, перетворюють у надійних і відповідальних помічників вихователів, учителів.

Окремо слід визначити роботу, яку проводить педагогічний колектив з навчання дітей, що входять до складу органів шкільного самоврядування в рамках постійно діючого щотижневого семінару. План роботи семінару-практикуму, його тематика погоджуються на педагогічній раді і контролюються заступником директора з виховної роботи.

Розгляд «справ» дітей за поданням командирів різновікових виховних груп проходить на Малій Козацькій Раді та Суді Козацької честі. Вихователі виховних груп виступають на них як «адвокати» своїх вихованців, вболіваючи за долю дитини. Вихователі добровільно відмовилися від права на винесення покарання дітям, поклавши його на Суд Козацької Честі та Малу Козацьку Раду. У той же

час педагоги школи мають право звертатися до них з різними поданнями на захист дитини чи якогось принципу, буває – власний захист. Це демократизує стосунки педагогів з органами дитячого самоврядування, надає їм додаткової ваги і авторитету, Конституційний Суд Козацької республіки розглядає виконання і дотримання законів, відбитих у їх Конституції, на подання педагогічної ради школи, Великої Козацької Ради, Малої Козацької Ради та окремих вихованців.

Педагогічний колектив неухильно дотримується макаренківських принципів керівництва органами дитячого самоврядування:

- створює всі умови для самостійної роботи органів самоврядування школи, забезпечує їм матеріальну базу;
- не дублює і не відмінює їх роботу з питань, які входять до їх компетенції;
- забезпечує право виносити покарання і заохочення вихованцям, проводити їх виконання через дитячі різновікові виховні групи та виконавчі органи Козацької республіки.

У випадку, коли органи дитячого самоврядування прийняли рішення до кінця не продумане, педагогічно не виважене чи однозначно невірне, дирекція не відмінює його адміністративно, а звертається до Великої Козацької Ради, Конституційного Суду Козацької республіки, або ж зі своїми пропозиціями повертається для розгляду на Малу Козацьку Раду. Така процедура може повторюватися три рази, і лише після третього схвалення рішення, прийнятого Великою Козацькою Радою, директор школи має право особисто відмінити його виконання.

У практиці школи-інтернату випадків неузгодження дій Великої Козацької Ради і дирекції немає. Органи учнівського самоврядування об'єктивно оцінюють і вірно реагують на всі питання шкільного життя.

4. Економічна система Козацької республіки

Колектив Великосорочинської санаторної школи-інтернату добивається значного педагогічного і виховного ефекту через працю, яку вихованці школи-

інтернату виконують у полі, шкільному саду, на дослідних ділянках, свинофермі, під час самообслуговування.

В основу навчально-виховної роботи з трудового, економічного навчання і виховання педагогічний колектив поклав науково-методичні і практичні напрацювання, розроблені науковцями Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди під керівництвом ректора, доктора економічних наук, академіка І. Ф. Прокопенка.

Суттєвим недоліком виховання дітей в інтернатних закладах є формування у них стереотипу споживача. Діти звикають – держава дає їм все. Це провокує споживацьку психологію. Поза інтернатом вони розгублюються (як раби після відміни рабства). Моделюючи в санаторній школі-інтернаті максимально наближені до реальних умови ринкової економіки, в рамках експерименту запроваджено цілісну систему економічного навчання та виховання учнів, а саме: в рамках Козацької республіки на основі відповідного Положення створено економічне товариство «Надія» з чіткою структурою:

- працює служба найму («Біржа праці»), звернувшись до якої, діти отримують пропозиції щодо роботи на тиждень;
- для оплати праці запроваджена шкільна валюта – «сорінт»;
- «економічний центр» веде контроль за найманням дітей на роботу та якістю її виконання, нарахування заробітної плати та її видачу;
- працюють шкільний магазин, кав'ярня, дискотека, відеосалон, де зароблені гроші « конвертуються »;
- створено шкільний банк та розроблено Положення про нього, згідно з яким невикористані гроші вкладаються в банк під проценти;
- опановується система авансування та продаж у кредит.

Результати виховної діяльності у Великосорочинській школі-інтернаті

Педагогічний колектив санаторної школи-інтернату, використовуючи перспективний педагогічний досвід інтернатних закладів республіки, шляхом системного творчого підходу до практичної і теоретичної спадщини А. С. Макаренка:

- досяг більш високої якості навчально-виховної роботи;
- створив умови для глибокої структурної перебудови навчально-виховної роботи в межах санаторної школи-інтернату та зібрав матеріал для можливого застосування набутого досвіду в практиці роботи шкіл-інтернатів області;
- відродив практичний досвід роботи А. С. Макаренка в умовах сучасної санаторної школи-інтернату;
- виявив і відпрацював деякі моменти технології роботи вчителів та вихователів в умовах експерименту;
- максимально інтенсифікував роботу вчителя на уроці, забезпечив йому всі умови і можливості для проведення індивідуальної диференційованої роботи з кожним учнем і на цій основі підніс якість знань дітей та рівень їх домагань;
- у виховному процесі зосередив увагу вихователя на індивідуальній роботі з вихованцями, проаналізував процеси і явища, які відбуваються в дитячому різновіковому колективі з застосуванням психологічної та педагогічної науки; максимально використовував методику паралельної дії А. С. Макаренка;
- організував всю виховну роботу в школі, побуті, позашкільне життя дітей у ланках різновікових виховних груп і домогся керованості виховного процесу;
- забезпечив пріоритет економічної освіти та економічного виховання, економічної орієнтації учнів у підготовці їх до самостійного життя;
- сприяв більш ефективному використанню матеріально-технічної бази школи у навчально-виховному процесі;
- домогся значного поліпшення санітарно-побутових умов проживання дітей, чистоти приміщень та одягу;
- започаткував перспективну роботу зі створення моделі «школа-родина»;
- налагодив профілактику та домогся зменшення правопорушень і порушень правил поведінки учнів, поліпшення зовнішнього і внутрішнього порядку в школі, дисципліни, ввічливості, культури поведінки дітей.

Лекція № 6

Тема: АВТОРСЬКА ВИХОВНА СИСТЕМА СШ № 825

В. А. КАРАКОВСЬКОГО

Ключові поняття: авторська школа, масова школа, базові цінності, річний цикл виховної системи, комунарський збір.

Мета: ознайомити студентів з особливостями виховної системи В. А. Караковського; виховувати любов до рідного краю та почуття патріотизму; розвивати професійні якості, творчий потенціал.

План

1. Етапи створення та структура авторської системи В. А. Караковського.
2. Базові цінності школи В. А. Караковського.
3. Комунарський збір як основний елемент виховної системи.
4. 7 заповідів і 7 добродійників учителя школи В. А. Караковського.
5. Структура органів учнівського самоврядування в школі № 825 м. Москви.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
2. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Етапи створення та структура авторської системи В. А. Караковського

Школа № 825 – це типова масова школа в густозаселеному «спальному» мікрорайоні на окраїні Москви. Віддаленість від виробничих, наукових, культурних, політичних центрів великого міста створює своєрідний мікросоціум і робить актуальним не лише освітню, а й виховну діяльність педагогічного колективу.

Населення мікрорайону за соціальним складом, культурним рівнем, рівнем освітніх потреб різноманітне.

У 1978 році, коли школа працювала над створенням виховної системи, кожна третя сім'я була неповною; кожна друга мала лише одну дитину. Батьки бачать своїх дітей частіше сплячими; якщо в сім'ї є літні люди, то саме їм довірено виховання, нагляд та харчування дітей.

Педагогічний колектив школи складається з вчителів різного віку. Третину складають випускники даної школи. Склад педколективу постійно омолоджується за рахунок випускників.

Учнів у школі більше тисячі.

Авторитет школи незмінно високий. Вона є базовим навчальним закладом Московського державного педагогічного університету, випускники школи складають випускні іспити, які одночасно є вступними до цього вузу.

15 років школа тісно пов'язана з наукою, бере участь у дослідницькій та експериментальній діяльності, працює у творчому режимі, має міцні міжнародні зв'язки.

У цій школі створена цікава система, в основі якої лежать ідеї творчості та наукового пошуку.

Протягом семи років у школі працює наукова лабораторія, яка досліджує проблеми моделювання та розвитку виховних систем.

У штаті школи – 1 доктор педагогічних наук, 4 кандидати педагогічних наук, 5 аспірантів та слухачів. 4 вчителі входять до складу проблемної ради «Теорія та практика виховних систем». На базі школи проводяться систематичні семінари, симпозіуми, конференції від місцевого до міжнародного рівня. Тут захищено 5 докторських та 26 кандидатських дисертацій. Школа № 825 – це науково-методичний центр, це школа-лабораторія. Директор школи – Караковський Володимир Абрамович, народний вчитель СРСР, член-кореспондент РАО, доктор педагогічних наук, професор.

15 вчителів ведуть самостійну дослідницьку роботу, проведено 12 дисертаційних досліджень.

2. Базові цінності школи В. Караковського

Виховна система школи ґрунтується на загальнолюдських, вічних моральних школи цінностях. Такими в школі є наступні поняття:

1. Земля – спільний дім людства, вступаючого в нову цивілізацію ХХІ століття. Земля людей та живої природи.

2. Вітчизна – єдина, унікальна для людини Батьківщина, наділена долею, яка передалась від його предків.

3. Сім'я – первинна структурна одиниця суспільства, перша людська спільнота дитини та природне середовище її розвитку.

4. Праця – основа людського буття, вид діяльності, який виділив людину із живого світу, адекватний сутності людини.

5. Знання – результат різноманітної і перш за все творчої діяльності, могутній засіб розвитку особистості.

6. Культура – духовне багатство, накопичене розвитком людських цивілізацій.

7. Мир – спокій та злагода між людьми, народами та державами, головна умова існування Землі та людства.

8. Людина – найвища, абсолютна цінність, об'єкт, суб'єкт та результат виховної системи школи.

Річний цикл виховної системи школи № 825 концентрується навколо декількох ключових справ шкільного колективу. Це педагогічні комплекси, що інтегрують значну частину навчально-виховного процесу, охоплюючи як урочну, так і позаурочну життєдіяльність всього шкільного населення. Ключові справи – це, як правило, яскраві події, періоди підвищеної напруги, виховання «великими дозами». Головною структурною одиницею в них є клас, колектив, якому надається можливість для творчої самореалізації, достатньо свободи вибору змісту, форми його участі в загальній справі. При цьому клас одночасно відчуває себе частиною єдиного цілого і живе ідеями та настроєм усієї школи. Ключові справи аналізуються.

Все, що відбувається у школі, повинно бути педагогічно доцільним. Тобто таким, що в кінцевому рахунку корисно для розвитку людини. Цим і вимірюється у школі педагогічна мудрість та професіоналізм.

В основі організації навчально-виховного процесу у школі № 825 покладена ідея цілісності. Виховання, навчання та розвиток людини здійснюються в єдиній педагогічній, особистісно-орієнтованій системі. В її основу покладено пріоритет виховання як цілеспрямовану дію на процес розвитку особистості. Такий підхід дозволив зробити головною метою школи не знання, уміння та навички, а саму дитину. Виховна система стала основою для поєднання в єдине ціле різноманітних та різнорідних компонентів.

3. Комунарський збір як основний елемент виховної системи

Головним композиційним вузлом системи є комунарський збір, який проводиться під час весняних канікул старшокласниками школи, вчителями та випускниками. Його важко віднести до якогось певного виду діяльності. Це складна педагогічна композиція.

Разом з тим, збір – самостійна духовна цінність, феномен шкільної культури, який передається від покоління до покоління. Умовно можна відзначити, що комунарський збір – діюча модель оптимальних людських відношень. Збір займає за часом менше 1% навчального року, є найсильнішим засобом об'єднання, створення почуття «ми». Збір – це постамент системи життя, в яку входять ключові комплекси загальношкільної справи, що внутрішньо пов'язані між собою. КТС вносять організаційну упорядженість у життєдіяльність шкільного колективу, задають певний ритм.

4. 7 заповідів і 7 добродійників учителя школи В. Караковського

У школі створена система великих і малих традицій, що, як правило, дотримуються.

У педагогічному колективі школи № 825, як у дружній, згуртованій родині, є власні традиції, свої особливості образу життя. Так, до Дня вчителя готується

спеціальна творча програма, в якій беруть участь всі педагоги. Однією із складових частин її є урочистий ритуал посвяти в учителі школи № 825.

Безумовно, не обходиться без гумору. Тому нове поповнення педагогічного колективу (а це, як правило, колишні учні!) зобов'язано ознайомитись та прийняти шкільні заповіді:

1. Школа – твій рідний дім. Дорожи дахом дому свого, навіть якщо він протікає. (У школі, дійсно, деякий час протікав дах шкільної будівлі. Зараз все гаразд, але редакція першої заповіді не змінилася.)

2. Нехай у нашому домі плачуть тільки від радощів, а зморшки будуть слідами колишніх посмішок. Хай буде сонце! Хай сховається темрява!

3. Не красива хата кутками, а красива пирогами. Але в кожному пирозі головне – начинка. Пирого з поганою начинкою або пироги ні з чим – це халтура і обман.

4. Говори, що знаєш, роби, що вмієш. При цьому пам'ятай, що знати і робити більше – нікому не завадить.

5. Шкільна справа – це і наука, і мистецтво, і художня самодіяльність. Сьогодні навіть у самодіяльності перш за все цінується професіоналізм.

6. Не відчуваєш любові до дітей – сиди смирно, не кажи багато. Право на голос у нас має тільки справжній друг дітей.

7. Пам'ятай, що адміністрація – друг людини. Копуючи, вона шукає свіжий, життєдайний струмок. Не плюй у колодязь: знадобиться...

Цим семи заповідям відповідають сім доброчинників, які повинен виховувати в собі кожен учитель школи:

1. Вірність школі.
2. Добронравність.
3. Чесне ставлення до справи.
4. Високий професіоналізм.
5. Потяг до самовдосконалення.
6. Любов до дітей.
7. Повага до адміністрації.

Говорять, що кожний жарт має долю правди. Її частка велика в цьому жартівливому обряді. У будь-якому разі вона допомагає підтримувати в доброму робочому та психологічному стані шкільний колектив.

Форми, методи, прийоми, які поєднують навчання й виховання в спільному процесі.

Громадський огляд знань	Що? Де? Коли?
Робота штабів знань	Дидактичні казки
Міжпредметні, інтегровані уроки	Подорож до предмету
Міжвікові уроки	Аукціон знань
Різноманітні творчі роботи учнів	П'ятихвилинки допитливих
Уроки творчості	Робінзонада
Спільна (з активом учнів) підготовка, проведення й аналіз уроків	Дидактичний театр
Створення ситуації вибору (багатоваріантність завдань і днів)	Азбука дидактичних знань “
Партнерство учня в проведенні навчально-пізнавальних занять	Екскурсії, поїздки, походи, експедиції
Проведення уроків учнями педкласів	Подорож до Країни таємниць
Інтегровані заліки	Клуб «чомучок»
Нові форми іспитів	Читай-місто
Ділові та рольові ігри	Пізнавальна частина ТУ
Мозкова атака	Пізнавальний КВК
Університет старшокласників	Історичні ігри
Наукова конференція, брифінг	Педагогіада
Використання комунарської методики	Захист фантастичного проекту
Зустрічі з захопленням	Свято знань
Оглядачі за круглим столом	Суд над предметом
Година питань і відповідей	60 секунд цікавої інформації
Усний журнал «Надзвичайне поруч»	Предметний ринг
	Посвята випусників початкової школи у п'ятикласники

Робота учнів 3-х класів на комп'ютерах
Організація персональних виставок учнів і вчителів
Робота на уроці довідкового бюро «Пряма лінія»
Практикум доброти
Навчальні зустрічі на уроці
Інтерв'ю з історичною особистістю
П'ятихвилинка рефлексії
Конкурс запитань
Тихе опитування
Захист ідей
Конкурс шпарталок
Уроки під блакитним небом

Уроки трьох рівнів Урок-бенефіс
Робота столу знахідок, знань
Експеримент за окремими темами в рамках залікової системи
Урок захисту знань
Використання прийому снігової кулі
Факультативи як прообраз профільного навчання
Додатковий урок за вибором
Уроки обміну
Взаємне навчання
Перенесення на сім'ю шкільних форм роботи
Навчально-виховна діагностика

5. Структура органів учнівського самоврядування в школі № 825 м. Москви

В. А. Караковський та його колеги вважають, що школа, по типу стосунків у ній, ближче до сім'ї, ніж до парламенту.

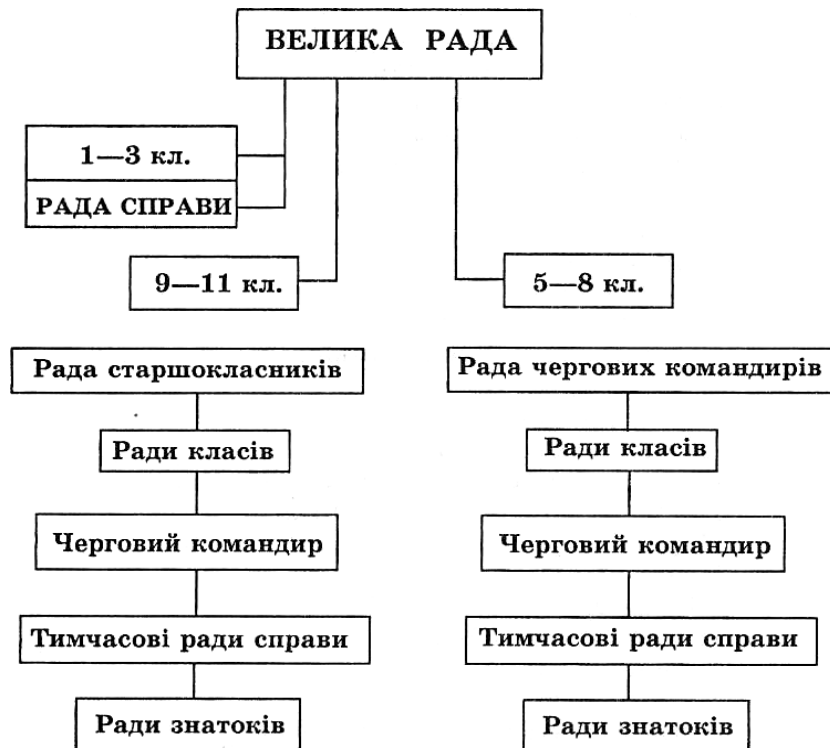
У школі з'явився смак до колективного планування, аналізу, педагогічних дискусій.

Педагогічний процес у школі підпорядкований трьом доцільностям:

- природній;
- культурній;
- педагогічній.

Авторська виховна система В. А. Караковського – це динамічне, розвиваюче явище. У школі склався дієвий механізм наукової корекції та регуляції.

В. А. Караковський та його колеги уважно слідкують за пульсом усього складного шкільного організму і при перших ознаках старіння системи оновлюють його компоненти.

Лекція № 7

Тема: ШКОЛА САМОВИЗНАЧЕННЯ О. М. ТУБЕЛЬСЬКОГО

Ключові поняття: індивідуальність, інтеграція предметів, між предметні зв'язки, просторова організація освітнього середовища, самовизначення, занурення.

Мета: озброїти студентів знаннями щодо структури та сутності школи самовизначення О. М. Тубельського; виховувати осмислене ставлення до виконуваної роботи, зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати знання самостійно; розвивати пізнавальні можливості, самостійність, активність.

План

1. Сутність побудови школи самовизначення О. М. Тубельського.
2. Організація навчального простору.
3. Основні види занурень.
4. Формування універсальних здібностей.
5. Демократичний уклад життя у школі Тубельського.
6. Структура педагогічного колективу.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
2. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.
3. Тубельский А. М. Школа самоопределения. М. – 1995.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Сутність побудови школи самовизначення О. М. Тубельського.

Побудована по однолінійному, ієрархічному і програмному принципу масова школа підміняє проблему розвитку індивідуальності задачею обліку індивідуальних особливостей при засвоєнні навчального матеріалу. Поширення по екстенсивному типу змісту освіти, його однобічна орієнтація на академічні

ЗУН (знання, уміння, навички) багато в чому є причиною відсівання підлітків зі шкіл і збільшує соціальні проблеми і конфлікти.

Численні спроби інтеграції предметів, пошук міжпредметних зв'язків найчастіше виявляються малоефективними, тому що при збереженні в основному старої парадигми змісту утворення не ясні, та й не можуть стати ясними підстави, на яких можлива така інтеграція. Не можна визнати успішними і спроби замінити основи наук основами сучасної культури, тому що під нею переважно розуміється насамперед наукова, інтелектуальна, раціонально-логічна культура. Заклики замінити «знання всіх багатств, що виробило людство» строго відібраними елементами культури також не приводить до успіху, тому що незрозуміло, по-перше, хто може бути суб'єктами, що проводять цей добір, а по-друге, незрозумілий сам принцип добору.

Найчастіше індивідуальність особистості дитини цікавить педагогів тільки з погляду того, як використовувати її для реалізації мети навчити всіх усьому, транслявати так звані знання, уміння і навички, визначені шкільною програмою. Одним важливо зберегти особистість дитини – не зламати при спробах неодмінно поліпшити, сформувати, розвинути, оснастити і т. д. Для інших, навпаки, важливо цю особистість (для її ж користі!) зробити податливою стосовно наших нібито культурних, наукових, соціальних та інших впливів.

Тому більшість педагогів враховує не індивідуальність дитини, а індивідуальні особливості. Адже врахувати їх – це знати, пристосувати до дорослих цілей, прилучити до знань дорослого покоління з можливою ефективністю і якомога швидше. Суть же цих підходів одна – дорослі точно знають, як треба жити новому поколінню і чому для цього треба навчитися. Тому при постійній критиці з усіх боків у всіх країнах уже три сотні років залишаються майже незмінними головні організаційні форми школи: уроки, однієї класи, єдині для класів програми, контрольні, іспити, оцінки. Змінюється обсяг матеріалу, що має бути засвоєним, вводяться до цього часу невідомі чи забуті тепер навчальні предмети. Їх навіть поєднують (інтеграція), розбивають по рівнях засвоєння (диференціація), підбирають у першому, п'ятому чи десятому

класі по схильностям самих дітей чи батьків (варіативність), але все це, як сказав Є. Фромм, «з переконання, що дитина тільки тоді піде вірною дорогою, коли дорослі вкладуть у неї все бажане».

Освітні простори

Для забезпечення можливості дитині пізнавати і розвивати свою індивідуальність у **Школі самовизначення** відбувається перехід від лінійної і цілком регламентованої до **просторової організації освітнього середовища школи**.

Створені і розвиваються різноманітні, жорстко не регламентовані освітні простори: навчальне, ігрове, художньої творчості, правове, простір праці і соціальної практики. Педагогами ініціюються і створюються різні ситуації проживання учнів у цих просторах, у тому числі ситуації несподівані, в яких потрібно знайти свій спосіб поведінки. Такі ситуації сприяють досягненню мети більше, ніж це могло б бути у звичній лабораторній роботі чи в процесі справи на традиційному уроці.

У школі кожній дитині надається можливість займатися улюбленою справою стільки, скільки їй необхідно, шукати себе, пробувати в різних видах діяльності.

Навчальний простір будується на наступних принципах:

- воля вибору учнем учителя, тем, способів роботи, темпу засвоєння матеріалу;
- залучення учнів до постановки особистих освітніх цілей і задач, до вироблення
- колективної й індивідуальної навчальної програми;
- облік особистого досвіду, знання, стилю, здібностей, інтересів, відносин і т. п.;
- спонукання до формування особистісного ставлення до того, що відбувається (навчального матеріалу, форми роботи, позицій і дій вчителя і товаришів і т. д.);

- спонукання і навчання дитини будувати самостійну активну діяльність по засвоєнню культури і перетворенню навколишнього середовища;
- організація діяльної взаємооцінки всіх суб'єктів освітнього процесу;
- формування самооцінки процесу і результатів свого утворення.

2. Організація навчального простору

Підготовка дітей до шкільного періоду в дитячому садку полягає не у формуванні первісних навичок читання, письма і ведення розрахунків, а в підготовці життя у вільному освітньому просторі школи, умінні взаємодіяти з природою, іншими людьми, одержанні досвіду вибору занять, позиції. Головна увага приділяється тут умовам для розвитку органів почуттів – дотику, нюху, слуху, зору, уміння володіти власним тілом. Умовою такого розвитку визнається діяльність дитини в природному та соціокультурному середовищах. У різновікових групах разом з вихователями діти «проживають» різні події індивідуального і колективного життя, зміну пір року, традиційні свята, грають у рольові ігри, що імітують заняття дорослих, сюжетні ігри; театр, цирк, концертний зал, музей і т. п. Велика увага приділяється вирощуванню рослин і спостереженням за їх ростом, готуванню їжі, облаштуваності навколишнього середовища, образотворчому мистецтву, заняттям ручною працею, музикою, фізкультурою. Принциповим при цьому є відмовлення від програмування діяльності дітей: вихователь повинен допомагати дітям у тій діяльності, яка відповідає настрою групи або окремої дитини, створювати умови для взаємодії, самовираження і самодіяльності.

У початковій школі – чотири-, п'яти- чи шестирічній (апробуються різні варіанти) – освоєння загальнокультурних навичок читання, письма, ведення розрахунків проводиться згідно з індивідуальним для кожної дитини темпом. При цьому особлива увага приділяється засобам самовираження свого досвіду, почуттів, інтересів. Створюються умови для розвитку процесів розуміння й уміння вибудовувати власну діяльність. Важливою задачею вчителів є не

передача загальнокультурних способів розуміння, аналізу, а спонукання до становлення й усвідомлення власних, індивідуальних способів роботи.

Вільний освітній простір початкової школи включає в себе так звані **щотижневі дні вільних майстерень**, коли кожна дитина має можливість вибрати будь-яке заняття з 20 майстерень – від плетива бісеру до фізичного дослідження. Подібні заняття проводяться в різновікових групах учнів 2–4 класів, ведуть їх вчителі та батьки, що інтенсивно формує досвід спілкування і взаємодії на основі загальних інтересів. Зміст навчальних занять у класі, добір навчального матеріалу визначаються вчителем разом з дітьми у процесі колективного обговорення цілей, змісту і ходу майбутньої роботи.

Бальної системи оцінювання не існує: наприкінці навчального періоду складається якісно-змістовна характеристика, в якій відзначається просування дитини в освоєнні і «вирощуванні» способів роботи, даються рекомендації, як підвищити ефективність; при цьому успіхи зв'язуються не з нормами оцінок і не з успіхами товаришів, а з власним просуванням учня.

Велика увага надається **навчання самооцінювання**. Для цього молодші школярі ведуть протягом року рукописну книгу «Я сам», беруть участь у виставці особистих досягнень, разом з учителем визначають критерії свого просування.

В основній школі (чотири- чи п'ятирічній) головне завдання полягає в забезпеченні «проби сил» підлітка в різних видах пізнавальної, трудової, художньо-творчої, суспільно-організаторської, фізкультурно-спортивної діяльності. Крім обов'язкових предметів, виділяється час для уроків на вибір, а також для занять у лабораторіях школи або поза нею над самостійно обраними темами і проектами.

На основі теорії відкритої освіти професора М. А. Балабана протягом восьми років розробляється й апробується **модель парку відкритих студій**. У ній немає обов'язкових для кожного навчальних предметів: діти 12–14 років відвідують різні студії за власним бажанням, в яких самі вибирають різні позиції – просто слухача, учасника загального проекту чи консультанта.

Навчальний рік в основній школі завершується творчими іспитами, на яких проводиться захист самостійної роботи, що готується протягом року. Такий захист проводиться відкрито, у присутності запрошених самим учнем батьків і товаришів. Вона є демонстрацією і показником індивідуального просування.

Особливістю навчальних занять – як предметних, так і міжпредметних, і мета предметних – є їх **версійний характер**, коли зміст курсу чи теми подається у вигляді декількох рівноправних гіпотез, різних способів роботи – як пропонованих вчителем і учнями, так і вже існуючих у культурі. При цьому не є обов'язковим одержання єдиного правильного рішення чи відповіді. Подібна незавершеність змісту спонукує дітей до самостійного пошуку відповідей, сприяє становленню індивідуальної і неповторної картини ідеального і матеріального світу.

У старшій школі (10-й і 11-й класи) навчання – за винятком декількох обов'язкових предметів – ведеться по індивідуальних навчальних планах, що складає сам учень. Основна форма навчального процесу – майстерня, якою керує вчитель чи запрошений фахівець. У них переважно здійснюється передача способів наукової, трудової, художньо-творчої та іншої діяльності від майстра до учня. Для бажаючих засвоїти усі курси базисного навчального плану вводяться так звані інтенсиви, де за короткий час можна засвоїти державний мінімум.

3. Основні види занурень.

Основною організаційною формою навчально-виховного процесу в основній і старшій школі є так зване занурення, коли протягом декількох днів вивчається тільки один предмет, причому тема, види робіт, критерії оцінки засвоєння і форма заліку виробляються дітьми разом з учителем. Основними видами занурень, розробленими в школі, є:

➤ **проектне занурення** – як дослідницького, пізнавального характеру, так і соціальної дії (наприклад, розробка і здійснення проекту вивчення екологічної

ситуації навколо школи і навколишнього середовища, фольклорна експедиція і т. п.);

➤ **занурення як заключний етап освоєння великого розділу** (гра в літературні салони ХІХ століття чи заключна гра – «проживання» культурної епохи – первісної, античної чи середньовічної);

➤ **занурення у визначену тему**, коли в учня є можливість визначити свій шлях вивчення теми – за допомогою вчителя, самостійно, у групі з іншими людьми, чи вибрати позицію дослідника-експериментатора, що будує і перевіряє свою версію, гіпотезу;

➤ **занурення в яку-небудь навчально-предметну чи наукову область** (історія, математика, природничі науки), де також є можливість вибору теми, проблеми, способу роботи над нею;

➤ **міжпредметні занурення** по темах чи проблемах (приміром, «Проблема вибору позицій у ситуації початку ХІХ століття» – історія, словесність, біологія; чи «Симетрія» – математика, мистецтво, поезія, архітектура і т. п.);

➤ **виїзні занурення** («Біоценоз і екологія Костромської тайги», «Царскосільський лицей» і т. п.);

➤ **соціально-трудова занурення** (наприклад, археологічні розкопки в Підмосков'ї та Криму).

До інших **видів навчальних занять** у школі, що розширюють досвід самоосвіти і сприяють становленню індивідуальності, належать:

➤ навчальні семінари, у тому числі семінари по наданню допомоги дітям у визначенні своїх життєвих перспектив і вибудовуванні індивідуальних освітніх траєкторій;

➤ урок-дискусія (прийняття учнями різних позицій і ролей);

➤ майстерні і спецкурси в середній і старшій школі як місце реалізації індивідуального навчального плану;

➤ вільні освітні години, під час яких учні можуть готувати проектні чи творчі роботи, одержувати індивідуальні консультації.

При збереженні на даному етапі роботи предметного принципу навчання забезпечується переорієнтація і спрямованість змісту навчальних предметів на дві взаємозалежні і рівноправні частини.

1. Введення в культуру, тобто взаємодія з різними її галузями – філософською, філологічною, мовною, математичною, художньою, науковою, фізичною, інформаційною, громадянською та екологічною.

2. Становлення універсальних культуровідповідних умінь. При цьому під універсальними уміннями розуміється не стільки строго технологізований спосіб дії, яким користуються всі люди в будь-якій культурі, але насамперед такий спосіб, який може бути застосований у пізнанні, освоєнні і перетворенні як декількох освітніх сфер, так і різних сфер діяльності. Відзначимо, що «виращування» такого способу з урахуванням власної індивідуальності здійснює сама дитина, задача ж педагога – створити умови для цього і у тому числі для усвідомлення дітьми свого способу і можливих меж його застосування.

Наприклад, традиційно незалежно одна від одної в математиці навчають порівнювати величини і вирази, у географії порівнюють природні умови різних кліматичних поясів, у хімії – властивості хімічних речовин, у літературознавстві – різні художні стилі. Однак загальне, тобто властиве самій операції порівняння, найчастіше не виділяється, не усвідомлюється, а тому при зустрічі з новим об'єктом чи явищем на нього не переноситься уміння, придбане в інших ситуаціях.

Для подолання цього недоліку, що має істотний вплив на якість освіти, зміст останнього в Школі самовизначення спрямовано на освоєння і розвиток загальних здібностей – універсальних культуровідповідних умінь.

4. Формування універсальних здібностей

На навчальних заняттях і в різних позааудиторних видах діяльності створюються умови для засвоєння універсальних здібностей, що умовно можна розділити на пізнавальні, діяльнісні і комунікативні.

Пізнавальні:

- розуміння й інтерпретація текстів художнього, наукового, ділового характеру;
- виділення основного змісту тексту, події, явища, співвідношення з власним досвідом і цінностями, тобто формування свого особистісного змісту;
- утримання одночасно декількох змістів складних явищ, подій, текстів, висловлень і т. п.;
- уміння одержувати, відбирати відповідно до цілей чи потреб інформацію, використовувати її для досягнення цілей і власного розвитку;
- уміння схематизувати інформацію з письмових і усних джерел, складати власні тексти, типологізувати, систематизувати і класифікувати їх;
- здатність спостерігати за природними об'єктами і явищами, на основі цих спостережень робити висновки про їхні підстави, співвідносити результати спостережень з минулим досвідом і уявленнями, змінювати їх залежно від нових результатів і їхнього аналізу;
- уміння робити припущення про можливі причини і наслідки явищ матеріального та ідеального світу, висувати гіпотези, обґрунтовувати їхні підстави; бачити і відокремлювати проблеми, робити припущення про їхнє вирішення, уміти поставити задачу, виявити у ній її умови і невідомі компоненти, підібрати і створити варіанти вирішення;
- уміння знаходити свій особистісний зміст у здобутках художньої літератури і мистецтва, співвідносити їх зі своїми почуттями, досвідом, цінностями.

Діяльнісні:

- побудова індивідуальної і колективної діяльності в повному її циклі: встановлення цілей, аналіз ситуації, планування і проектування, практична реалізація, одержання готового продукту, аналіз результатів, рефлексія і самооцінка;
- уміння створювати для себе норми діяльності і поведінки, користуватися чи критично ставитися до норм, створених іншими людьми, суспільством і державою;

➤ здійснення з метою власної освіти вибору своїх дій, об'єктів і предметів пізнання і праці;

➤ здійснення рефлексії своєї діяльності, поведінки і цінностей, тобто вміння звертати свою свідомість на свою діяльність, і в зв'язку з цим використовувати у власній життєдіяльності адекватне уявлення про сильні і слабкі сторони своєї особистості;

➤ вміння діяти згідно з алгоритмом, самому складати алгоритм нової діяльності, що піддається алгоритмізації;

➤ вміння виразити себе, світ своїх почуттів і уявлень у художньому тексті, мистецтві, пластиці, в інших видах творчості;

➤ проведення самооцінки власних знань і умінь, трудових зусиль, просувань у своєму розвитку.

Комунікативні:

➤ вміння будувати комунікацію з іншими людьми – вести діалог у парі, малій групі, враховувати подібність і різницю позицій, взаємодіяти з партнерами для одержання загального продукту чи результату;

➤ володіння мовою як засобом комунікації, розуміння подібності і розходження мов науки, мистецтва, математики, іноземних мов;

➤ орієнтування в просторі, розуміння мови схем, карт, планів; розуміння і використання багатомірності природного, рукотворного і соціального простору; розуміння меж просторів і коректування у зв'язку з ними своїх дій і поведінки;

➤ орієнтування в часі, вміння співвідносити факти і події минулого і сьогодення з епохою, часом та іншими подіями, висловлення припущень про тенденції;

➤ збереження і зміна укладу життя малої групи, класу, школи, міста;

➤ вміння займати відповідно до власної оцінки різні позиції і ролі, розуміння позицій та ролей інших людей.

Простір художньої творчості

Подібний перелік умінь не є остаточним, він може доповнюватися і варіюватися створеними в школі дослідницькими групами вчителів як апріорі, так і внаслідок дослідницької та експериментальної перевірки.

Простір художньої творчості відповідно до концепції школи повинен забезпечити, з одного боку, широкий вибір в області мистецтва для виявлення дитиною своїх схильностей, інтересів, здібностей і, з іншого боку, використання нею форм і способів художньої творчості для освоєння світу і самовираження в різних сферах діяльності.

Вирішуючи ці задачі, школа створює умови, коли різнобічна художня діяльність ніби пронизує і наповнює все шкільне життя.

Розділяючи підстави концепцій викладання мистецтва Д. Б. Кабалевський і Б. М. Йєменський, не дотримуються строго яких-небудь навчальних програм. Тематика занять визначається включеністю дитини в загальношкільне, класне життя; вона може бути ініційована будь-якою шкільною організацією, тимчасовим об'єднанням чи вже відповідати індивідуальним потребам дітей. Таким чином, вдається, з одного боку, значно підвищити мотивацію дітей, з іншого боку – поєднати навчання з життям, навчити учнів застосовувати свої здібності, знання, уміння на практиці.

Справа вчителя – допомогти дитині в пошуках культурних форм і способів вирішення актуальних для неї задач, підтримати своєрідність підходу до роботи кожного учня, прояв індивідуального образного світу; і це заявляється як цінність.

Дитині завжди надається вибір теми, способів і засобів роботи, ролі в загальній справі, або і того, і іншого, і третього одночасно. Здійснення цього принципу вимагає визначених умов. Кабінети образотворчого мистецтва, музики, МХК обладнані різноманітними матеріалами, інструментами, що дитина може використовувати відповідно до своїх задумів. Крім обов'язкових уроків образотворчого мистецтва, музики чи МХК, є можливість займатися в майстернях, які включені учнем в індивідуальний план за власним бажанням

(театральних, кінознавчих, музичних рухів, пластики, декоративно-прикладного мистецтва, дизайну). Вони можуть бути постійними і тимчасовими, предметними і міжпредметними або носити проектний характер. Так, загальні свята, які грають велику роль у створенні укладу шкільного життя, здійснюються як значні творчі проекти на основі синтезу різноманітних художніх засобів і способів.

Мотивація дитини до занять художньою творчістю значно підсилюється соціальною значимістю такої діяльності. Результати її широко демонструються на виставках, які постійно змінюються, на концертах «Малого концертного залу», у створенні нового образу шкільного простору, що трансформується, у театралізованих іграх і т. п. Завдяки цьому підвищується відповідальність за свою справу, виправданими стають вимоги вчителя – керівника проекту – до результатів роботи. З відносин «учитель – учень» усе більше виростають відносини співробітництва партнерів, що відрізняються насамперед не статусом і віком, а індивідуальним досвідом.

Значущість художньо-творчої діяльності в школі, її постійна затребуваність дозволяють перетворювати її **в зону успішності дитини**. У ній завжди підтримується і відзначається індивідуальний успіх. Крім того, у великих проектах всі учасники одержують відчуття розділеного успіху – навіть при відносно скромному особистому внеску. Це особливо важливо для індивідуального просування дітей із заниженою самооцінкою, з неуспішністю у вербальній сфері.

У художньо-творчому просторі дитина виступає не тільки в ролі творця, але й у ролі споживача у позитивному розумінні слова, «сприймана мистецтва». Ці позиції нерозривно пов'язані, тому що в процесі сприйняття глядач, слухач або читач виступає як співавтор, породжуючи власні ідеї, спираючись на свій емоційний почуттєвий досвід, на власні асоціації. Отже, усіляке розширення і поглиблення власного творчого досвіду дитини збільшує її можливості сприймати мистецтво. З іншого боку, багатий емоційно-почуттєвий ресурс дитини, якщо він не поповнюється новими знаннями зі скарбниці світової

культури, з роками вичерпується. Для підтримки творчого тону створюються умови, в яких дитина – у міру свого дорослішання – буде все більше відчувати у процесі власної творчості необхідність звертатися до форм та способів, відомих у культурі.

Правовий простір

Ефективність громадянської освіти в школі багато в чому залежить від того, наскільки атмосфера шкільного життя, освітній процес, взаємини вчителів і учнів, вирішення різних проблем і конфліктів, норми і правила шкільного життя демократичні та засновані на праві.

Сукупність таких умов життя школи можна назвати її правовим простором, щоб підкреслити, з одного боку, принципову необмеженість усіляких форм, діяльностей, способів керування, норм і правил, а з іншого боку – чітку направленість змісту на формування й осмислення досвіду правової поведінки.

Організація правового простору дає можливість педагогам ініціювати зустрічі конкретного учня чи вчителя, створювати ситуації, у тому числі несподівані, в яких потрібно знайти свій спосіб поведінки і ставлення.

Елементи правового простору

Правовий простір школи можна представити як діючу модель демократичного суспільства з наступними елементами:

➤ наділення усіх, хто навчає і навчається в школі, статусом Громадянина школи з рівними громадянськими правами (можливе присвоєння прав громадянства випускникам школи і батькам на їхнє прохання);

➤ створення можливостей для відкритого обговорення демократичних цінностей колективу школи і взаємин у ньому з урахуванням реальних ситуацій шкільного життя чи створення спеціальних ситуацій, що спонукають осмислювати ці цінності;

➤ участь дітей і дорослих у створенні норм і правил загального життя, у результаті чого в школі діє спільно розроблена Конституція, прийнято 13 законів і 8 положень відносно різних аспектів шкільного життя (Закон про права й

обов'язки громадян школи, Закон про захист честі та гідності, Закон про новачків, Положення про різновікові освітні групи і т. п.);

➤ наявність компетентних органів колективу (у першу чергу тут потрібно говорити про Раду школи, до складу якої входять вчителі, учні і батьки, обрані шляхом загального голосування, а також представники адміністрації), що створюють умови для реалізації спільно прийнятих норм; .

➤ створення умов для участі кожного школяра і вчителя в рішенні найважливіших питань, що стосуються усіх (загальні збори, референдуми);

➤ наявність обраного усіма органу – Суду честі, що вирішує конфлікти і розглядає випадки порушення законів;

➤ залучення кожного учня і вчителя до створення чи перегляду норм загального життя;

➤ наявність органів самоврядування в класному й іншому первинному колективах, наділення їх правом приймати рішення на підставі законів; робота шкільної юридичної консультації, що складається з учнів старших класів та надає правову допомогу тим, хто має в ній потребу.

Простір праці і соціальної практики

Використовуючи можливості великого міста, разом з батьками створено кілька майданчиків для організації соціально-трудової практики учнів у різних організаціях, насамперед пов'язаних з відносинами ринкового типу і рішенням сучасних соціальних проблем (торгова фірма, банк, акціонерне товариство по виробництву товарів, роботи щодо благоустрою мікрорайону, лікарня і т. п.).

В умовах економічної кризи, зупинки роботи промислових підприємств і безробіття велике значення має залучення учнів до пошуку об'єктів соціальної турботи. Таку роботу діти ведуть у складі малих груп по інтересах, а також у складі своїх класних колективів. Визначені можливості внутрішкільних просторів для організації проектів та продуктивної діяльності учнів підготували відповідні робочі місця і консультантів. Так, у школі працює шкільне кафе, де в другій половині дня його працівники – діти 13–16 років – самі готують їжу, визначають економічні питання закупівлі продуктів їх оптимальних цін на

готову продукцію; другий рік працює шкільний фітобар, де продаються лікувальні чаї, рецепти яких складають члени різновікової лабораторії біології.

У школі було створено відділ соціально-трудової практики, де разом з педагогом учні створюють базу даних про професії і їхні соціально-особистісні характеристики, вирішують питання тимчасового працевлаштування школярів у підрозділах школи і соціальному середовищі. Було розроблено варіанти рефлексивного аналізу соціального досвіду, що здобувається, для школярів різних віків.

У старшій школі проводяться тижневі стажування учнів в обраних ними організаціях (фірмі, торговому домі, державному підприємстві чи установі) а також в установах середньої чи вищої професійної освіти. Головна задача таких стажувань – своєрідне «приміряння на себе» ролі і позиції працівника чи студента вивчення власних можливостей, збагнення соціальних і міжособистісних відносин в організаціях.

Один день на тиждень цілком присвячується трудовому простору: учні обирають різні майстерні, самі визначають види діяльності, які бажають опанувати. Усі майстерні працюють по замовленнях. Замовлення визначається, як правило, Радою школи, допомагає здійснитися загальношкільній справі і включає дітей і працівників майстерні, поєднуючи всіх реальною приналежністю до нього.

Крім годин, відведених на трудову підготовку, навчальним планом створена система так званих кабінетів-лабораторій, в яких реалізується право на втілення власної творчої фантазії.

Завданням майстра – на відміну від традиційного вчителя праці – насамперед є створення умов, за яких дитина відкриває у самій собі щось нове, досі невідоме (спосіб роботи, ставлення до праці, взаємодія з іншими і т.п.), а також навчання умінню «думати руками», рятування від господарської безпорадності.

5. Демократичний уклад життя у школі Тубельського

У школі особлива увага приділяється умовам створення демократичного укладу життя, за якого свобода кожного поводитися за власним розумінням,

виходячи з власних цінностей та інтересів, обмежується лише свободою інших членів суспільства поводитися так само, правила загального життя встановлюються за спільною згодою, а терпимість стосовно чужих звичаїв є нормою поведінки.

Вчителі підходять до укладу як до важливої частини змісту освіти, а не тільки як до організації позаурочної і позакласної роботи. Він насамперед формує досвід демократичної поведінки і толерантності.

Розвитку індивідуальності дитини сприяє ряд особливостей такого укладу. Однією з них є демократична організація навчального процесу, що надає дитині можливість вибору не тільки навчального предмета, курсу чи факультативу, але і теми, темпу засвоєння, варіанта поводження, учителя, форми і способу дії.

Не менше значення має забезпечення відкритості прийнятих рішень, можливість кожного члена колективу впливати на характер тих з них, що стосуються всього шкільного співтовариства. Це дозволяє кожному стати ініціатором будь-якої справи для всіх чи якої-небудь групи. Єдиним обмеженням при цьому є воля інших людей для власної дії, не забороненої законодавством країни і законодавством школи. Таким чином, особистий досвід кожного вчителя й учня стає найважливішим компонентом укладу.

Створення різновікових груп як навчального характеру, так і в клубах, кружках, театрах, шкільних науковому і комерційному суспільствах – усе це забезпечить вільний, гуманний, толерантний уклад життя.

Керування педагогічними процесами в школі пов'язано із введенням процесів самоорганізації. Змінюється сама мета керування – тепер вона полягає не в контролі за відповідністю нормам і стандартам, а у створенні ситуацій для самовизначення педагогів. З таких умов кожен повинен визначити свою позицію і дії стосовно цілей і змісту утворення, технологій, організаційних форм і кінцевого результату. Зміст цих умов у тому, щоб вони спонукали вчителів працювати над власною професійною свідомістю, роблячи її сприйнятливою до нового, здатною змінювати засоби власної роботи.

6. Структура педагогічного колективу

У традиційній педагогічній практиці мало уваги приділяється питанню зміни структури педагогічного колективу. У більшості шкіл вона в основному предмет колективу на: учителя входять у предметні методичні об'єднання чи, як тепер прийнято говорити, кафедри. Однак у цьому випадку непросто забезпечити взаємодію вчителів різних предметів для вирішення загальних задач, особливо в такій сфері, як розвиток індивідуальності дитини. У школі самовизначення склалася альтернативна структура колективу – команди вчителів, що працюють із визначеною паралеллю і ведуть загальні пошуки.

Сьогодні у школі діють шість команд учителів 5–11-х класів, що ведуть різноманітні пошуки умов, в яких можливо ефективно формування індивідуальності. Це команди проживання культурно-історичних епох, вільного освітнього простору, проектного утворення, парку відкритих студій, дослідження минулого, індивідуальних освітніх планів.

Такий принцип дозволяє обговорювати і реалізовувати єдині концептуальні ідеї і положення, домовлятися про загальні підходи, спільну діяльність з дитячим колективом. На вчителя, що працює в команді, це накладає зобов'язання перед початком роботи створити для себе чітке уявлення про основні концептуальні положення, які визначають особливості освітнього процесу в цій паралелі. Поповнювати знання зі свого предмета він може з урахуванням особливостей, змісту освіти в даній групі. Крім того, учитель бере участь у регулярних нарадах команди (можливі оперативні збори таких команд – при виникненні складних ситуацій). Вчителі, які працюють у команді, разом з дітьми беруть участь у розробці і проведенні комплексних справ для усіх класів паралелі (ігри, виставки, творчі звіти, виїзні занурення, літні школи і т. п.).

У загальній роботі команди ефективніше йде робота з проектування кінцевих результатів своєї діяльності; разом краще обговорювати і визначати можливі новоутворення в особистості дітей, освітні ефекти і т. д. Спільна робота дозволяє кожному планувати, аналізувати і здійснювати власну педагогічну діяльність у напрямку досягнення цих результатів.

Лекція № 8

Тема. ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА

Ключові поняття: антропософія, вальдорфська педагогіка, ритм. індивідуальність, свобода навчання, навчання «за епохами», самопізнання, саморозвиток, евритмія.

Мета: ознайомити студентів зі структурою та особливостями вальдорфської школи; виховувати відповідальність, уважність, прагнення отримувати знання самостійно; розвивати професійні якості, творчий потенціал.

План

1. Історія виникнення технології.
2. Змістова характеристика вальдорфської педагогіки.
3. Вимоги до особистості педагога.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

2. Селевко Е. Н. Воспитательные технологи. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с. (Серія «Энциклопедия образовательных технологий».)

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Історія виникнення технології

Будь-яке навчання людини є не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку.

І. Г. Песталоцці.

Приймай дитину з благоговінням, виховуй її з любов'ю, випускай вільною.

Р. Штейнер

Ідеал виховання зазнавав історичних змін. Давні індійці намагалися підпорядкувати людську натуру школі йоги, за допомогою якої виховувалися тіло, душа і дух. Давні греки піклувалися про те, щоб молоді тіла розвивалися за

допомогою гімнастичних і танцювальних вправ, удосконалювалися і набували витонченої, гармонійної форми. Греків здивувала б дитина, яка тривалий час сидить на одному місці – за партою. Для греків урок починався б із перерви, де вихованці гралися б і бігали. Давньоримським ідеалом були ритор, оратор (Цицерон, Цезар), в яких слово мало величезну силу, тому основна увага приділялася постановці дихання і голосу, розвитку здатності формулювати свої думки.

Давньогрецькі, давньоримські і середньовічні уявлення про ідеал виховання на сучасний погляд карикатурні. Оратор нагадує політика, замкненого у своїй ідеології, а середньовічний мудрець – експерта, що знає багато про все, але не здатний побачити світ як єдине ціле. На жаль, сучасні традиційні школи мають яскраво виражену тенденцію розвиватися як школи експертів. Однією зі спроб розв'язати цю проблему стало створення вальдорфських шкіл.

Засновником вальдорфської педагогіки по праву можна вважати мислителя, філософа, літературознавця, глибокого дослідника творчості Гете, творця філософського вчення – антропософії – Рудольфа Штейнера (1881–1925).

Рудольф Штейнер ще в дитинстві набув досвід надчутливого розуміння реальності. У 1919 році він заснував у Штутгарті першу вальдорфську школу. Своєю назвою вона завдячує цигарковій фабриці «Вальдорф – Асторія». Її директор організував школу для дітей робітників та службовців фабрики. Р. Штейнер втілює у цій школі розроблене ним філософське вчення – антропософію, відповідно до якого розвиток здібності до пізнання приводить людину до досконалості. Антропософія поєднує в собі елементи суб'єктивного ідеалізму (дійсність як самовиявлення духу), об'єктивного ідеалізму Гете, а також християнства.

Доктор Штейнер справді помічав за реаліями нашого фізичного світу невидимі явища надфізичних світів. Він вважав, що завдяки розвитку нових здібностей, наявних у зародку в усіх людей, суб'єкт може проникнути у ці світи. І головне завдання нової педагогіки полягало в тому, щоб розвинути цей новий спосіб пізнання. Хоча для фізичних почуттів відкритий лише фізичний світ,

людина, як істота духовна, має, крім фізичного тіла, ще й душу. Розвитку «духу» і «душі» дитини Штейнер надавав особливого значення. Розкрити здібності душі дитини, сприяти прояву її духу в житті – завдання глобальні і потребують великої самовіддачі педагогів. Дитина приходить на Землю з визначеною місією. Визволити душу дитини, дати здійснитися цій місії – основне завдання школи.

Вальдорфська педагогіка є однією з різновидів втілення ідей «вільного виховання» і «гуманістичної педагогіки». Вона може бути характеризована як система самопізнання і саморозвитку індивідуальності за умови партнерства з учителем, у Двоєдності чуттєвого і надчуттєвого досвіду духу, душі і тіла.

Вальдорфська педагогіка сьогодні – це міжнародний культурно-освітній рух. Під час гітлерівського режиму вальдорфські школи у Німеччині було закрито. Після Другої світової війни вони стали з'являтися у різних країнах, і кількість їх швидко зростала. Сьогодні їх понад 500 – у Німеччині, Австрії, Нідерландах, Швейцарії, Скандинавії, Великій Британії, США. З'явилися такі школи в Африці, Південній Америці, Японії. Вальдорфська педагогіка – це не тільки школи, а й дитячі садки і лікувально-педагогічні общини, це широка видавнича діяльність: книжкові серії із загальних питань виховання, література для психологів, лікарів, батьків. Постійно видаються журнали, серед найвідоміших – німецький журнал «Мистецтво виховання» і серія «Вчення про людину і виховання».

З'явившись на початку століття, вальдорфська педагогіка останнім часом переживає на Заході та в нашій країні друге народження. Про неї можна прочитати в періодиці, почути на курсах підвищення кваліфікації вчителів, побачити окремі прийоми у роботі колег.

Концептуальні положення

➤ Розміток людини здійснюється стрибкоподібно, декількома щаблями. Перший а них – народження фізичного тіла. У віці семи років народжується перше духовне тіло, завдяки чому починається самостійне внутрішнє емоційно-образне життя. У віці 14 років «народжується друге духовне тіло», що створює умови для самостійного емоційного життя і мислення, а у 21 рік відбувається

народження людського «Я». Кожний із названих циклів життя у процесі виховання і навчання висуває свої завдання, цілком специфічні вимоги.

➤ Природовідповідність: розвиток дитини відбувається за заздалегідь заданою, генетично детермінованою програмою, передують навчання і визначає його; спонтанність вільного розвитку природних задатків; «ідучи за дитиною», створення максимально сприятливих умов для виявлення її природних здібностей. Вчителі мають враховувати; розвиток людини відбувається у ритмі семи років. Визнання індивідуальності дитини, таємничого у кожному.

➤ Вільне виховання і навчання, без примусу насильства, духовного і тілесного. Відмова від влади над дітьми.

➤ Свобода як засіб виховання. Свобода навчання, виховання та творчості.

➤ Виховання і навчання пристосовуються до дитини, а не вона до них.

➤ Дитина у процесі навчання сама проходить, осягає всі етапи розвитку людства. Тому не треба забирати «дитинство», інтелектуалізувати розвиток завчасно.

➤ Навчання невіддільне від виховання; будь-яке навчання є одночасно і вихованням певних якостей особистості.

➤ Екологія і культ здоров'я.

➤ Культ творчої особистості, розвиток індивідуальності засобами мистецтва.

➤ Імітація засіб навчання.

➤ Поєднання європейської і східної культур; вчення Христа та уявлення про особистість як сукупність фізичного тіла та ефірного, астрального.

➤ Єдність розвитку розуму, серця і руки.

➤ Опора на авторитет педагога, школа одного вчителя впродовж 8–9 років (щоб уникнути стресів).

➤ Школа для всіх.

➤ Єдине життя педагогів і учнів.

➤ Обережність, увага, дбайливість, ненасилля та допомога, але насамперед любов до дитини.

➤ Розвиток образного сприйняття світу.

➤ Збереження об'єктивності знань і прагнення зробити їх частиною реального життя.

➤ Важливість не результату, а процесу.

➤ Велика увага естетичному розвитку і трудовому вихованню.

Мета і завдання технології

В основі вальдорфської педагогіки лежить найцікавіше антропософське вчення про індивідуальність людини, основні компоненти якої – тіло, душа і дух. Р. Штейнер писав про чотири могутні галузі цивілізації – пізнання, мистецтво, релігію і моральність, які можуть гармонійно поєднуватися в одному корені – людському «Я». Це «Я» виступає у трьох головних функціях людської душі – волі, почуттях та мисленні, які перебувають у стані безперервного руху.

Головна мета цієї педагогіки – розвивати новий спосіб пізнання. Адже для фізичних почуттів відкритий лише фізичний світ, а людина – істота духовна яка має, крім фізичного тіла, ще й душу. Р. Штейнер надавав особливого значення розвитку «духу» та «душі», а також розкриттю здібностей душі дитини сприянню и духу в житті.

Завдання вальдорфської школи в тому, щоб упродовж тривалого часу розвивати здібності, а не збирати знання; її кредо – це відмова від влади над дітьми.

Головне завдання вчителя вальдорфської школи – допомогти дитині в її духовному самовизначенні, створити максимальні умови для розвитку та закріплення її індивідуальності.

Дитина – громадянин трьох світів: матеріального, душевного і духовного. Її «Я» – це мікрокосм, який усією своєю істотою пов'язаний з макрокосмом. Їй потрібна допомога в осягненні духовного, яке постає у вічній істині, доброті, любові. Вчителі вальдорфських шкіл намагаються допомогти своїм вихованцям оволодіти антропософським мисленням.

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

Антропософія – філософське вчення, розроблене Рудольфом Штейнером, поєднує в собі елементи німецького ідеалізму (дійсність як поступове

самовиявлення духу), світогляду Гете, в якому світові явища розглядаються як метаморфоза об'єктивного духу, а також християнства, згідно з яким розвиток здатності до пізнання приводить людину до досконалості.

Вільне виховання – напрям у педагогіці, що зародився в другій половині XIX ст. (Л. М. Толстой), відстоює вільний саморозвиток дитини в ході самодіяльних занять.

Головний урок – ранковий урок, на якому вивчається один предмет протягом кількох тижнів.

Евритмія (з грецької – чудовий ритм, чудове звучання) як мистецтво руху, мистецтво «видимої мови», «видимої музики» виникла в результаті вивчення законів руху гортані, піднебіння, губ, завдяки яким людина може говорити та співати. Закономірність рухів гортані, за Штейнером, можна поширити на весь людський організм. Особливо «промовистими» можуть бути руки і кисті рук, «завдяки чому створюється можливість побачити те, що ми чуємо у співах і мовленні». Евритмія подавалася не лише як сценічне мистецтво, а й як невід'ємна частина педагогічного процесу у вальдорфській школі.

Навчання «за епохами» («епохальна методика») – періодична система викладання. Математика, історія, фізика тощо викладаються не паралельно, а періодами, у здвоєних ранкових заняттях, щодня впродовж 3–5 тижнів. Здвоєні заняття з художньо-прикладного мистецтва відбуваються у другій половині дня. Денні години відводяться на заняття музикою, мовою, евритмією.

Ритм – поняття, введене Р. Штейнером для пояснення періодичності розвитку дитини. При цьому враховуються семирічний, річний і денний цикли в розвитку дитини.

2. Змістова характеристика вальдорфської педагогіки

У центрі всієї вальдорфської педагогічної системи – дитина, її внутрішній, динамічний, багатоколірний світ. За Р. Штейнером, організація життя дитини повинна бути максимально зорієнтована на психофізичні та біологічні ритми

живої душі – ритм Дихання, сну і денної діяльності, голоду і ситості, ритм тижня, пори року.

Людське життя перейняте ритмами, виникнення яких у людини спостерігається з самого народження. Першим з'являється ритм дихання, що поступово стає дедалі чіткішим. Другим – харчування материнським молоком. Третій основний ритм у житті людини – ритм сну і відпочинку. Дитина поступово пристосовується до земного ритму. Таким чином, вважав Р. Штейнер, життя дитини повинне будуватися на основі чергування ритмів. Наприклад, чергування занять із вихователем («вдих») і часу, коли діти надані самі собі («видих»). Ритми не можна абсолютизувати для всіх і на всі часи. Вихователь повинен уміти вибрати таких ритм життя, який максимально підходить саме цій групі і цій дитині. Домашнє життя дитини теж вибудовується на основі дотримання ритмів. Оптимальний ритм надає дитині почуття впевненості. Ритм не можна плутати з режимом; це складніші взаємини людини з довкіллям.

Перший період життя дитини Р. Штейнер визначив як «імітацію і приклад» – у неспокійної людини діти теж будуть неспокійними. Дитина вчиться тільки шляхом імітації.

Від народження до 7 років – «Я сам»

Перші сім років життя дитини – виховання волі, і ключові слова для вихователів, батьків і вчителів – «Я сам». У сім років настає глибока криза в розвитку дитини – зміна молочних зубів. Р. Штейнер вчить обережно ставитись у цей період до її психофізичного ресурсу і категорично забороняє до настання семи років нав'язане інтелектуальне навантаження – математику, читання, письмо.

Знайомство педагогів з дітьми відбувається ще перед вступом їх до школи – у дитячому садку, де вони разом займаються музикою, малюванням (мокрий метод та крейда), ліпленням з глини, воску, танцями та евритмією. Заняття в дитячому садку проводяться з групами по 12–20 дітей, тривають півдня, що є оптимальним.

Із 7 до 14 років – «Світ прекрасний!»

До школи діти приймаються тільки в сім років. **Із 7 до 14 років** – інший період у житті дитини, коли йде інтенсивний процес формування почуттів, і тут ключова фраза – «Світ прекрасний!». Розклад у вальдорфській школі радикально відрізняється від загальноприйнятого, орієнтованого, як правило, «вертикально». У звичайних школах щодня проводяться різні уроки. Учні довільно перекидають з одного предмета на інший, а це перешкоджає глибині розуміння досліджуваного матеріалу.

Розклад дня у вальдорфській школі ритмічно повторюється і складається з трьох частин. Перша частина – «головний урок», та дисципліна, що поглиблено вивчається тепер і охоплює перші два уроки. Ця дисципліна визначається з гуманітарної або природничо-наукової галузі (література, фізика, історія). Її вивчають 3–4 тижні підряд як цілісну «епоху». Коли закінчується цей період («епоха» діти починають вивчати інший предмет.

Навчання «за епохами»

Особливості змісту навчання «за епохами» по класах:

1–й: прообрази і казки; від образу до букви; співи, евритмія; в'язання спицями;

2–й: чудеса і легенди; письмо; арифметика; флейта, малювання, ручна праця;

3–й: створення світу і Старий Завіт; ноти, малювання форм; в'язання гачком;

4–й: розрив загального і приватного; дріб; європейські міфи; орнамент, канон, вишивка;

5–й: гармонія та античність, Греція; десятковий дріб; оркестр, робота з дерев::

6–й: середні віки, боротьба добра і зла; Рим; фізика, проценти, геометрія, стругання;

7–й: простір і Ренесанс; алгебра, вірші, гаптування;

8–й: революція, XIX століття; економіка, хімія, композитори, робота з металом;

9–й: екологія, технічний прогрес і моральність, історія мистецтв, теслярна справа;

10–й: політика, історія, суспільство, фізика, драматургія, кераміка;

11–й: суспільство, література, музика, скульптура, палітурна справа;

12–й: історія культури; імпровізація у всіх сферах.

Серед дня, у другій його частині, школярі займаються предметами, які активізують дихання і будуються як процес вправ: іноземна мова, музика і евритмія З першого класу діти вивчають дві іноземні мови.

Музика має таке саме значення, як і вивчення мови. З першого класу діти і співають і грають на музичних інструментах. Діапазон музичного навчання розширюється, потім організовуються оркестри і різноманітні ансамблі.

Евритмія – це мистецтво руху, розроблене Р. Штейнером. У ній мова і музика перебувають у гармонії, з рухом виконавця. Це захоплює всіх оточуючих, залучає діяти разом. Евритмія служить для встановлення гармонії душі й організму, що росте.

Підсумкова й обов'язкова частина шкільного дня – виховання ремеслом. Учні молодших класів вчаться в'язати спицями, гачком, шити, виготовляти одяг.

У вальдорфській школі дитину не підганяють в її розвитку і не влаштовують хронометражів, зрізів, контрольних тощо, тому діти не знають страху перед оцінками. Відсутній і директор – це не педагогічна монархія, а республіка рівноправних громадян – учителів, учнів, батьків, пов'язаних спільною діяльністю і взаємною відповідальністю.

Із 14 до 21 року – «пошук істини, рух до правди»

I, нарешті, третій період – із 14 до 21 року. У це семиріччя відбувається розвиток мислення, і головне у вихованні – «пошук істини, рух до правди».

Один учитель веде дітей з 1-го по 8-й клас майже з усіх предметів. Тут немає традиційного розкладу уроків, за яким через кожні 40–45 хвилин – новий предмет. Викладання певної теми здійснюється впродовж 3–4 тижнів щоденно (з 7.45 до 9.45). За цей час учні практично вивчають весь матеріал з певного предмета. Це змушує вчителя дуже ретельно добирати матеріал, відсіяти

непотріб, вичленити те, що підлягає обов'язковому засвоєнню. Використовується такий підхід: спершу концентроване ознайомлення учнів з новим матеріалом, далі – його розгортання і закріплення.

Вальдорфські педагоги ніколи не кажуть дитині «ні» та «не можна». Вони ніколи не критикують, не фіксують уваги на тому, що вона зробила щось не так. Важливішим є процес, а не результат. Тому що дитина пізнає світ. Ось чому у вальдорфських школах ніколи не виставляють оцінок, не принижують дитину порівнянням. А наприкінці року діти пишуть вірш чи картину. Це і є характеристика їх розуму і душі. Вчитель не має підручників, програми, годинного плану. І предметів теж немає в їх звичайному розумінні. Один педагог веде всі предмети, тобто розповідає дітям про різні галузі людського знання.

Одна з особливостей в організації школи – роль батьків, тому що фундаторами школи звичайно виступають вони. У спільних учительсько-батьківських об'єднаннях вирішуються питання будівництва, проведення спільних свят, стосунків з державними організаціями тощо. У багатьох школах один день на тиждень – батьківський. Батьки приходять сюди, щоб займатися евримією у залах, ручною працею – у шкільних майстернях, малюванням і музикою разом зі своїми дітьми. Потім буває лекція або бесіда про життя школи, невеличкий концерт спільними зусиллями батьків і дітей.

Оскільки вальдорфські школи не залежать від держави, навчання у них платне. Проте плата диференційована: бідні батьки можуть бути від неї взагалі звільнені, а багаті вносять значні суми, що перевищують плату за навчання їхньої власної дитини.

Відрізняються й оклади педагогів: на учительській колегії викладачі самі вирішують питання про розподіл фонду заробітної плати, при цьому враховуються не тільки заслуги, а й потреби конкретного вчителя на цей час. У багатьох країнах держава надає значну фінансову допомогу вальдорфським школам, не претендуючи при цьому на втручання у шкільне життя і навчальний процес.

Випускники вальдорфської школи легко адаптуються в умовах ринкової економіки та швидко зростають у професійному плані. Вони вчаться разом з учителями, і питання «як жити в цьому світі?», напевне, ніколи їх не турбуватиме.

3. Вимоги до особистості педагога

Вимоги до особистості педагога впливають із позиції учня в школі:

- дитина в центрі педагогічної системи; дитина має право вибору всього: від форми уроку до його плану;
- дитина має право на помилку;
- дитина має право на вільний творчий пошук.

Зрозуміло, вкрай важливим є те, якою людиною є педагог. Р. Штейнер любив повторювати: «Суть виховання полягає у вихованні самого вихователя». Відвідуючи вальдорфські дитячі садки і школи, помічаєш їхню різку відмінність традиційних, робота педагога в них – не служба, не засіб заробити гроші, а не спосіб життя. Вона не перетворюється в рутину, оскільки пов'язана з прагненні зрозуміти кожну дитину, розібратися у її темпераменті, можливостях. Потрібні щодня звертатися до основ педагогіки, психології, і це, природно, впливає ні власний особистісно-фаховий розвиток педагога.

Багато чого педагогу потрібно вміти робити власними руками – шити ляльки. бути ляльководом у ляльковому театрі, грати на музичних інструментах.

Вихователь повинен дуже любити свою роботу і дітей, бо вони добре відчують це.

У кожній дитині необхідно роздивитися її майбутнє. Для цього потрібна з» тільки і не стільки освіта, скільки висока культура, широкий світогляд, мудрість.

Вальдорфський педагог повинен бути справжнім екологом, адже кожна дитина – це цілий космос, в якому існують усі діти землі.

Педагог повинен допомогти дитині перетворити її любов до життя в інтерес до всього світу.

Вчитель вальдорфської школи повинен яскраво уявляти процеси, що відбуваються в кожному віці, знати, що означає кожний прийом, яким він користується.

Це людина щонайширше освічена, яка має всебічні інтереси (і головне – інтерес до докiлля), несе в собі бачення загальної картини світобудови.

До того ж учитель має бути добре підготовленим естетично (вміти малювати, грати на музичних інструментах, ритмічно рухатись).

Це друг своїх вихованців, він грає з ними, жартує, ходить у походи і живе в літньому таборі, проводить веселі свята.

У Р. Штейнера немає методик. Якщо педагог сам не привів себе до порядку якщо не знає, як підійти до дитини і що їй казати, то ніякі методики не допоможуть.

Вальдорфський педагог – це ерудит, автор і тонкий психолог.

З досвіду роботи

В одних країнах виникнення нових шкіл відбувається бурхливо, в інших – спокійно, але скрізь – непросто, тому що вони виникають в умовах сформованої освітньої системи. Існує культурний контекст місця часу. Основний тягар у створенні вальдорфських шкіл лягає на плечі вчителів і батьків. Вони повинні дотримуватися двох найважливіших умов: перша – треба дуже любити дітей і бажати їм щастя; друга – дитині потрібний гармонійний розвиток, її треба навчити різних знань і видів діяльності, прилучаючи до світової культури. Тому для роботи у вальдорфській школі необхідна особлива підготовка.

Елементи штейнерівської педагогіки успішно впроваджуються у Криворізькій школі № 122. Експеримент свідчить про те, що педагогічний вплив на молодших школярів за допомогою емоційно-почуттєвих прийомів вже в перших класах дає позитивний результат. Домашні завдання викликають інтерес в учнів, вони їх виконують із задоволенням. Казки, складені учнями, супроводжуються малюнками, отже, невимушено виникають виставки дитячих робіт.

Штейнерівська педагогіка дає змогу учням початкової школи створювати власні підручники. «Свій підручник» створює кожна дитина, він відбиває її думки і почуття, допомагає спостерігати розвиток фантазії. Внутрішній світ дитини збагачується естетичною насолодою як від процесу, так і від результатів роботи.

Отже, і в дошкільному, і в шкільному віці вальдорфська педагогіка ставить і розв'язує дуже конкретне педагогічне завдання – допомогти дитині в її духовно-душевному самовизначенні, створити максимальні умови для розвитку і закріплення її індивідуальності. Викладачі прагнуть допомогти своїм учням в оволодінні антропософським мисленням, незалежно від їхніх релігійних поглядів.

Лекція № 9

Тема: ШКОЛА С. ФРЕНЕ

Ключові поняття: експеримент, аналіз, самоврядування, культ, мораль, суспільство.

Мета: ознайомити студентів з особливостями та структурою школи С. Френе; виховувати самостійність та почуття відповідальності; розвинути відповідальне ставлення до обов'язків, удосконалити професійну увагу.

План

1. Структурна характеристика школи С. Френе.
2. Методичне спрямування школи Френе.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

2. Селевко Е. Н. Воспитательные технологии. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Структурна характеристика школи С.Френе.

У школі С. Френе:

- немає навчання, а є рішення проблем, проби, експериментування, аналіз, порівняння;
- немає домашнього завдання, але постійно задаються питання – вдома, на вулиці, у школі;
- немає оцінок, але відзначаються особисті просування – через самооцінювання дітей і педагогів;
- немає помилок – бувають непорозуміння, розібравши які разом з усіма, можна їх не допускати;
- немає програм, але є індивідуальні і групові плани;

- немає традиційного вчителя, але учать самі форми організації загальної справи, проєктовані педагогом разом з дітьми;
- педагог нікого не виховує, не розвиває, а бере участь у рішенні загальних проблем;
- немає правил, але класом правлять прийняті самими дітьми норми гуртожитку;
- немає повчальної дисципліни, але дисциплінує саме відчуття власної і колективної безпеки і спільного руху;
- немає класу в загальному значенні, а є дитячо-доросла суспільність.

2. Методичне спрямування школи Френе.

Метод проєктів. Група вибудовує колективні проєкти, що обговорюються, приймаються, вивішуються на стінах (це можуть бути будь-які, навіть самі фантастичні плани). Педагог втручається тільки тоді, коли проєкти порушують волю інших. У процесі виконання проєкту кожен учень може виступити стосовно іншого як учитель.

Клас – відкрита для спілкування і участі інших система: діти запрошують до себе, самі ходять до інших, листуються, подорожують. Заохочуються кооперація і співробітництво, але не конкуренція і змагання.

Самоврядування. У школі створюється кооператив, на чолі якого стоїть виборна рада, що керує самоосвітою учнів. Процедура підведення підсумків спирається на дитяче самоврядування і самоорганізацію і відбувається регулярно: у молодших щодня, у старших – рідше, у міру потреби.

Культ інформації. Важливо мати знання, але ще важливіше знати, де і як їх добути. Інформація є в книгах, аудіовізуальних і комп'ютерних засобах, перевага віддається особистому спілкуванню з власником інформації.

Самовираження особистості дитини також зв'язано з інформацією: діти пишуть вільні тексти-твори, самі роблять типографський набір, виготовляють кліше, видають книжки.

Письмова мова і навички читання формуються на основі дитячих вільних текстів, що кожна дитина пише і привселюдно читає. Клас вибирає «текст дня», фіксує його, і усі переписують цей текст, при цьому кожний може внести свої доповнення і «редакторське виправлення».

Планування. Підручники в школі замінені особливими картками, що містять порцію інформації, конкретне завдання чи контрольні питання. Учень вибирає для себе визначений набір карток (індивідуальну програму навчання). Френе створив прообраз програмованого навчання – навчальну стрічку, до якої прикріплювалися послідовно картки з інформацією, із вправою, питанням чи задачею і контрольним завданням. Кожний складає за допомогою вчителя індивідуальний навчальний план, в якому відбиваються усі види його роботи.

Культ праці. У школі створюється шкільний кооператив, членами якого є всі учні. У режимі дня передбачена робота в майстернях, саду, скотарні. Кооперативом керує виборна рада, раз у тиждень проходять загальні збори. Велика увага приділена гласності. Кожний заповнює чотири стовпчики загального листа-газети: «Я зробив», «Я хотів би», «Я хвалю», «Я критикую».

Культ здоров'я. Турбота про здоров'я дитини включає заняття, пов'язані з рухом, фізичною працею, вегетаріанським режимом, методикою. Вища планка тут – гармонія відносин із природою.

Свої практичні рекомендації С. Френе адресував малокомплектній сільській початковій школі. Однак ідеї, пафос боротьби з рутиною і відсталістю традиційної системи навчання роблять технологію Френе актуальною для усіх видів навчальних закладів.

На даний час у Франції «по Френе» працюють тисячі шкіл. У Росії організована Асоціація педагогів Френе, що поширює його ідеї.

Лекція № 10

Тема: УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ, ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ключові поняття: національне виховання, засоби виховання, рідна мова, українознавство, народознавство, народна педагогіка.

Мета: сформувати у студентів поняття про національну систему виховання, ознайомити з основними засобами національного виховання; виховувати гордість за свою країну; розвивати пізнавальні можливості, самостійність, активність.

План

1. Сутність і особливості національного виховання.
2. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання.
3. Принципи національного виховання.

Література

1. Концепція національного виховання. – К., 1994.
2. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К., 1985.
3. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ, 1992.
4. Фіцула М. М. Педагогіка. – К., 2002.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Сутність і особливості національного виховання.

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за сутністю, змістом, характером та історичним покликанням. Адже нація – це насамперед система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично обумовлених ознак «тіла, душі й розуму» (К. Д. Ушинський), тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності людей. Закономірно, що різні ознаки, якості людей залежно від національної приналежності потрібно виховувати не однаковими, уніфікованими для багатьох народів, націй, а навпаки, різними за

змістом, засобами, методами виховної роботи, які виробилися в кожній нації протягом віків і які є складовою та невід'ємною часткою її самобутньої матеріальної і духовної культури.

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній традиції, духовності. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного й демократичного виховання. Воно забезпечує етнізацію дітей як необхідну і невід'ємну складову їх соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічніює в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу. Українське виховання формує з дітей типових носіїв національної культури, творців історичного шляху рідного народу, вірних продовжувачів справ, заповітів батьків і дідів.

Національна система виховання – це історично обумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації. Система виховання ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології, а не на ідеях якогось вчення або якоїсь партії, громадсько-політичної організації. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості.

2. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання.

Рідна мова. Усі прихильники національної системи виховання вважали її важливим засобом виховання патріотизму. «Мова народу – писав К. Д. Ушинський, – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії...»

На основі рідної мови в школярів найефективніше формується національна психологія, характер, світогляд, свідомість, самосвідомість та інші компоненти духовності народу. Українська система виховання реалізує здавна прийняту цивілізованими націями аксіому: нормальне навчання, виховання й розвиток підростаючих поколінь забезпечується лише рідною мовою. «І справді, – пише Б. Грінченко, – ми бачимо таку річ, завсігди діти, що навчаються своєю рідною мовою, розумніші, більше в них хисту й думкою вони моторніші, ніж ті, кому затуркують голову мовою чужою...» Засвоюючи рідну мову з раннього віку, діти поступово стають носіями національного змісту й духу. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», – говорить народна мудрість.

Рідна історія. З історії родоводу починається історія рідного народу. Українська система виховання ґрунтується на фактах, відомостях, наукових знаннях історії Батьківщини – України. Вивчаючи історію України, вихованці глибоко засвоюють першоджерела, витoki духовності рідного та інших народів, які здавна живуть на території нашої республіки. Значний внесок у народну педагогіку вніс козацький рух в Україні.

Природа рідного краю. Природне середовище – це найкращий вихователь. Природа українського краю відрізняється своєю чарівністю, багатогранним впливом на емоції й почуття людини. Вона виховує ніжність, щедрість, духовну величність людини, формує уміння бачити, відчувати, творити прекрасне, бережливо ставитися до природних надбань. Природа творить митців, умільців, майстрів.

Фольклор. У думках, піснях, прислів'ях і приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлинах у високо поетичній і глибоко ліричній формі відображено весь культурно-історичний мистецький шлях українського народу.

Дбаючи про народне виховання молоді, великого значення фольклору як виховному фактору надавав О. В. Духнович. Він розглядав фольклор як важливий засіб вивчення «народного духу», поширення ідей народності й патріотизму. Звертаючись через пресу до громадськості із закликом збирати

фольклорні матеріали, Духнович пояснював: «Найбільший скарб народності зберігається у переказах простого народу...»

Національне мистецтво. Система національного виховання використовує практично невичерпні можливості народного й професійного мистецтва. Як не може вичерпатись джерело, що дає початок великій річці, так ніколи не вичерпується народна творчість. І сьогодні вона живе, живлячись від свого давнього коріння і прокладаючи нові шляхи в пізнанні сучасності. Мудра і прекрасна, вона вчить бачити красу в простому й малому. Народне мистецтво, які б не були його види, жанри, форми, твориться людьми – справжніми митцями. І це прекрасно, що природне повсякденне оточення людини стає тим середовищем, яке не лише захоплює, а й з ранніх років викликає прагнення прилучитися до мистецтва.

Народний календар. Це система історичного обумовлення дат, подій, свят, традицій, звичаїв, обрядів, які народ відзначає протягом року в певній послідовності. Народний календар – енциклопедія життя, трудової діяльності, культури, побуту й дозвілля народу, могутній і гармонійний комплекс ідейно-моральних, емоційно-естетичних засобів виховання підростаючих поколінь.

Національна символіка. Національна символіка кожного народу виконує історично важливі функції консолідації нації в єдину етнографічну, культурно-історичну спільність, єдину суверенну державу. Національні символи України – герб (тризуб), прапор (синьо-жовтий), гімн («Ще не вмерла Україна...»).

Завдяки етнічним символам (берегиня, обереги пам'яті, калина, верба тощо) у свідомості кожного українця виникають дорогі серцю образи дитинства, рідного краю, батьківської хати, родинного вогнища.

Родинно-побутова культура. Перші паростки й основи загальної культури дитина одержує в сім'ї; яка узагальнює культурні надбання роду. Це материнська й батьківська любов до дітей, шанобливе ставлення до бабусі й дідуся, інших родичів, прихильність до батьківського дому.

Національні традиції, звичаї й обряди. В основі понять «народ», «нація» лежать стійкі її віковічні традиції – трудові, моральні, естетичні та ін. Традиції

та звичаї бувають родинні, регіональні і загальнонаціональні. Традиції, звичаї й обряди об'єднують минуле і майбутнє народу, старші й молодші покоління.

3. Принципи національного виховання

Народність – єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

Прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етичної обрядовості всіх народів, що населяють Україну.

Природовідповідність виховання – врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

Культуровідповідність виховання – органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними і побутовими традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Етнізація виховного процесу – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина. Принципи етнізації однаково стосуються представників усіх народів України. Створення можливості всім дітям навчатися у рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, відчуття етнічної причетності до свого народу. Відтворення в дітях менталітету свого народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури, продовжувачів справи батьків. Принцип етнізації – невід'ємний складник соціалізації дітей.

ЛЕГЕНДА

Бог вирішив наділити всіх дітей своїх талантами:

Французи вибрали елегантність, красу,

Угорці – любов до хазяйства.

Німці – дисципліну і порядок,

Росіяни – власність,

Поляки – здібність до торгівлі,

Італійці – здібність до музики.

Коли Бог роздав всі таланти, він побачив дівчину у вишитій сорочці з вінком на голові. «Хто ти? Чому плачеш?» – запитав він.

«Я – Україна. Плачу тому, що стогне моя земля від пролитої крові та попелищ. Сини мої в чужих краях, на тяжкій роботі над ними знущаються». Дівчина хотіла залишити його, але Бог зупинив її і сказав: «У мене є безцінний дар, який прославить тебе на цілий світ. Це – пісня». Взяла дівчина-Україна цей дар, притулила до грудей, вклонилася Богу і зі світлим обличчям і вірою понесла пісню в народ.

Тема: Національна своєрідність виховання

Виховання покоління, на долю якого ляже складне завдання розбудови нової незалежної, демократичної України, потребує оновлення широкого спектра проблем, пов'язаних з формуванням світоглядних орієнтацій особистості, розвитком її свідомості, самостійності, активності. А тому система освіти і виховання на всіх її ступенях має ставити за мету формування особистості, яка усвідомлює свою належність до роду, етносу, краю, держави, особистості здорової і багатой фізично і духовно.

В «Концепції національного виховання» одним із провідних напрямів виступає родинне виховання: «Родинне національне виховання – природне, провідне виховання; батьки-головні вихователі протягом усього життя Дитини». І далі вказується пріоритетність цінностей родинного виховання: «Родинне виховання – перша природна, постійно діюча і найголовніша ланка національного виховання. В попередні десятиліття родинне виховання було занедбане і трактувалося багато в чому на хибних моральних ідейних засадах. В

епоху національного відродження батьки залучають дітей до традицій, звичаїв, реалізують у вихованні ідеї і засоби етнопедагогіки.

Мати і батько є головними природними вихователями. Святий обов'язок батьків, переданий їм у спадок від дідів і прадідів, – бути національно свідомими, палкими патріотами і стійкими громадянами України.

Родина плекає морально-ідейні, духовні цінності, пов'язані з базовими поняттям – рід, родичі, родовід, родина, родинознавство, народ.

Від роду до народу, від родини – до нації – такий природний шлях розвитку кожної дитини, який реалізує сім'я».

У період відродження національної освіти і виховання важливого значення набуло родинно-сімейне виховання. Без залучення до активної участі у виховній роботі не лише батьків, а і інших членів родини дітей, практично не можливе розв'язання проблеми національного виховання, формування патріотичних почуттів молодого покоління нашої держави. У Державній національній програмі «Освіта ХХІ століття» підкреслюється: «В основу національного виховання мають бути покладені принципи єдності сім'ї і школи, наступності і єдності поколінь. Школа має продовжувати родинно-сімейне виховання, працювати в тісному контакті з батьками, налагоджувати взаємозв'язок між школою і родиною, бо це – основа, передумова підвищення активності навчання та виховання».

Система родинно-сімейного виховання настільки важлива в житті кожної людини в планетарному відношенні, що Генеральна Асамблея ООН, оголосивши 1994 рік Міжнародним роком сім'ї, визначила спільну для всіх країн тему співробітництва «Всі ми – одна родина», яка своїм змістом і суттю відображає взаємозв'язок основного осередку суспільства і вселюдської родини. Генеральна Асамблея ООН постановила, що «починаючи з 1994 року, 15 травня щорічно буде відзначатися Міжнародній день родини» підкресливши цим величезне значення сім'ї і родини у фізичному і духовному становленні особистості і суспільства.

Родина є основою держави. Родина, рід, родовід, народ – поняття, що розкривають моральну й духовну сутність, природну послідовність основних етапів формування людини як особистості: від роду до народу до нації – такий природний шлях розвитку кожної дитини сформування її національної свідомості, й громадянської зрілості.

Родинне виховання – перша природна і постійно діюча ланка виховання, без докорінного поліпшення змісту якої не можна домогтися певних змін у подальшому громадянському вихованні підростаючих поколінь. У сім'ї закладається основа особистості, її мораль, самобутність національного світовідчуття і світорозуміння.

Родинне виховання – це перевірений віками досвід національного виховання дітей в сім'ї; є джерелом формування світогляду, трудової підготовки, фізичного змужніння, глибоких людських почуттів, любові до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошана, рідної мови, історії, культури.

Тому метою даної роботи є визначення виховного потенціалу родини крізь призму ролі родинного виховання у становленні особистості.

I. Відомі вітчизняні педагоги, письменники, народна мудрість про виховний потенціал української родини.

З давніх-давен серед українців виник і утвердився погляд на сім'ю і родину як на святиню, а на виховання дітей – як на святий обов'язок батьків. Току ніякого перебільшення не буде, якщо сказати, що поруч з божественним культом землі, води, хлібів, в свідомості нашого народу віками живе культ роду, сім'ї, що успадковується з покоління в покоління:

Сім'я, що значить це, то кожен знає,

Хто зріс в сім'ї і хто сім'ю сам має.

І хоч як не приховуй, не таї

Залежить наше щастя від сім'ї.

Відомого, що сім'я – природне і найбільш стійке формування людського суспільства, яка акумулює в собі всі найважливіші його ознаки. Сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних

ідеалів. Для прикладу деякі золоті перлини народної мудрості, в яких закарбовано погляди попередніх поколінь, поціновано значення сім'ї у житті суспільства: «Яка вода, такай млин, який батько, такий син», «Які мамка й татко, таке й дитятко», «якого народила пенька, такого приймає й земелька».

Родина – то той вузол, яким сполучаються лади у суспільстві, то найбільша вихователька підростаючих поколінь. Адже саме в родині під керівництвом батьків та інших родичів дитина пізнає світ, що її оточує, тут проходить її громадянське становлення, формується світогляд, естетичні смаки, мораль, відношення до праці. Вказуючи на винятково важливу роль родини у становленні особистості, відомий американський психолог Франц Александер писав: «Антропологія доказала, що типові для народу риси характеру виводяться з аналогічних способів поведінки в родинному житті, які панують в даній культурі. Те, що німця робить німцем, американця – американцем, японця – японцем, це складний вплив тих рис, які відрізняють японську, американську і німецьку родини». Нам залишається тільки доповнити, що те, що українця робить українцем, це складний вплив тих рис, які відрізняють українську родину від інших національних родин.

Виховання в родинній педагогіці розглядається як перша суспільна необхідність / «Камінь шліфують, а людину виховують» /. Народна мудрість говорить: «Якщо твої плани розраховані на рік – сій жито, якщо твої плани розраховані на десятиліття – саджай дерева, якщо твої плани розраховані на віки – виховуй дітей».

В українській родинній педагогіці слово «виховувати» вживалося в значенні «оберігати», означало вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту, систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі, прищеплювати що-небудь. Звідси постали й інші слова: «вихователь» чи «вихователька» – людина, яка виховує, навчає молодь і дітей, і «вихователь» чи «вихованка» – дитина, взята на виховання.

З поняттям виховувати в родинній педагогіці тісно пов'язане поняття «навчати». Обидва ці слова часто використовуються як рівнозначні, що свідчить

про нерозривність навчально-виховного впливу. І все ж в українському фольклорі в значенні «виховувати» найчастіше вживається слово «навчати». Наприклад: «Ой там в саду, у садочку научала мати дочку», «Наступила, чорна хмара, наступає сина, навчає бідна вдова єдиного сина», а у Т. Г. Шевчену знаходимо: «А мати хоче навчати, так соловейко не дає».

Тож особлива виховна місія батьків та родини культивується такими повчальними словами педагогічної мудрості нашого народу: «Умів дитину породити, умій і навчити», «Батько не той, хто породив, а той, хто спорядив», «Не та мати, що народила, а та, що виховала».

На особливу роль родинного виховання у становленні особистості звертали увагу відомі вітчизняні педагоги, письменники, мислителі.

Так, відомий філософ і поет Григорій Сковорода вважав, що головне у родинному вихованні є: 1) благо народити, 2) зберегти вихованцеві молоде здоров'я, 3) навчити вдячності.

Благо народити: Г.Сковорода піклується про майбутнє здорове як тілом, так і духом потомство. Тому перший період виховання починається з зародження. Які вимоги ставить Сковорода до цього періоду? Передусім здоров'я батьків. Перед зародженням дітей не можна бути чимось збудженим, знервованим або п'яним. Жінка після зародження повинна уникати суперечок, нервових потрясінь, і в труді, в тихій безстрастності має вести цей період життя.

Зберегти вихованцеві молоде здоров'я: Цей період домашнього виховання починається від народження і триває до 5–6 років. Завдання цього періоду – не заважати самій природі дитині розвиватись і тільки усувати на шляху розвитку труднощі, що виникають. В цей період бажано уважно приглядатися до дитини, помічати до чого вона споріднена: підв'язує вона шаблю собі до паска, чи самовільно переймає пісні і тихо співає їх, чи запрягає в ярмо цуценят або котиків. Спробуй в цих натяках зрозуміти здібність дитини, як майбутнє покликання в житті.

Навчити вдячності: Цей період починається з 5–6 років і триває до 16–18 років. В цей період потрібно виховувати споріднені трудові навички, розвивати

головне покликання дитини в житті. У дитини, як і в юнака треба розвивати добре серце, виробляти навички трудового служіння суспільству і припиняти всілякі прояви жадібності до багатства, золота та чинів.

Високу оцінку родинному вихованню надає Т. Шевченко. У трудовій сім'ї, на його думку, діти зростають працьовитими, духовно багатими. Сім'ї мають створюватись на підставі любові, спільна праця є основою життя дорослих і дітей.

Іван Франко традиційну українську родину розглядав як перший й найвпливовіший осередок патріотизму, національного єднання та виховання, місце прищеплення здорових норм і навичок поведінки, пошани рідної мови, народних звичаїв і традицій.

Родинне виховання на його думку, має ґрунтуватися на національному єстві, народній педагогіці, житті народу і його традиціях. «Виховання народу мусить вирости з традицій, – зазначав поет, – з культурного стану того народу, мусить корінитися в характері, привичках народу, інакше це буде даремна трата часу і сил»

В своїм оповіданні «В кузні» Іван Франко так описує той виховний вплив родини і батьківської кузні: «І певно, в ту пору ніхто з них не думав, що та кузня, і та компанія в ній, і той її дружній радісний настрій лишаться живим і незатертими в душі маленького рудоволосого хлопчини, що босий, в одній сорочці сидів в куті коло огнища, і якого дбайливий батько чає від часу просив відступити від скачучих іскор. На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний вогонь. Се вогонь у кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І досі він не погас».

Дуже прихильно ставилась до родинного виховання Леся Українка. Добре відомий її вислів, що гімназичне виховання «загнічує дитину з малих літ, лише сім'я, за належного психологічного клімату в ній і високого авторитету батьків може створити потрібний емоційний фон для навчання, а особливо виховання». Однак як розуміти належний психологічний клімат в родині, за яких умов можливо його забезпечити? Леся Українка відповідала так: лагідність,

доброзичливість, вміння поступатися, визнання членами сім'ї прав дитини, взаємна щирість батьків і дітей – такі основні принципи родинного виховання.

Про нагальну потребу педагогічної підготовки батьків у родинному вихованні писав К. Ушинський: «Але батьки завжди є хоч почасти вихователями своїх дітей і кладуть перші зерна майбутніх успіхів чи неуспіхів виховання – зрозуміло, без пояснень, як важливо для них у цьому випадку набути педагогічних знань».

Відомий педагог не вважав родинне виховання особистою справою батьків. Він розглядав його як громадянський обов'язок кожного з них. Найпершим обов'язком – громадянина і батька сім'ї є виховання громадян корисних для суспільства.

Ушинський висловив багато цікавих думок і з приводу того, як же саме треба виховувати дітей в сім'ї. Він вважав, що батьки обов'язково повинні добре знати своїх дітей, їхні можливості і нахили. В цьому питанні батькам може дуже допомогти педагогічна література.

Чим не повинні керуватися батьки у вихованні власних дітей? На це запитання Ушинський відповідає дуже чітко. Тільки поєднуючи розумове, моральне, трудове та естетичне виховання, можна виховати справжню людину.

Ушинський вважав, що батькам необхідно виховувати в своїх дітях з дитинства почуття любові до вітчизни, вірність своєму народові, правдивість, сміливість, щирість, скромність, відвертість, працьовитість, сильну волю.

Софія Русова наполягала, щоб виховання дитини розпочиналося з народження. Засобами колискової, забавлянок, народних казок, ігор, пісень, лічилок, загадок тощо має здійснюватися прилученням дітей до національної культури та етнізація особистості. Вона стверджує: «Нація народжується коло дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні, здатна вирости національно свідомою дитина». Найдієвішим засобом виховання в родині Русова визнає рідне слово. Саме через слово дитина сприймає духовні цінності народу, його світобачення, засвоюється нею мораль, історичний досвід народу тощо.

Провідним методом родинного виховання Русова вважає гідний для наслідування приклад батьків, родичів, дорослих і всіх тих, з ким спілкується дитина. Через те, вважає вона, треба, щоб діти в своєму оточенні, бачили як найбільше добра і краси.

В родинному вихованні, на думку Русової, великого значення треба надавати розвитку таких видів діяльності як гра, праця, малювання, ліплення, співи, танці – адже в них найбільше може виявитися самостійність дитини. Але, підкреслювала вона, в родинному вихованні метою є «не вчити дитину, не давати їй готове звання, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити її цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухатися до всього, рученята вмiли заходжуватися й коло олівців, і коло ножниць, і коло глини, й коло паперу».

Відомий педагог сучасності М. Г. Стельмахович, один із теоретиків українського родинного виховання, серед усіх напрямів виховання наголошував саме на колосальній потенціалі родинного. У підручнику «Українська родинна педагогіка» та в ряді статей він зазначав: «Традиційне українське родинне виховання – це історично сформована через безперервне застосування впродовж багатьох віків у середовищі українців педагогічна система поглядів, ідеалів та засобів батьківсько-материнського й родичівсько-свояцького впливів на дітей та молодь, спрямованих на формування життєдіяльних особистостей, забезпечення розвитку духовної єдності, наступності, спадковості поколінь і безсмертя нації. Особлива його виховна цінність полягає в тому, що воно базується на ґрунті рідної мови й звичаєвої родинно-побутової культури, своїм змістом і духом підпорядковується самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, духовно-морального й інтелектуального розвитку, повністю відповідає прагненням й корінним інтересам батьків та народу в цілому, а також ідеалам української педагогіки у формуванні довершеної особистості українця».

В. Сухомлинський вважав, що найблагороднішою роботою кожної сім'ї і родини є творення людини. Характерною рисою цієї роботи є те, що людина

знаходять у ній ні з чим незрівнянне щастя. Адже, продовжуючи, рід людський, батько та мати повторюють у дитині самих себе, і від того наскільки свідоме це повторення, залежить моральна відповідальність за людину, за її майбутнє.

Звертаючись до батьків, Сухомлинський нагадував: «Якщо ви хочете стати неповторною особистістю, якщо мрієте залишити після себе глибокий слід на землі – необов'язково бути видатним письменником чи вченим, творцем космічного корабля або відкривачем нового елемента періодичної системи. Ви можете утвердити себе в суспільстві, засяяти красивого зіркою неповторної індивідуальності, виховавши хороших дітей, хороших громадян, хороших трудівників, хорошого сина, хорошу дочку, хороших батьків для їхніх дітей. Творення людини – найвище напруження всіх ваших сил. Це і життєва мудрість, майстерність, і мистецтво. Діти – не тільки і не стільки джерело радості. Діти – це щастя, створене вашою працею».

Погоджуючись з тактами міркуваннями, можна зауважити: створити щастя власними руками, власним інтелектом – це відчутти себе людиною. І щоб оволодіти мистецтвом виховання дітей, зрозуміти секрети виховної практики, слід звернутися до ідеї родинної педагогіки, до народознавчих джерел. Саме українознавство допомагає збагнути, що наш народ, зокрема українська родина, у виховній роботі керувалися тим ідеалом, у якому таїться дух нації, сила національної ідеї – віковичної боротьби за своє існування, право бути вільніші на своїй землі.

Українська родина розуміла – виховати дітей на ідеалах вільнолюбства не можна без формування національної свідомості і самосвідомості, любові до рідного народу, відданості Україні. Здавна батьків і дітей об'єднували віра, книжка, пісня, почуття обов'язку перед Вітчизною.

Українську родину характеризували такі чеснота /а вона їх передавала своїм спадкоємцям з покоління в покоління/, як товариськість, побратимство, лицарство, спільна праця, піклування про цивілізоване буття кожної особистості, взаємодопомога, спільний обробіток землі, піклування про довкілля. Ковша

родина вважала за честь виховати патріота рідкої землі, який усвідомлено захищав би Вітчизну від ворога.

Здавна прославляють митців за їх чудові витвори мистецтва, а батьків за добре виховання дітей. Бо безсмертя народу – в дітях. Не випадково кажуть: «Три нещастя є в людини: старість, смерть і погані діти. Старість неминуча, смерть невблаганна, а від поганих дітей, як і від пожежі в будинку, можна вберегтися, не допустивши помилки у їх вихованні».

Як дбайливо хлібороб готує ниву до нового врожаю, так і батьки повинні сіяти зерна добра і любові в душах і серцях своїх дітей.

Мета, завдання, зміст та основні напрями родинного виховання.

Серед усіх надбань людини найбільшу цінність має добре виховання, одержане в дитинстві та юності від батьків, у родинному колі. Без нього навіть найкращі здібності, найбільші достатки, найвище родове походження нічого не варті. Добре вихована людина у духовно-моральному відношенні завжди стоїть значно вище від будь-якого, навіть найбагатшого, невігласа. У зв'язку з цим постає питання: яка мета, провідні завдання та зміст родинного виховання, хто його проводить і як краще його реалізувати.

Головна мета українського родинного виховання – формувати в дітей та молоді духовність рідного народу, виховувати високосвідомих представників патріотів українського народу, нації, носіїв і творців національної та загальнолюдської культури, вільних громадян не залежної України.

Визначення провідних завдань родинного виховання має принципово важливе значення, оскільки, по-перше, робить виховний педагогічний вплив на дітей у сім'ї чітким і цілеспрямованим. Без них воно, було б розпливчатым і незрозумілим. Конкретне визначення виховних завдань батьків, по-друге, потрібне для усунення плутанини у цій важливій галузі родинно-побутової культури, зумовленої проповіданням надуманих догм. І по-третє, цим позбудемось кон'юнктурності у родинній педагогіці, що постійно переслідувала її протягом цілого ряду десятиліть, тобто стабілізується і динамізується розвиток батьківської педагогіки.

Якщо коротко говорити, то завдання домашньої педагогіки можна визначити так: виховання повинно зробити людину здатною до досягнення її призначення. Природа та суспільна призначення людини – ось основа її доброго виховання. У функціональному відношенні ця мудра заповідь народної педагогіки можна уявити собі як олюднення особистості та підготовки її до життя, реалізацію її особистісного виявлення. Підставою для такого висновку служить те, що традиційна батьківська педагогіка є не що інше як педагогіка життя

Розмаїтість перепитій людського життя зумовлює багатоукладність завдань підготовки до нього. Через це основними завданнями родинного виховання можуть бути:

- піклування про фізичне і психічне здоров'я дітей, виховання фізично й морально здорової дитини, забезпечення необхідних умов для реалізації можливостей дитини;

- виховання в дітей глибоких патріотичних почуттів, створення сприятливих умов для оволодіння дітьми рідною мовою, знаннями про рідний край, природу, Батьківщину;

- виховання в дітей любові до добра, правди, справедливості, моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в сушільному оточенні, гідності, честі людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабших і людей похилого віку;

- організація з найбільш раннього віку посиленої праці, різних видів трудової діяльності дітей, на благо сім'ї, родичів, інших людей і по самообслуговуванню, виховання їх цивілізованими господарями землі та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин;

- цілеспрямоване і систематичне формування в дітей української національної психології, характеру, світогляду, ідеалів, наукових поглядів та переконань;

– формування естетичних смаків та почуттів, уміння розрізняти красиве й потворне в житті, і в мистецтві, і в побуті, поважати прекрасне у вчинках людей, забезпечити умови для їхньої творчої практичної діяльності;

– забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, прилучення дітей до них традицій, звичаїв, обрядів;

– сприяння родини навчально-виховним закладам у вихованні дитини, її становленні як особистості.

На думку академіка Стельмаховича, провідні завдання родинного виховання передбачають забезпечення реалізації: 1) натуралізму; 2) раціоналізму; 3) гуманізму; 4) евідемонізму; 5) соціалізації та етнізації; 6) духовності.

Натуралізм вимагає розглядати людину як частину природи й неухильна дбати про гармонійний розвиток природних сил дитини, яка розвивається наче та рослина. Батькам слід всіляко оберігати природний /натуральний/ перебіг цього процесу від шкідливих сторонніх впливів. Згаданий принцип натуралізму проповідується багатьма народними висловлюваннями / «Діти, як квіти: поливай – рости будуть», «Гни дерево поки молоде, вчи дітей поки малі»/.

Раціоналізм націлює на плекання розуму дитини через засвоєння рідної мови, фольклору, родинно-побутової культури, народних мистецтв / «Розуму не купують, а набувають», «Розумний всьому дає лад»/.

Гуманізм передбачає людяне, доброзичливе ставлення до дитини і намагання формування «досконалої людськості», щирих стосунків між батьками та дітьми, братами та сестрами, членами родини, чуйного ставлення до людини взагалі, у твердження добра на Землі / «Добре роби, то й добре усім буде»/.

Евідемонізм – від грецького «евдемовус» – щастя/ мету виховання вбачає в земному благополуччі та щасті. За визначенням української етнопедагогіки, щастя – це стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості, які хто-небудь переживає. У народні педагогіці щастя, як правило, репрезентується у нерозривній єдності з долею. В українській родинній

педагогіці зумовлення щастя пов'язується із здоров'ям /«Найбільше щастя в житті – здоров'я»/, добрим розумом / «Кого щастя згубити хоче, тому перше розум відбере»/, відвагою / «За відважним щастя біжить»/, дітьми / «Нема смерті без причини, а щастя без дитини»/, домівкою / «Казала Феся, що щастя і в дома знайдеться»/. Отже, щасливий той, кому щастить, хто має радість, окрилений життєвими успіхами, вдачами, благополуччям.

Соціалізація в її загальному розумінні – це процес перетворення людської істоти на суспільний індивід, утвердження її як особистості, включення в суспільне життя, як активної та дійової сили. Інакше кажучи, суть, соціалізації полягає в біологічній та психологічній адаптації людини до навколишнього середовища.

У понятті етнізації вкладається поняття соціалізації особи на основі родинного, економічного, духовно-культурного життя й історичного досвіду свого народу, нації. До основних засобів етнізації відносять рідну /материнську/ мову, національну, родинно-побутову та громадську культуру, посильну участь у трудовій діяльності, зокрема у сфері народних ремесел і промислів, національні звичаї, традиції, свята, обряди, символи.

Фундамент етнізації закладається в сім'ї. Дитина з'являється на світ і робить перші кроки через спілкування з людьми, перед усім з батьками, рідними, спочатку засобами дитячої, а згодом материнської мови. З ростом дитини коло її спілкування та трудових обов'язків поступово розширюється з – ровесниками і старшими у дворі чи дитячому садку переважно через дитячі ігри та забави, участь у постільній праці. Наступна фаза етнізації, що пов'язана з оволодінням основами знань і суспільним досвідом, набуттям професії все більше виходить за межі сім'ї, однак користується її підтримкою.

Тому завдання родинного виховання полягає в тому, щоб всебічно сприяти етнізації дітей і підлітків, забезпечуючи надійність її фундаменту. Це означає, що батьки в українській родині повинні подбати, аби їхні діти сформувалися як високо свідомі українці, оскільки етнізація є національною цивілізацією та національною освітою.

Нарешті, у завдання родинного виховання входить плекання духовності, тобто світоглядно-морально-етичного внутрішнього світу дитини. То й педагогічна сутність духовності полягає у вихованні дітей на засадах народної моралі, обізнаності з релігійною культурою, шанобливого ставлення до неї.

Суть родинного виховання визначається його змістом, який включає такі основні напрямки:

– тілесне виховання – діяльність батьків, спрямована на зміцнення здоров'я, сили та досягнення правильного фізичного розвитку дітей. Мета тілесного виховання диктується реальними потребами кожної людини бути здоровою, сильною, загартованою, спритною та витривалою для повноцінного власного життя, праці, переборення різних труднощів, оборони рідної землі. Реалізації тілесного виховання сприяє організація батьками здорових умов життя дитини в родині – забезпечення раціонального режиму дня, організація посильної праці, активного дозвілля і відпочинку рухливих дитячих ігор, виховання як навичок особистої гігієни.

Родинна педагогіка виділяє дві групи засобів тілесного виховання дитини в родині:

1 – природні – сонце, повітря, вода, харчування, рух і відпочинок, одяг, частота й охайність;

2 – штучні /спеціальні/ – гімнастика, фізкультура та спорт, гартування тіла. Система тілесного виховання передбачає також знання і неухильне дотримання, основ домашньої санітарії та особистої гігієни, застосування народної медицини, зокрема народної педіатрії;

– розумове виховання – цілеспрямований вплив батьків на розвиток розумових сил та мислення дітей, на вироблення культури розумової праці. Розумове виховання – процес тривалий та складний. Успіх його забезпечується багатьма чинниками. Провідне місце серед них займає живе спілкування з дітьми. Саме такий обмін думками дуже потрібний у спілкуванні з малими дітьми, коли вони формуються у дітей у формі уявлень про навколишнє життя, по-справжньому піклуються про розумове виховання своїх дітей ті батьки, які з

ними багато говорять, чітко й у доступній формі відповідають на численні запитання малят, всіляко підтримують їхню природну допитливість, пробуджують увагу. Ніколи не треба забувати й щедро використовувати такі чудові, перевірені багаторічним досвідом поколінь засоби розумового виховання, як пісні, загадки, перекази, казки, легенди, оповідання, байки тощо. Головне призначення розумового виховання родинна педагогіка вбачає в тому, щоб розвивати в дітей цікавість, допитливість розуму й формувати на їх основі пізнавальні інтереси. Розумове виховання в родині передбачає також підготовку дітей до школи, допомогу їм в організації домашньої навчальної діяльності, залучення їх до позашкільної навчальної роботи. Чи не головним в розумовому вихованні є пробудження в дитини інтересу до знань;

– духовно-моральне виховання передбачає формування в дитині високої духовності та чистої моралі і включає в себе формування внутрішнього психічного розвитку дитини – свідомості, почуттів, волі, поведінки. В основі традиційної системи духовно-морального виховання дітей в сім'ї лежить антитеза: добро-зло, правда-брехня, милосердя-жорстокість, честь-ганьба, щедрість-скупість, любов-ненависть, мужність-боягуство, радість-горе тощо. Правильне формують моральну свідомість ті батьки, які дбають, щоб їхні діти знали народну етику, тобто узвичаєні серед нашого народу норми поведінки, моральні заповіді, релігійні заповіді, мовленнєвий етикет. Морально-духовне виховання в родині здійснюється через формування загальнолюдських та національних вартостей: виховання в дитини гуманізму милосердя, доброзичливості, правдивості, чесності, високої культури поведінки; через засвоєння народної моралі, в основі якої лежать народно-педагогічні традиції народно-родинного виховання: вшанування новонародженої дитини, її батьків, бабусів, хрещених батьків, святкування в сім'ї, родинних свят, вшанування пам'яті загиблих чи померлих родичів, відзначення календарних та обрядових свят тощо. Традиційна українська родинна педагогіка об'єднує у системі духовно-морального розвитку особистості також релігійне виховання, побудоване на основі віри в Бога і сповідування християнської моралі;

– трудове виховання передбачає використання в родині трудових традицій українського народу через залучення дітей до посильної праці, визначення обов'язків дитини в сім'ї: самообслуговування, догляд за молодшими дітьми, приготування простих страв, виховання уміння накрити на стіл, допомога батькам до свят, спільна праця дітей і батьків, робота в домі, на городі тощо.

– естетичне виховання передбачає формування в дітей естетичних смаків та почуттів через екскурсію в природу, саджання дерев, догляд за квітами, спільний перегляд телепередач, відвідування родинною музеїв, розвиток дитячої фантазії та творчості, залучення до народно-обрядового мистецтва, художньої самодіяльності, організація і проведення з дітьми всіх традиційних родинних свят;

– моральна підготовка дітей та молоді до подружнього життя в поєднанні із статевим вихованням. Народна мудрість вчить, що моральна підготовка, молоді до родинного життя найкраща така, що протікає в контексті повсякденного життя самої сім'ї, шляхом безпосереднього прикладу батьків, їх взаємин. Готовити до сімейного життя-значить допомагати підростаючій особистості усвідомити, що люди створені одне для одного. Це ще принципове значення, особливо для підліткового десяти-дванадцятирічного віку, коли в хлопців і дівчат починає проявлятися усвідомлений інтерес до протилежної статі. Дошлюбна підготовка в українському родинознавстві зводиться до створення міцної, здорової, щасливої сім'ї, що не знає чвар і розбрату, а тим більше розлучень. На думку академіка Стельмаховича, якщо в домі панує висока моральна атмосфера, то і відпадає потреба в якомусь спеціальному статево-му вихованні. Бо непорушною основою воркування правильних стосунків між статями виступає добре поставлене моральне виховання дітей у дітей. На його ж думку, не сторонній лікар-сексолог, а рідний батько повинен передати синові, а мати – дочці знання про особливості чоловічого і жіночого організму, їх гармонії в сімейному, саме в сімейному житті. Статева близькість у взаємному коханні і в рамках сім'ї, шлюб чоловіка та жінки в ім'я спільного щастя, радості мати дітей і виховувати їх посилюють прагнення мати сім'ю, відкидають «статеву

несумісність», пронизують подружнє життя духом життєвого оптимізму, утверджують переконаність в тому, що справжню радість і щастя людини, насолоду статевим життям можна знайти лише у сім'ї.

Зміст завдання та мета родинного виховання реалізуються в органічній єдності під дією відповідних педагогічних факторів. Хто ці фактори? Хто належить до провідних вихователів дитини?

Пріоритет родинного виховання, порівняно з усіма іншими ланками виховання, незаперечний. Суть його полягає в тому, що сім'я першою бере під свою опіку дитину в моменту її народження, в ранньому дитинстві, у час її найбільшої безпомічності, у віці найінтенсивнішого виховання її характеру, і не полишає своєї уваги й тоді, коли вона стане дорослою людиною. Відвідуючи дитячий садок, а потім навчаючись у школі, дитина все одно більшість свого часу проводить в сім'ї, не перестає вона бути її членом і після закінчення школи. Отже, родина належить до перших і найвпливовіших вихователів особистості, особливо якщо сім'я повна, тобто з дітьми, яких, разом живучи, виховують батько і мати.

Одну а головних ролей у становленні дитини як особистості відіграє рідне материнське слово. Дитина почуває себе щасливою, коли росте в колі своїх сестер та батьків, вбирає ласку дідусів і бабусь, доброзичливу увагу родичів, свояків, сусідів. На допомогу батькам у вихованні дітей нерідко приходять в сім'ю няні. А в прикрих випадках, у разі втрати батьків, їх місце займають опікун, вітчим, мачуха, названі батьки. Ефективно виживають на розум, серце, тіло і душу дитини навколишня природа та домашній побут, держава, церква. Кожен з цих вихователів діб по-своєму і заслуговує пильної уваги, але найбільшої уваги заслуговують батьки, адже саме вони становлять основне ядро виховного впливу на дітей у сім'ї. З цього приводу В. О. Сухомлинський писав: «Виховує, звичайно, сім'я в цілому – її загальний дух, культура людських стосунків. Але хто творить цей дух, цю культуру? Звичайно ж, батьки. Без батьківської мудрості немає виховної сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадському

обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька і матері, самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила не від батьків, у них – її коріння і джерело».

Родинні виховні заходи як форми виховання педагогічної культури батьків.

Сучасна педагогічна наука виходить з положення про те, що виховання дитини – це не лише цілеспрямоване і планомірне планування її світогляду, переконань і почуттів, волі і характеру, потреб і здібностей, а й адаптація до соціального середовища, її соціалізація. Важливим чинником названого процесу має стати родинна педагогіка, яка еволюційним шляхом виробила оригінальні норми і методи впливу на підростаючу особистість. Уся суть родинної педагогіки спрямована на підготовку дітей до самостійного життя. Їхню адаптацію до природного і суспільного довкілля. Родинно-національні та соціально-побутові традиції забезпечують зв'язок поколінь, засвоєння і збереження скарбів українського народу, впливають на розвиток і соціальну спрямованість дитини в сім'ї та соціальному середовищі. Саме тому особливо актуальним є єдність родинно-шкільного виховання на базі відродження традицій української етнопедагогіки та досягнень вітчизняної та світової педагогіки і формування на цій основі педагогічної культури батьків як першовихователів.

З цього приводу К. Д. Ушинський зазначав: «Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім вона здається справою знайомою й зрозумілою, а декому навіть справою легкою і тим зрозумілішим і легше здається воно, чим менше людина з нам обізнана теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння; дехто вважав, що для цього потрібні вроджена здібність і вміння, тобто навичка, але дуже мало хто прийшов до переконання, що, окрім терпіння, вродженої здібності та навички потрібні ще й спеціальні знання». Продовжуючи Ушинського, відомий вітчизняний педагог В. Сухомлинський писав: «Батьківська педагогіка – це на мій погляд, педагогічна освіта батьків і матерів, освіта тих, кому завтра бути батьками і матерями».

За висновком В. Сухомлинського, в наші дні немає важливішого у сфері виховання завдання, ніж навчити батька та матір виховувати своїх дітей, прищепити їм високу педагогічну культуру. «Без турбот про педагогічну культуру батьків, – писав він, – неможливо розв'язати жодного завдання, що стосується навчання та виховання. Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері та батька про те, як істота, що народилася від людини, стає людиною – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії та практики». І закликав, звертаючись до вчителів: «Вчіть батьків мистецтва виховання як найблагороднішої, найлюдянішої, найвищої творчості, як виконання високого громадського обов'язку». З цією метою педагогу доцільно урізноманітнювати форми, засоби і методи співпраці з родинами учнів для підвищення рівня педагогічної культури батьків, враховуючи їх загальний розвиток, різноманітні інтереси тощо.

Однією із форм виховання педагогічної культури батьків є організація вчителем родинних виховних заходів. Саме родинні виховні заходи дають змогу активізувати батьків, з пасивних спостерігачів перетворити їх в учасників організації навчально-виховного процесу власних дітей; пізнавати інтереси і вподобання кожної сім'ї, організовувати спільне дозвілля батьків дітей, забезпечувати спадкоємність поколінь, відроджувати звичаї і традиції нашого народу.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ РОБІТ

Практичне заняття № 1

Тема. ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ. ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

План

1. Поняття технологія в педагогічній науці.
2. Технологія виховання як педагогічна проблема.
3. Проектування виховних технологій.
4. Поняття технологія в педагогічній науці.

Література

1. Изучение личности учащегося и ученических коллективов: Книга для учителя / Под ред. Л. М. Фридман., Т. А. Пушкиной, И. Я. Калунувич. – М., 1988. – С. 179–190.
2. Диагностика психического развития детей / Отв. ред. Е. В. Гурова, Н. Ф. Шляхта. – М., 1992. – С. 98–105.

Практичне заняття № 2

Тема. ВИХОВНА СИСТЕМА ОСВІТНЬОЇ УСТАНОВИ

План

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.
2. Характерні риси виховної системи.
3. Компоненти виховної системи.
4. Закономірності розвитку виховної системи.
5. Етапи розвитку виховної системи.
6. Функції виховної системи.

Література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.
2. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002. – 368 с.

3. Самые популярные методики воспитания / сост. В. Петров. – Х.: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2010. – 320 с.

4. Виховні технології / Упоряд. В. Варава, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).

5. Лізинський В. М. Практичне виховання в школі. Особливості та планування. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2007. – 160 с.

Практичне заняття № 3

Тема. ВИХОВНА СИСТЕМА О. А. ЗАХАРЕНКА

План

1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.
2. «Середовищний підхід» у виховній системі О. А. Захаренка.
3. Праця як найголовніша ланка виховної системи О. А. Захаренка.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

2. Фіцула М. М. Педагогіка. – К., 2002.

3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. – К., 1976.

4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К., 1985.

5. Селевко Е. Н. Воспитательные технологи. – М.: ННИ школьных технологий, 2005. – 320 с. (Серія «Энциклопедия образовательных технологий».)

Практичне заняття № 4

Тема. ВИХОВНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОГО КОЛЕЖУ

ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

План

1. Структура виховної системи українського коледжу імені В. О. Сухомлинського. Культуротворча функція школи.
2. Організація взаємодії дитячих колективів.
3. Організація взаємодії вихователя і вихованця.

4. Школа-клуб як ідеал навчального закладу нового типу.
5. Створення виховного середовища в українському колежі.
6. Міжнародний клуб дитячої дипломатії (МКДД).

Література

1. Макаренко А. С. Методика воспитательной работы. Избр. соч. в 2 томах, Т. I, – М., 1977.
2. Лизинский В. М. Приемы и формы учебной деятельности.– М.: Центр «Педагогический поиск», 2002. – 106 с.
3. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

Практичне заняття № 5

Тема. ВИХОВНА СИСТЕМА ВЕЛИКОСОРОЧИНСЬКОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

План

1. Дитяча організація «Козацька республіка».
2. «Школа-родина» як модель санаторної школи-інтернату.
3. Самоврядування Козацької республіки.
4. Економічна система Козацької республіки.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
2. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.

Практичне заняття № 6

Тема. АВТОРСЬКА ВИХОВНА СИСТЕМА СШ № 825

В. А. КАРАКОВСЬКОГО

План

1. Етапи створення та структура авторської системи В. А. Караковського.
2. Базові цінності школи В. А. Караковського.
3. Комунарський збір як основний елемент виховної системи.
4. 7 заповідів і 7 добродійників учителя школи В. А. Караковського.
5. Структура органів учнівського самоврядування в школі № 825 м. Москви.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
2. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.

Практичне заняття № 7

Тема. ШКОЛА САМОВИЗНАЧЕННЯ О. М. ТУБЕЛЬСЬКОГО

План

1. Сутність побудови школи самовизначення О. М. Тубельського.
2. Організація навчального простору.
3. Основні види занурень.
4. Формування універсальних здібностей.
5. Демократичний уклад життя у школі Тубельського.
6. Структура педагогічного колективу.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

2. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.

3. Тубельский А. М. Школа самоопределения. М. – 1995.

Практичне заняття № 8

Тема. ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА

План

1. Історія виникнення технології.
2. Змістова характеристика вальфдорської педагогіки.
3. Вимоги до особистості педагога.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

2. Селевко Е. Н. Воспитательные технологи. – М.:НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий».)

Практичне заняття № 9

Тема. ШКОЛА С. ФРЕНЕ

План

1. Структурна характеристика школи С. Френе.
2. Методичне спрямування школи Френе.

Література

3. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).

4. Селевко Е. Н. Воспитательные технологи. – М.:НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий».)

Практичне заняття № 10

Тема. ТЕХНОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ

План

1. Методика «Виявлення статусу особистості в системі міжособистісних відносин»
2. Методика «Вибір дій»
3. Методика «До кого б ти звернувся?»
4. Методика «Вгадай вибір»
5. Методика виявлення референтних груп

Методичне забезпечення:

1. Методика «Виявлення статусу особистості в системі міжособистісних відносин»

Заздалегідь на окремих аркушах ліворуч складається список учнів класу у стовпчик. Праворуч посередині кожен учень пише своє прізвище. Далі дітям пропонують з'єднати своє прізвище з кожним прізвищем у списку лінією відповідного кольору. Якщо тому, хто вибирає, подобається якийсь учень, якщо він хотів би разом з ним працювати, дружити, то з'єднує своє прізвище з його прізвищем червоним олівцем; якщо дитина йому байдужа, то проводить лінію зеленим олівцем; якщо не подобається – використовує чорний олівець. Потім учитель збирає всі аркуші й підраховує для кожного учня суму всіх «виборів» – червоних, зелених і чорних.

2. Методика «Вибір дій»

Спрощену діаграму статусу особистості можна побудувати, використовуючи методику «Вибір дій». Учні кладуть на свої парти щоденники і виходять з класу. Кожному з них дають кольоровий папірець. Потім школярів просять по черзі заходити до класу й покласти папірці до щоденника того, хто їм найбільше подобається.

Після того, як усі учні виконають завдання, вчитель за їхньої відсутності підраховує папірці у щоденниках. Це число й визначатиме статус учня в системі міжособистісних відносин.

Не забудьте заздалегідь підготувати й принести до класу кольорові папірці (по одному на кожного учня).

3. Методика «До кого б ти звернувся?»

Статус особистості в колективі залежить від виду діяльності, до якої відбувається вибір. Під час відпочинку найпопулярнішими можуть бути одні діти, у праці – інші, в навчанні – треті, в спорті – четверті. Щоб побачити цю різницю, використовують вибір у різних видах спілкування дітей.

Школярам пропонуємо відповісти на такі запитання:

1. Якщо в тебе виникла думка організувати суспільно корисну справу, то до кого з товаришів ти звернешся за порадою, допомогою? (Спілкування, пов'язане із суспільною діяльністю, – написати 3 прізвища.)

2. До кого з класу ти в першу чергу звернешся для обговорення спірного або незрозумілого питання? (Навчальна діяльність – 3 прізвища.)

3. До кого ти передусім звернешся, якщо вагатимешся з оцінкою твору мистецтва? (Естетична діяльність – 3 прізвища.)

4. Кому насамперед ти розповіси, як провів час у товаристві своїх друзів? (Дружнє спілкування – 3 прізвища.)

Учні пишуть прізвища обраних товаришів строго за порядком запитань. Учитель збирає відповіді, підраховує сумарну кількість «виборів» за кожним запитанням окремо. На одному графіку будують (різним кольором, відповідно до різних видів діяльності) 4 діаграми статусу особистості і порівнюють їх.

4. Методика «Вгадай вибір»

Поряд з оцінкою реального статусу учня в колективі необхідна оцінка рівня його задоволеності цим статусом. Саме від неї залежить поведінка дитини: успішність, психічний стан, конкретні вчинки. Незадоволеність статусом у класі

є головною причиною того, що діти починають шукати задоволення своїх потреб на стороні, а нерідко – і в сумнівних компаніях. Отже, конче важливо визначити співвідношення між реальним статусом учня в системі міжособистісних відносин і його статусними очікуваннями.

Задоволеність статусом у колективі багато в чому залежить від усвідомлення дитиною своїх взаємин з однокласниками. Критерієм усвідомленості можна вважати збіг реального вибору школяра з очікуваним ним самим вибором.

Для експериментального визначення цього співвідношення необхідно кожному учневі заповнити аркуш прогнозу виборів, тобто запропонувати з'єднати відповідним кольором своє прізвище із прізвищами однокласників. Якщо учень вважає, що його однокласник хоче з ним дружити, то з'єднує своє прізвище з його прізвищем червоним кольором, якщо вважає, що тому байдуже, – зеленим, а якщо думає, що товариш не вибере його, не хоче з ним працювати, використовує чорний колір.

Після цього необхідно зіставити припущення учня з тими, які зробили його однокласники. Рівень усвідомлення дитиною свого статусу в системі міжособистісних відносин визначатиметься коефіцієнтом:

$$K = R_0/N$$

де R_0 – кількість «виборів» учня, що збігаються з «виборами» його товаришів, N – загальна кількість дітей у класі, які брали участь в аналізі.

Студентам необхідно обчислити коефіцієнт усвідомлення становища в класі для 5 учнів.

Увага! Не переплутайте аркуші з вибором учнів й аркуші прогнозів, зроблених самими школярами.

Важливим чинником, що визначає рівень задоволеності спілкуванням, є показник взаємності вибору. Інакше кажучи, для учня важливо не лише те, скільки його однокласників відчувають до нього симпатію, а й те, які саме діти віддають йому перевагу: ті, з якими йому самому приємно (кого він вибрав сам), або ж ті, до яких він ставиться байдуже (кого не вибрав).

Рівень задоволеності учнів спілкуванням можна схарактеризувати за допомогою коефіцієнта:

$$K_{\text{зад}} = n_1/n$$

де n_1 – число однокласників, у яких є взаємні «вибори»; n – кількість учнів у класі, що брали участь у тестуванні.

Таким чином, для виявлення цього коефіцієнта необхідно для кожного учня визначити кількість взаємних «виборів» і розділити її на кількість дітей у класі. Коефіцієнт задоволеності спілкуванням треба обчислити для 5 учнів.

Коефіцієнт задоволеності відображає емоційне благополуччя учня в колективі; чим вищий коефіцієнт, тим упевненіше почувається дитина, тим менше у неї підстав шукати собі друзів за межами класу.

5. Методика виявлення референтних груп

Благополуччя школяра, його самопочуття багато в чому залежать від того, наскільки його особистісні цінності й установки збігаються з цінностями й установками тієї групи, що визначає його статус. Для цього варто виявити коло осіб, найбільш значущих для дитини щодо оцінки якостей її особистості, тобто людей, на думку яких вона особливо зважає. Це так звані *референтні групи*. Учасники референтної групи – це найвпливовіші для конкретного учня люди.

Учням пропонуються 10 запитань-ситуацій:

1. З ким би ти поїхав до іншого міста?
2. Ти потрапив у халепу. Кому ти про це розповіси?
3. Ти хочеш відсвяткувати свій день народження. З ким би ти бажав це зробити?
4. Чи є у тебе людина, з якою ти намагаєшся проводити більше часу? Назви її.
5. Хто може вказати тобі на твої недоліки, до кого ти прислухаєшся?
6. Ти зустрів людину, яка тобі сподобалася. З чиею оцінкою цієї людини ти погодився?
7. Ти хочеш змінитися. З ким би ти хотів порадитися стосовно цього?

8. Хто може бути для тебе прикладом у житті?
9. Кому б ти хотів сподобатися найбільше?
10. З ким би ти був найвідвертішим?

Дитина має вибрати із запропонованого переліку не менше двох осіб за кожним запитанням-ситуацією. Перша людина – найбільш значуща, друга – байдужа.

Список осіб:

1. Батьки (батько, мати).
2. Родичі (дідусь, бабуся, дядько, тітка).
3. Брат, сестра.
4. Знайомий дорослий.
5. Знайомий батьків.
6. Кращий друг (подруга).
7. Друзі.
8. Учитель.
9. Однокласники.
10. Товариші по гуртку, студії, секції.
11. Історична особистість.
12. Відома (популярна) людина.
13. Літературний персонаж.

Після вибору двох осіб щодо кожного запитання обрані позиції слід оцінити (значимість для учня) за 5-бальною шкалою.

Обробка результатів. Усі обрані особи записуються в окремий перелік без повторень, оцінки підсумовуються для кожного з них. Наприклад: друзі – 25 балів; батьки – 18 балів, знайомий – 5 балів.

З осіб, котрі мають найбільшу кількість балів, формують окремий список у порядку зменшення кількості набраних ними балів. Ці люди й становитимуть референтну групу для цього школяра.

Виявлення референтних груп у класі.

Експериментатор запитує школяра, показуючи соціометричну оцінку: «З чиєю оцінкою ти хотів би ознайомитися?» (Єдиною.) Після того як дитина назве учня, експериментатор пропонує вибрати ще одного школяра.

І, нарешті, вибирається третій учень. Ці три однокласники і будуть складати ядро референтної групи для конкретного школяра у його класі.

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

КР №1

Варіант 1

- 1) Розкрити поняття «виховна технологія» у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.
- 2) Виховні технології в сімейному вихованні.
- 3) Технологія КТС.

Варіант 2

- 1) Розкрити особливості виховання за системою Нікітіних.
- 2) Особистісно-орієнтовані системи виховання (І. Д. Бех).
- 3) Проектна технологія у вихованні молодших школярів.

КР №2

Варіант 1

- 1) Розкрити специфіку раннього розвитку дитини сучасними технологіями сімейного виховання.
- 2) Гуманістична спрямованість штайнеровської педагогіки.
- 3) Виховна система А. О. Захаренка.

Варіант 2

- 1) Авторська виховна система А. В. Караковського.
- 2) Поняття «виховна система школи», етапи становлення і розвитку.
- 3) Сучасна виховна система «Нова цивілізація» (Єрмолін).

ІНДИВІДУАЛЬНО-ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Вивчити, проаналізувати досвід виховної роботи вчителів початкових класів СШ № 22, узагальнені матеріали представити у вигляді презентації.
2. Ознайомитись з виховною системою «Школа-родина» на базі Першої української гімназії імені М. Аркаса. Підготувати звіти .
3. Проаналізувати статті в журналі «Початкова школа» за 2018–2020 рр. Зробити добірку матеріалів щодо використання в практиці роботи початкової школи виховних технологій.
4. Вивчити та проаналізувати досвід виховної роботи школи, в якій проходить виробнича практика, підготувати презентацію щодо використаних вчителями початкових класів виховних технологій.
5. Вивчити та проаналізувати 2 твори В. О. Сухомлинського на вибір «Серце віддаю дітям», «Виховання громадянина», «Духовний світ школяра». Підготувати звіт, що розкриває особливості виховної системи видатного педагога.
6. Ознайомитись з технологією Ш. О. Амонашвілі «Здоровствуйте дети», «Как живете, дети», «Единство цели». Підготувати презентацію про творчі прийоми і методи виховання педагога.
7. Опишіть відомі концепції виховання і розробіть власну концепцію.
8. Підготувати міні-твір на тему: «Мій ідеал вихованої людини (яких я бачив реальних людей, близьких до цього ідеалу)».
9. Розробити власну систему принципів виховання.
10. Розробити анкету, мета якої – виявити ефективність комплексного підходу до здійснення виховного процесу.
11. Підготувати міні-твір на тему: «Хто найбільшою мірою вплинув на мою свідомість у процесі виховання».
12. Складіть анотацію і підготуйте рекламу нової книги з проблем самовиховання.

13. Розробіть зміст анкети з метою виявлення, якою мірою дитина усвідомлює і як вона займається самовихованням.

14. Розробіть правила педагогічного спілкування з педагогічно занедбаними учнями.

15. Підготувати міні-твір на тему: «Які перспективи гуманного виховання в сучасній школі я бачу і які перешкоди існують на цьому шляху».

16. Розробіть зміст проблемної ситуації (сценарій ситуативного заняття), яка б уможливила поєднання уявлень дітей про гуманне ставлення до людей з їх власною моральною поведінкою, формувала б їхню готовність до гарних вчинків.

17. Придумати гумористичні мініатюри, розіграти короткі сценки, що спонукатимуть дітей помічати помилки у своїй поведінці і виправляти їх.

18. Описати портрет ідеально вихованої дитини семилітнього віку і десятилітнього віку.

19. Скласти анотацію і підготувати рекламу нової книжки з морального виховання молодшого школяра.

20. Розробити серію сюжетів (словесно чи письмово, за допомогою ілюстрацій) про дитину, котра перебуває у ситуації емоційного дискомфорту. У першому сюжеті подайте ситуацію, в якій дитина відчуває емоційний дискомфорт, а в наступних (демонструються по черзі) – різний рівень активності однолітків у відповідь на цю ситуацію; неувважність до дитини, що потрапила в несприятливу ситуацію; емоційна реакція за відсутності активних дій; звертання за допомогою до вчителя; активні дії дітей, спрямовані на зміну ситуації і вияв гуманних почуттів до однолітка. Скласти низку послідовних запитань для бесіди з дітьми за змістом кожного сюжету.

21. Складіть анотацію і підготуйте рекламу нової книги з фізичного виховання дитини молодшого шкільного віку.

22. Розробити орієнтовну програму спостереження за учнями класу і колективом.

23. Описати проблемні ситуації у вихованні і запропонувати можливі варіанти їх розв'язання.
24. Підготувати міні-твір на тему: «Діти стали гіршими, чи це нам здається».
25. Розробити продуктивну систему підвищення кваліфікації класних керівників.
26. Скласти план виховної роботи на місяць.
27. Розробити сценарій виховного заходу (за вибором).
28. Розробити анкету для учнів з метою виявлення особистісних рис молодшого школяра.
29. Підготувати міні-твір на тему: «Які перспективи комплексного підходу до виховання в сучасній школі я бачу і які приклади є на цьому шляху».
30. Скласти анкету щодо задоволеності учнів своїм дозвіллям.
31. Законспектувати статті Конституції України, що стосуються процесу навчання, освіти, виховання, розвитку та формування особистості в суспільстві.
32. На підставі власного ранжування оцінити за п'ятибальною системою основні ідеї, які впливають на мету виховання за умов творення незалежної держави.
33. Проаналізуйте навчальні програми початкової школи з точки зору формування засад наукового світогляд
34. Знайти у психолого-педагогічній літературі різні методи діагностики та вимірювання вихованості.
35. Проаналізувати різні методи оцінювання рівня вихованості школярів. Розробити власну методику його оцінювання.

НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

1. Знайти максимальну кількість можливих визначень виховання і написати пояснення до них.
2. Користуючись науково-педагогічною літературою, обґрунтувати, чим відрізняються поняття «національне» та «націоналізм».
3. Прорецензувати на вибір одну зі статей на тему шкільного виховання з будь-якого сучасного педагогічного часопису.
4. До кожного з принципів виховання навести приклад з педагогічної спадщини педагогів-класиків (К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського, А. С. Макаренка та ін.).
5. Скласти порівняльну характеристику системи принципів виховання сучасних педагогів: І. П. Підласого, В. І. Лозової, Г. В. Троцько, В. О. Мойсеюка.
6. Користуючись науково-педагогічною літературою, письмово обґрунтувати необхідність комплексного підходу до виховання. Скласти таблицю, яка б уточнювала позитивні і негативні аспекти комплексного підходу до виховання.
7. Прорецензувати на вибір одну зі статей, присвячених шкільному вихованню, з будь-якого сучасного педагогічного часопису.
8. Зробити критичний аналіз класифікації методів виховання на зразок здійсненого Б. Т. Лихачовим.
9. Наведіть приклади з художньої літератури, що розкривають особливості впливу колективу на формування особистості. Скласти таблицю, яка відобразить позитивні та негативні наслідки формування особистості засобами колективу.
10. Визначити, які шляхи згуртування колективу розглянуто у «Педагогічній поемі» А. С. Макаренка.
11. Виписати показники, які відображають сформованість у дітей засад колективізму, якостей громадськості, колективних взаємин.

12. Визначити умови, що сприяють формуванню комунікативної активності. Навести приклади її вияву.

13. Знайомлячись із твором В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», визначте напрямки діяльності вчителя з формування культури розумової праці молодших школярів.

14. Знайомлячись із твором В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», визначте положення щодо морального виховання молодших школярів у досвіді видатного педагога.

15. Ознайомтесь із творами В. О. Сухомлинського і виберіть 5-6 цікавих, на вашу думку, суджень про місце і роль естетичного виховання молодших школярів.

16. Користуючись творами А. С. Макаренка, опишіть його міркування про місце і роль праці у соціальному становленні особистості.

17. Запропонуйте зміст загальних доручень для дітей різних вікових груп (у приміщенні, на шкільній ділянці, у різні сезони року). Обґрунтуйте їхнє значення, визначте кількість учасників і розподіліть роботу між ними. Спираючись на рекомендації, покажіть можливі ускладнення у змісті пропонованих доручень для молодших школярів, у розв'язанні ними питань, що потребують узгодження інтересів, думок учасників.

18. Запропонуйте зміст праці, що дає змогу організувати діяльність дітей усієї групи, сформулюйте завдання для кожної підгрупи (ланки). Доведіть відповідність запропонованого вами змісту педагогічним умовам організації праці.

19. «Заняття фізкультурою та спортом відіграють важливу роль у всебічному розвитку учнів лише тоді, коли вся виховна робота пройнята турботою про здоров'я», – писав В. О. Сухомлинський. Що б Ви включили до змісту програми «Турбота про здоров'я»?

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Основні цінності сучасного виховання.
2. Процес виховання, його специфіка, структурні елементи, рушійні сили.
3. Українська виховна система в контексті світових культурних процесів.
4. Зарубіжна педагогіка про мету виховання.
5. Інтеграція всіх напрямків виховної роботи як умова формування творчої особистості громадянина України.
6. Ідеї народності у працях К. Д. Ушинського, Б. Грінченка.
7. Сучасне тлумачення принципу народності і його застосування в роботі передових учителів України.
8. В. О. Сухомлинський про відповідність виховання віковим та індивідуальним особливостям дитини.
9. Гуманна особистість і шляхи її виховання.
10. Методи виховання в умовах формування відносин співтворчості.
11. Умови оптимального вибору і ефективного застосування методів виховання.
12. В. О. Сухомлинський про використання у початковій школі методів стимулювання.
13. Вітчизняні та зарубіжні психологи, психотерапевти про використання методів заохочення та покарання.
14. Покарання і заходи впливу (за працями А. С. Макаренка).
15. Дисципліна, режим, покарання і заохочення (за працями А. С. Макаренка).
16. Особливості вимог і контролю в роботі з хлопцями та дівчатами.
17. Виховна робота зі шкільними хуліганами.
18. Самовиховання: історія, теорія, методика.
19. Самовиховання: суть, умови, етапи, прийоми.
20. Перевиховання: історія, теорія, методика.
21. Перевиховання, його функції, етапи і принципи.

22. Основні форми організації виховання.
23. Особливості розумового виховання учнів в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.
24. Забезпечення культури розумової праці учнів на уроці (за В. О. Сухомлинським).
25. Естетичне виховання молодших школярів у Павлиській школі В. О. Сухомлинського.
26. Естетичне виховання молодших школярів на засадах української етнопедагогіки.
27. Трудове виховання молодших школярів у контексті ідей А. Макаренка
28. Сучасні підходи до організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку.
29. Спільна виховна робота школи, сім'ї та громадськості.
30. Особливості взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості молодшого школяра.
31. Сучасні методи вивчення сімей учнів.
32. Класний керівник. функції, напрями і форми роботи. Інноваційні технології у роботі класного керівника.
33. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя початкових класів.
34. Особливості діагностики і вимірювання вихованості дитини молодшого шкільного віку.
35. Інноваційні методи позакласної та позашкільної роботи у початковій школі.

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З КУРСУ

1. Виховання – це:

- а) спеціально організований педагогічний процес, у ході якого здійснюється цілеспрямований вплив на особистість із метою формування певних якостей;
- б) передача знань про норми та правила поведінки людей;
- в) передача підростаючому поколінню культурно-історичного досвіду народу;
- г) сукупність методів і технічних засобів організації, збереження, опрацювання за допомогою комп'ютерів.

2. Технологія виховання – це

- а) Сучасна педагогічна теорія, що потребує технологічного підходу у вихованні, визнає його раціоналізм і доцільність;
- б) це строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання;
- в) це місце та спосіб спрямованого та прискореного пристосування дитини до майбутнього життя в культурному середовищі;
- г) навчання на основі емоційного навіювання, що спричиняє надзапам'ятовування.

3. Термін «технологія» у педагогіку ввів:

- а) Л.Занкова;
- б) С. Русова;
- в) Л. Ковальчук;
- г) А. Макаренко

4. Технологія колективно-творчого виховання дає змогу:

- а) удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційну, вольову сферу особистості учня і педагога;
- б) встановити в процесі діяльності суб'єкт-суб'єктні взаємини;
- в) формування особистості через єдиний виховний колектив;
- г) усі відповіді правильні.

5. Що таке педагогічна технологія?

а) сукупність моделей та методик навчання, завданням яких є оптимізація форм освіти;

б) галузь педагогіки, зосереджена на вивченні взаємодії учасників педагогічного процесу і розробленні інструментарію з метою її оптимізації;

в) алгоритм процесу досягнення запланованих результатів, з урахуванням всіх ресурсів НВП та їхніх взаємодій;

г) системний метод викладання, завданням якого є застосування, визначення процесу викладання і засвоєння знань.

6. Педагогічні технології належать до системи:

а) педагогічних наук;

б) гуманітарних наук;

в) філософських наук;

г) інша думка.

7. Завдання педагогічних технологій спрямовані на розв'язання таких проблем:

а) розроблення змісту освіти в різних типах навчальних закладів;

б) пошук шляхів підвищення якості навчання, результативності виховання;

в) підготовка особистісно-орієнтованих навчально-виховних методик;

г) усі відповіді правильно.

8. В чому полягає суть технології проектного навчання:

а) гармонійне поєднання академічних знань з прагматичними;

б) використання сукупності дослідницьких пошукових, творчих методів, прийомів, засобів;

в) розробка виховної системи школи

г) розвиток та оздоровлення дітей.

9. В чому полягає суть технології навчання як дослідження:

а) розвиток критичного мислення як засіб самореалізації особистості;

б) розробка системи дослідницьких завдань, визначення змістових блоків навчально-дослідної діяльності у часовій перспективі (на семестр, навчальний рік тощо);

в) інтеграція перспективних напрямків удосконалення навчального процесу;

г) суб'єктне відкриття нових знань учнів.

10. Що є прогнозованим результатом технології проектного навчання?

а) міцні знання високого рівня;

б) практико орієнтований підхід до навчання;

в) формування ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних тощо), розвиток ініціативності та самостійності учнів;

г) високий рівень вихованості учнів.

11. Для якої технології характерною ознакою є психологічна підтримка розвитку особистості дитини?

а) диференційованого навчання;

б) розвивального навчання;

в) технологія психолого-педагогічної підтримки і супроводу;

г) проблемного навчання.

12. Для якої технології характерні такі особливості: використання проблемних методів, створення проблемних ситуацій на всіх етапах навчання?

а) диференційованого навчання;

б) розвивального навчання Л.Занкова;

в) сугестивного навчання;

г) проблемного навчання.

13. Для якої технологія метою є формування не тільки ЗУН, а й способів розумових дій, направлених на конкретну особистість учня?

а) диференційованого навчання;

б) розвивального навчання;

- в) сугестивного навчання;
- г) індивідуального навчання.

14. Що потрібно тьютору для забезпечення психолого-педагогічного супроводу кожної дитини?

- а) бажання, вміння і навички;
- б) знання педагогіки і фахових методик;
- в) творчі здібності, якості, дослідницькі уміння, ініціатива та активність;
- г) професіоналізм, комунікативна майстерність, особистісно орієнтований підхід до дитини, систематичні спостереження, постійне неформальне спілкування з дітьми.

15. Виховна система – це:

- а) комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються в часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують;
- б) упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня;
- в) педагогічно цілеспрямоване організоване середовище, яке оточує дитину, клас, школу;
- г) цілісна система компонентів, які сприяють формуванню, становленню та розвитку особистості.

16. Виховне середовище – це:

- а) частина оточуючого середовища, в якому існує педагогічно сформований спосіб життя;
- б) динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, які створюються соціальними суб'єктами різного рівня;
- в) педагогічно цілеспрямоване організоване середовище, яке оточує дитину, клас, школу, дім, мікрорайон, село або селище, яке супроводжує людину дома, в школі, на вулиці і постійно впливає на неї;
- г) штучно створене середовище, в якому дитина знаходиться кожного дня.

17. Етапи розвитку виховної системи школи:

а) становлення, створення концепції духовної системи, стабільний розвиток, етап відновлення і перебудови системи;

б) традиції, система заходів, керування виховної системи;

в) планування, добір виховних заходів, педагогічне керівництво;

г) діагностика прогнозування вивчення особистості, визначення завдань.

18. Яка кількість етапів становлення виховної системи школи?

а) 4;

б) 2;

в) 6;

г) 3.

19. Принципи побудови виховної системи школи:

а) колективний; груповий; індивідуальний;

б) принцип гуманізації; особистісно-орієнтованого навчання і виховання; педагогіки; співробітництва; діалогічності; системності; успішності; творчої самодіяльності вихованців;

в) груповий; діяльнісний; часовий;

г) принцип міцності; активності; системності.

20. Компоненти виховної системи:

а) індивідуально-груповий, ціннісно-орієнтаційний, функціонально-діяльнісний, комунікативний, діагностико-результативний;

б) діяльнісний, колективний, діагностичний;

в) орієнтований, допоміжний, парний, колективний;

г) індивідуальний; груповий; колективний.

21. Функції навчального процесу:

а) навчальна, виховна, розвиваюча;

б) навчальна, виховна, цілеспрямована;

в) корегуюча, діагностична;

г) пізнавальна, виховна, естетична.

22. Олександр Антонович Захаренко – це:

а) український педагог, директор відомої на Україні авторської школи у селі Сахнівка на Черкащині;

б) вчитель середньої школи;

в) громадський діяч;

г) письменник.

23. Олександр Антонович Захаренко народився:

а) в 1940 році в Черкасах;

б) в 1937 році у районному місті Черкаської області – Кам'янка;

в) в 1945 році в Черкаській області;

г) в 1943 році на Івано-Франківщині.

24. Який інститут закінчив Захаренко?

а) Чернівецький педінститут;

б) Чернігівський педінститут;

в) Черкаський педінститут;

г) Уманський інститут.

25. Де здійснював свою педагогічну діяльність?

а) с. Сахнівка;

б) м. Черкаси;

в) м. Кам'янка;

г) м. Умань.

26. Втіливши свою мрію у реальність, Захаренко разом з дітьми створив на подвір'ї школи:

а) спортивний майданчик;

б) літаки – військовий і пасажирський;

в) футбольне поле;

г) планетарій.

27. Що було особливим в оцінюванні учнів Сахнівської школи?

а) «Табель успішності і вихованості»;

б) критерії оцінювання учнів;

- в) проведення заліків;
- г) щотижневий контроль знань учнів.

28. На базі школи створено і функціонує 5 центрів:

- а) молодших школярів, середніх школярів, старших школярів; навчальний, виховний;
- б) навчальний, виховний, трудовий, центр молодших школярів, спортивно-оздоровчий центр;
- в) навчальний, виховний, трудовий, спортивно-оздоровчий центр, культурний;
- г) пізнавальний, виховний, естетичний, спортивний, оздоровчий.

29. Що збудував трудовий центр з допомогою батьків на території Сахнівської школи?

- а) інтернат, теплицю, музей з обсерваторією і планетарієм, спортивний комплекс, літній і зимовий басейн;
- б) годівнички, спортивний майданчик, музей;
- в) басейн, спортивний майданчик, музей;
- г) планетарій, футбольне поле.

30. В чому полягає специфіка виховної системи сільської школи?

- а) малочисельність шкільного колективу; особливий стиль взаємостосунків педагогів, батьків та учнів; місце знаходження; постійні контакти школи із соціумом;
- б) кількість учнів; чисельність учителів; наявність навчальної матеріальної бази;
- в) шкільна споруда; шкільне подвір'я; шкільні центри;
- г) наявність батьківського комітету; піклувальної ради; педагогічної ради; педагогічного колективу.

31. Провідні ідеї концепції створення виховної системи сільської школи за В.О. Сухомлинським:

- а) методи переконання, повага до особистості, вимоги, громадська думка;
- б) особистий приклад, етична бесіда, перспективи, традиції;

в) самопізнання, само інформування, самовиховання;

г) демократизація і гуманізація шкільного буття, відкритість, зв'язок навчання і виховання з працею, формування гуманно-моральних якостей, співпраця учнів та вчителів, сумісна творча діяльність, самоврядування і взаємодопомога.

32. Основні ідеї виховної системи школи О. А. Захаренка:

а) ідея виховних центрів, середовищного підходу, творчої соціально значущої праці;

б) ідея колективної свідомості, суспільна думка, педагогічна культура;

в) ідеї гармонійного розвитку і саморозвитку особистості дитини, суспільної думки;

г) диференційованого підходу, інтегрованих уроків, соціально значущої праці.

33. Духовною основою колежу ім. В. О. Сухомлинського сьогодні є:

а) наукова дисципліна, що описує, розробляє і вдосконалює зазначені вище способи, процеси та порядок їх здійснення;

б) форма організації занять, яка передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників, спрямовану на отримання освітньої продукції за певний період від одного уроку до декількох місяців;

в) творча спадщина В. О. Сухомлинського;

г) заповіді В. О. Сухомлинського.

34. Український колеж ім. В. О. Сухомлинського сьогодні – це:

а) навчальний заклад;

б) школа добра;

в) середній заклад підвищеного рівня;

г) вищий навчальний заклад.

35. Характерними ознаками школи-клубу є:

а) самодіяльне об'єднання, яка сприяє задоволенню різнобічних інтересів і потреб школярів у підвищенні своєї духовної культури; формує вміння самостійно мислити, висловлювати, відстоювати свої почуття і погляди;

- б) наявність колективу однодумців;
- в) демократична культура, початкові досягнення;
- г) моніторинг динаміки рівнів соціальної активності, постановка педагогічних завдань; міжсуб'єктна взаємодія.

36. Який тип виховної системи закладено в основу Великосорочинської школи-інтернату?

- а) школа-клуб;
- б) школа-родина;
- в) школа-діалог культур;
- г) школа нового типу.

37. Принципи самоврядування Козацької республіки Великосорочинської школи-інтернату:

а) створення умов для самостійної роботи органів самоврядування школи; не дублює і не відмінює їх роботу з питань, що входять до її компетенції, забезпечує право виносити покарання і заохочення вихованцям;

б) робота педагогічного колективу з навчання дітей, що входять до складу органів самоврядування;

в) демократизм, активність, ініціатива, педагогічне керівництво;

г) врахування вікових особливостей, ціннісних орієнтирів, мотивів і потреб.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ СТУДЕНТАМ ЩОДО ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Сьогодні можна назвати ерою інформатики та телекомунікацій. Це ера спілкування, трансферу інформації та знань. Навчання і робота – сьогодні ці два слова стали синонімами: професійні знання старіють дуже швидко, тому є необхідним їх постійне вдосконалення. Світова телекомунікаційна інфраструктура дає сьогодні можливість створення систем масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією, незалежно від часових і просторових поясів.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій в ХХІ сторіччі зробив актуальною проблему модернізації системи освіти. Саме завдяки новим інформаційним технологіям виникла нова форма навчання – дистанційна. Дистанційне навчання ввійшло в ХХІ століття як найефективніша система підготовки і безперервної підтримки високого кваліфікаційного рівня фахівців.

Державною національною програмою «Освіта. Україна ХХІ століття», передбачено забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес новітніх педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти, входження України у трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації.

Розвиток дистанційної освіти в Україні повинен призвести до:

- появи нових можливостей для оновлення змісту навчання та методів викладання дисциплін і розповсюдження знань;
- розширення доступу до всіх рівнів освіти, реалізації можливості її одержання для великої кількості молодих людей, включаючи тих, хто не може навчатись у вищих навчальних закладах за традиційними формами внаслідок браку фінансових або фізичних можливостей, професійної зайнятості, віддаленості від великих міст, престижних навчальних закладів тощо;

- реалізації системи безперервної освіти "через все життя", включаючи середню, довузівську, вищу та післядипломну;
- індивідуалізації навчання при масовості освіти.

Для досягнення зазначених результатів необхідно швидкими темпами розвивати дистанційне навчання, впровадження якого в Україні передбачено Національною програмою інформатизації. Крім того, технології дистанційного навчання можуть використовуватися у різних формах навчання: очній, заочній, зокрема, в окремих дисциплінах або в блоках дисциплін, призначених для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації окремих осіб та (або) груп слухачів.

Дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Технологія дистанційного навчання – це сукупність методів, форм і засобів взаємодії з людиною в процесі самостійного, але контрольованого засвоєння ним певного масиву знань.

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями відповідно до державних стандартів освіти.

Перевагами дистанційного навчання є:

- гнучкість навчання: вибір навчального закладу, місця і часу навчання;
- інформаційна забезпеченість: доступ до комплексу навчальних матеріалів у електронному вигляді безпосередньо з серверу вищого навчального закладу та Інтернет-ресурсів;
- індивідуалізація навчання: послідовність вивчення дисциплін на основі індивідуального графіка;
- інтерактивність навчання: забезпечення зворотнього зв'язку і постійної підтримки;

- паралельність навчання: без відриву від основної діяльності, можливість одночасного навчання в декількох закладах, у тому числі закордонних;
- економічність: ефективне використання навчальних площ та технічних засобів, заощадження коштів студентами;
- висока самоорганізація студентів: прагнення до здобуття знань, підвищення творчого та інтелектуального потенціалу, опанування новітніми інформаційними технологіями.

Особливості організації навчального процесу за дистанційною формою навчання

Навчальний процес за дистанційною формою навчання здійснюється у таких формах: самостійна робота; навчальні заняття; контрольні заходи. Основною формою організації навчального процесу за дистанційною формою є самостійна робота.

Основними видами навчальних занять за дистанційною формою навчання є: лекція, практичні заняття, консультації та інші.

Лекція, консультація, практичне заняття проводяться зі студентами дистанційно у синхронному або асинхронному режимі відповідно до навчального плану.

Отримання навчальних матеріалів, спілкування між суб'єктами дистанційного навчання під час навчальних занять, що проводяться дистанційно, забезпечується передачею відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі.

Практичне заняття, яке передбачає виконання практичних (контрольних) робіт, відбувається дистанційно в асинхронному режимі. Окремі практичні завдання можуть виконуватись у синхронному режимі, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

До інших видів навчальних занять при здійсненні навчального процесу можуть відноситись ділові ігри, виконання проектів у групах тощо. Ці види навчальних занять можуть проводитись очно або дистанційно у синхронному

або асинхронному режимі, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

Контрольні заходи з навчальної дисципліни (предмета) при здійсненні навчання фахівців за дистанційною формою навчання включають проміжний (тематичний, кредитний), підсумковий та інші визначені закладом вищої освіти контролі знань, умінь та навичок, набутих студентом у процесі навчання.

У МНУ імені В. О. Сухомлинського дистанційне навчання здійснюється на платформі Moodle.

Система Moodle

Система управління курсами Moodle (CMSMoodle) – спеціально розроблена для створення дистанційних курсів викладачами та їх публікації в Веб. В основі проекту Moodle лежить теорія соціального конструктивізму в навчанні.

Moodle поширюється як програмне забезпечення з відкритими вихідними кодами під ліцензією GNUGPL (General Public License- Універсальна загальнодоступна ліцензія GNU). Це означає, що Moodle захищається чинним міжнародним та національним авторським правом, але його використання надає ряд додаткових свобод і можливостей порівняно із звичайним комерційним програмним забезпеченням.

Слово «Moodle» – це акронім слів «Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment» – Модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище. Сама назва системи вже говорить про те, що ця система складається з набору функціональних елементів, що називаються модулями. Кожен модуль відповідає за виконання певних функцій, наприклад модуль Форум дозволяє в он-лайн курсі створювати форуми і обмінюватися повідомленнями, а модуль Тест дозволяє створювати і виконувати тести. Модульна структура системи дозволяє легко її налаштувати під потреби будь-якого навчального процесу.

Можливості Moodle

Після реєстрації в системі Moodle, користувач може стати слухачем будь-якого курсу. Для комунікації слухачу пропонуються форуми, система обміну

повідомленнями, чати та інші інструменти. Будь-який користувач Moodle може розповісти співтовариству курсу про себе, використовуючи блог. Слухачу надається доступ до текстових матеріалів курсу, завдання, тести та іншим елементам курсу з правами студента.

Будь-який зареєстрований користувач на сайті Moodle, маючи один обліковий запис, може бути, наприклад в якості студента в одному курсі і в якості викладача в іншому. Отже, в залежності від контексту користувач може виконувати ті чи інші функції.

Типи або ролі користувачів

У Moodle існують п'ять основних типів користувачів або 5 основних ролей. Це адміністратори, творці курсів, викладачі, студенти та гості. Кожен з них має певні права на доступ в залежності від контексту. Кількість ролей може бути змінено в залежності від потреб.

Викладач курсу має права на створення матеріалів та проведення навчання (перевірку виконаних робіт тощо). Викладач може управляти слухачами курсу, виключати користувачів з числа слухачів курсу і призначати. Якщо слухач НЕ відвідує курс протягом певного періоду часу, то він автоматично виключається з курсу. Для сайту слухач відраховується з курсів по завершенні семестру.

Слухачі мають права на перегляд матеріалів курсу та виконання різного роду перевірочних робіт.

Гість має право тільки на читання матеріалів, але відповідати в форуми або на завдання - ні.

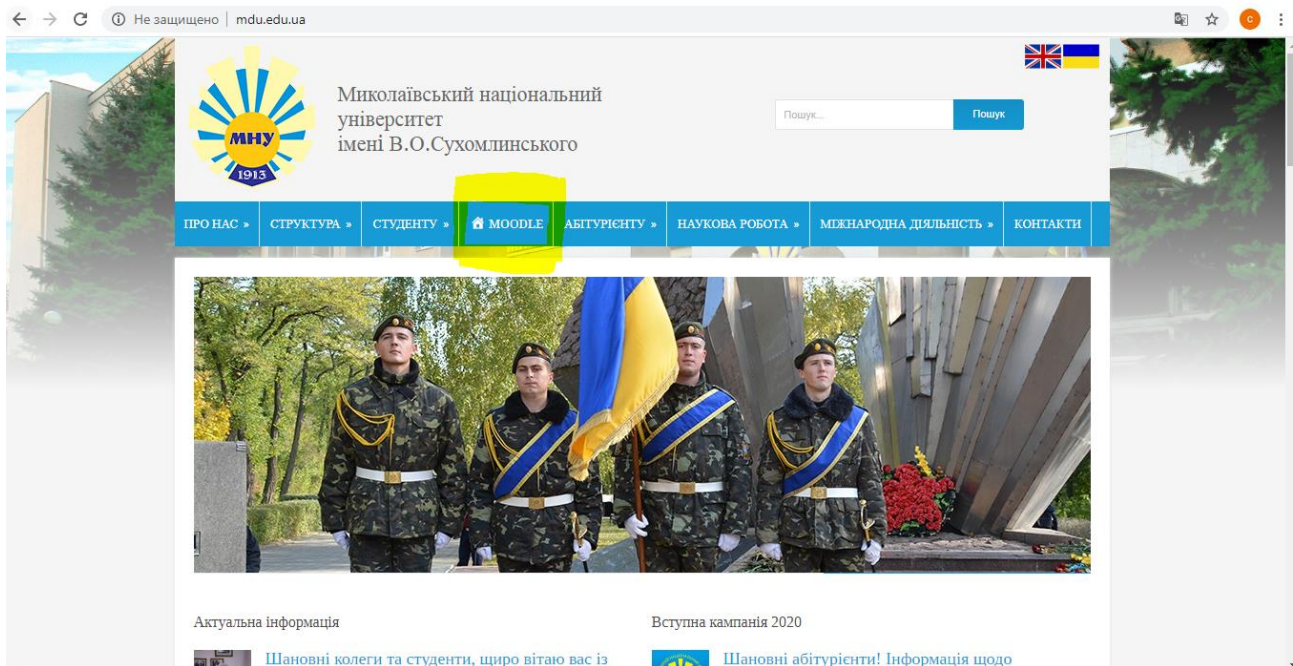
Реєстрація користувача в Moodle

У Moodle більшості випадків використовується стандартний метод реєстрації, що містить обліковий запис.

Обліковий запис - запис, що містить відомості, які користувач повідомляє про себе системі. Як синонім може використовуватися термін акаунт (англ. account - обліковий запис) або термін логін (login - процедура аутентифікації користувача в комп'ютерній системі). Після створення облікового запису користувач підтверджує його. І тільки після цього може увійти на сайт зі своїм

логіном (ім'ям користувача) і паролем. Пароль зберігається в зашифрованому вигляді.

Посилання на середовище Moodle МНУ імені В. О. Сухомлинського знаходиться на офіційному сайті університету <http://mdu.edu.ua/> :

Вікно входу / реєстрації:

МНУ дистанція навчання

<input type="text" value="Імя користувача / адрес електронної пошти"/>	Забули логін або пароль?
<input type="password" value="пароль"/>	Cookies повинні бути включені в ваш браузер
☐ Запам'ятати ім'я користувача	Некоторые курсы могут позволить гостевой доступ
<input type="button" value="Авторизуватися"/>	<input type="button" value="Войти как гость"/>

Ты здесь впервые?
Для полного доступа к этому сайту сначала необходимо создать аккаунт.

Реєстрація аккаунта

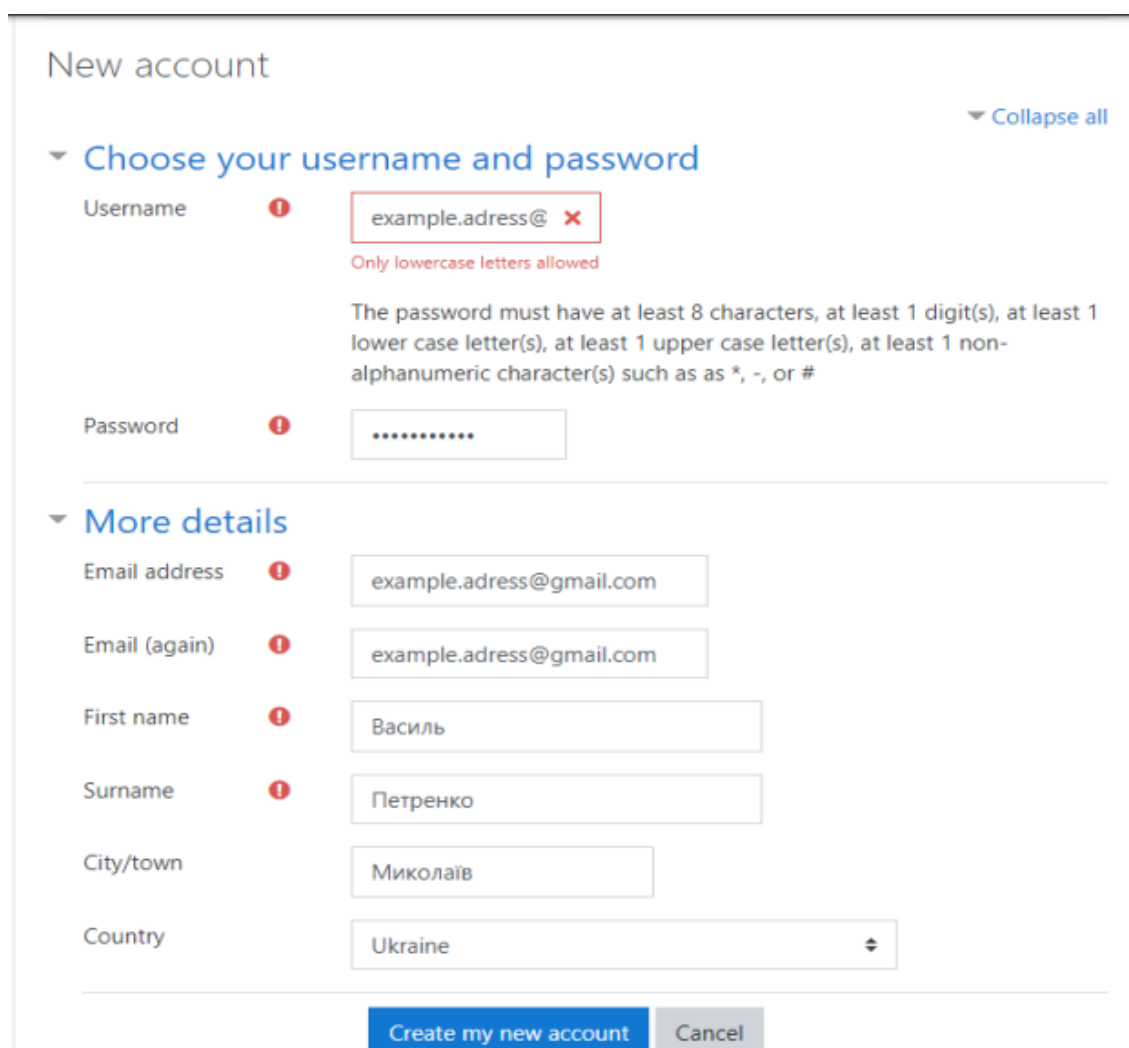
2.1 Введіть в якості логіну (Username) вашу e-mail адресу (лише нижній регістр);

2.2 Введіть пароль (Password) (Пароль має бути довшим восьми (8) символів, хоча б одну літеру верхнього регістру, і хоча б одну літеру нижнього регістру, щонайменше один символ, що не є буквеноцифровим, наприклад *, - , #);

2.3 Введіть власну e-mail адресу (Email adress), ту ж саму, що і для логіну;

2.4 Повторно введіть власну e-mail адресу (Email again); 2.5 Введіть своє ім'я (Firstname);

2.6 Введіть своє прізвище (Surname).

The screenshot shows a 'New account' registration form with the following fields and error messages:

- Username:** 'example.address@' with an error message: 'Only lowercase letters allowed'.
- Password:** '.....' with an error message: 'The password must have at least 8 characters, at least 1 digit(s), at least 1 lower case letter(s), at least 1 upper case letter(s), at least 1 non-alphanumeric character(s) such as as *, -, or #'.
- Email address:** 'example.address@gmail.com' with an error message.
- Email (again):** 'example.address@gmail.com' with an error message.
- First name:** 'Василь' with an error message.
- Surname:** 'Петренко' with an error message.
- City/town:** 'Миколаїв' with an error message.
- Country:** 'Ukraine' with an error message.

At the bottom, there are two buttons: 'Create my new account' (highlighted in blue) and 'Cancel'.

Завершення реєстрації : натиснути Create my new account; з'явиться повідомлення про завершення реєстрації.

ГЛОСАРІЙ

АНАЛІЗ ВИХОВНИХ СИТУАЦІЙ – засіб демонстрації та аналізу шляхів подолання моральних суперечностей, що виникають у певних ситуаціях і конфліктах, або створення самої ситуації, до якої залучається вихованець, який має реально зробити моральний вибір і вчинити відповідним чином.

АСИНХРОННИЙ РЕЖИМ – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому електронну пошту, форум, соціальні мережі тощо.

БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ – одна з форм зв'язку школи з батьками і пропаганди серед них педагогічних знань. Проводяться класні і позашкільні Б.з. На них батьків знайомлять з планами навчально-виховної роботи школи, класних керівників; батьки одержують інформацію про стан і дисципліну дітей, обговорюють проблеми допомоги школі в організації дозвілля дітей, їх трудового виховання тощо.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА – відсутність у дітей та підлітків постійного місця проживання, певних знань, сімейного чи державного піклування й систематичного виховного впливу внаслідок втрати батьків, залишення сім'ї, втечі з виховного закладу та інших причин.

БЕСІДА – засіб залучення вихованців до обговорення і аналізу вчинків у формі «питання – відповідь» і визначення моральних оцінок.

БОЙСКАУТИЗМ (від. англ. boy – хлопчик і scout – розвідник) – одна з форм організації дитячого та юнацького руху, яка, за визначенням її основоположника Бадеп-Пауелла, являє собою "систему виховання громадськості через гру, систему, яка є необхідним доповненням школі". Широке залучення пригодницьких і романтичних мотивів у тривалій грі (мисливці, розвідники, слідопити) поєднується в бойскаутизмі з організацією дітей на військовий зразок.

ВАЖКОВИХОВУВАНІСТЬ – у широкому розумінні – поняття, що пояснює випадки труднощів, з якими стикається педагог під час організації і здійснення виховного процесу. У вузькому розумінні термін «В» використовують для

позначення максимально наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дитини, яка потребує відповідної уваги й зусиль вихователя для його подолання. В. зумовлюють певні психофізіологічні особливості дитини, недостатня вікова розвиненість її мотиваційно-вольової сфери, психічних процесів; соціально-психологічні вади розвитку її особистості.

ВЕБ-РЕСУРСИ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН (ПРОГРАМ), у тому числі дистанційні курси – систематизоване зібрання інформації та засобів навчально-методичного характеру, необхідних для засвоєння навчальних дисциплін (програм), яке доступне через Інтернет (локальну мережу) за допомогою веб-браузера та/або інших доступних користувачеві програмних засобів.

ВЕБ-СЕРЕДОВИЩЕ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – системно організована сукупність веб-ресурсів навчальних дисциплін (програм), програмного забезпечення управління веб-ресурсами, засобів взаємодії суб'єктів дистанційного навчання та управління дистанційним навчанням.

ВИМОГА – педагогічний вплив па свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. В. реалізуються в особистих стосунках педагогів і дітей. В. буває *безпосередньою* – прямою (наказ, заборона, вказівка); *непрямою* (порада, прохання, натяк, умова); *опосередкованою*, вираженою через актив (ініціативну групу) і громадську думку.

ВИХОВАНІСТЬ – рівень розвитку особистості, що виявляється в погодженості між знаннями, переконаннями, поведінкою і характеризуються мірою сформованості суспільно значимих якостей. Розлад, конфлікт між тим, що людина знає, як вона думає і як реально вчиняє, може призводити до кризи особистості. В. – сьогоdnішній рівень розвитку особистості на відміну від виховуваності – потенційного рівня особистості, зони її найближчого розвитку.

ВИХОВАННЯ (як педагогічне явище) – 1) цілеспрямована професійна діяльність педагога, яка сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню її у контекст сучасної культури, становленню як суб'єкта громадського життя, формуванню її мотивів і цінностей; 2) цілісний, свідомо

організований педагогічний процес формування особистості в навчально-виховних закладах підготовленими спеціалістами; 3) цілеспрямована, керована і відкрита система виховної взаємодії дітей і дорослих, в якій вихованець є паритетним учасником і має можливість вносити до неї (системи) зміни, що сприяють оптимальному розвитку дітей (у цьому сенсі дитина є і об'єктом і суб'єктом); 4) надання вихованцю альтернативних засобів поведінки в різноманітних ситуаціях, залишаючи за ним право вибору і пошуку власного шляху; 5) процес і результат цілеспрямованого вливу па розвиток особистості, її ставлень, рис, властивостей, поглядів, переконань, засобів поведінки в суспільстві (у цій позиції дитина – об'єкт педагогічного впливу); 6) цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, переведення її в особистий досвід через організований тривалий вплив на розвиток індивіда з боку оточуючих інститутів, соціального і природного середовища, з урахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання його саморозвитку і самостійності; 7) (у вузькому, конкретному значенні) – складові цілісного виховного процесу.

ВИХОВАННЯ (як суспільне явище) – складний і суперечливий соціально-історичний процес передання новим поколінням суспільно-історичного досвіду, здійснюваний усіма соціальними інститутами: громадськими організаціями, засобами масової інформації, церквою, сім'єю, освітніми закладами різного рівня і спрямованості. В. забезпечує суспільний прогрес і спадкоємність поколінь.

ВИХОВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНЕ – (альтернативне шкільному) – популярні в Західній Європі й США пошуки нових форм організації виховання, альтернативного «звичайному» вихованню, роботи «звичайних» шкіл. Ідеться про нові проекти.

ВИХОВАННЯ ДУХОВНЕ – формування цілісного ставлення до життя, що забезпечує стійкий і гармонійний розвиток людини. В.д. – це виховання почуття обов'язку, справедливості, щирості, відповідальності та інших якостей, спрямованих на надання вищого змісту справам і думкам людини.

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНЕ – цілеспрямований розвиток у підростаючого покоління високої екологічної культури, що включає знання про природу і гуманне, відповідальне ставлення до неї як до найвищої національної загальнолюдської цінності.

ВИХОВАННЯ ЕКОНОМІЧНЕ – цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, спрямована на формування в останніх знань, умінь і навичок, потреб, інтересів і стилю мислення, які відповідають природі, принципам і нормам раціонального господарювання й організації виробництва, поділу і споживання.

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНЕ – цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, що сприяє відпрацюванню й удосконаленню в підростаючої людини здатності сприймати, правильно розуміти, цінувати і створювати прекрасне в житті й мистецтві, брати активну участь у творчості, творенні за законами краси.

ВИХОВАННЯ ЕТИЧНЕ – цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, що має за мету відпрацювання в останніх правил хорошого тону, формування культури поведінки і стосунків.

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНЕ – формування моральних відносин, здатності до їх удосконалення та вміння поводитися з урахуванням суспільних вимог і норм, міцної системи звичної, повсякденної моральної поведінки.

ВИХОВАННЯ ПОЛІТИЧНЕ – формування в учнів політичної свідомості, що відтворює відносини між державами, націями, партіями, і умінь розбиратися в них з духовно-моральних і етичних позицій. Здійснюється на принципах об'єктивності, варіативності, свободи вибору позиції й оцінок у межах загальнолюдських цінностей.

ВИХОВАННЯ ПРАВОВЕ – процес формування правової культури і правової поведінки, що полягає в здійсненні правового всенавчання, подоланні правового нігілізму, формуванні законослухняної поведінки.

ВИХОВАННЯ РОЗУМОВЕ – формування інтелектуальної культури, пізнавальних мотивів, розумових сил, мислення, світогляду та інтелектуальної свободи особистості.

ВИХОВАННЯ СТАТЕВЕ – систематичний, свідомо спланований і дієвий вплив на формування статевої свідомості та поведінки дітей, підготовка їх до сімейного життя.

ВИХОВАННЯ ТРУДОВЕ – спільна діяльність вихователя і вихованців, спрямована на розвиток в останніх загально-трудових умінь і здібностей, психологічної готовності до праці, формування відповідального ставлення до праці і її продуктів, на свідомий вибір професії. Напрямок В.т. – залучення школяра до повної структури праці: її планування, організації, здійснення, контролю, оцінки.

ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНЕ – система вдосконалення людини, спрямована на фізичний розвиток, зміцнення здоров'я, забезпечення високої працездатності і виховання потреби в постійному фізичному самовдосконаленні.

ВИХОВАННЯ ХУДОЖНЄ – формування у вихованців здатності відчувати, розуміти, оцінювати, любити мистецтво, насолоджуватися ним, розвиток потреб у художньо-творчій діяльності і створенні естетичних цінностей.

виховання, нові моделі шкіл, нові підходи до розв'язання освітніх проблем, які вважаються сучасними, інноваційними чи прогресивними.

ВИХОВНІ ВІДНОСИНИ – різновид відносин між людьми, що виникає у виховній взаємодії, спрямований на духовний, моральний тощо розвиток і вдосконалення.

ВИХОВУВАННЯ – підготовленість людини до порівняно швидкого формування нових для неї пізнавальних, емоційних або поведінкових умінь і навичок.

ВИХОВУЮЧІ СИТУАЦІЇ – це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування в процесі життєдіяльності школярів системи відповідних ставлень.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА – система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їхньої діяльності і спілкування і виражає ставлення до різних явищ, подій навколишньої дійсності, які становлять загальний інтерес.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ – формування громадянськості як інтегративної якості, яка дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна і правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в повазі й довірі до інших громадян і державної влади, здатної виконувати свої обов'язки, в гармонійному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів.

ГУМАНІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ – реалізація в процесі побудови стосунків між педагогом і вихованцем принципів світогляду, в основі яких лежать повага до людей, турбота про них; загострення педагогічної уваги на інтересах і проблемах дитини; формування в дітей ставлення до людської особистості як вищої цінності в світі. Відіграє роль соціального захисту людини і суспільства.

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їх людинотвірної функції. Г.о. означає повагу школи й педагогів до особистості дитини, довіру до неї, прийняття її особистих цілей, запитів та інтересів; створення максимально сприятливих умов для розкриття й розвитку здібностей і обдарувань дитини, для її повноцінного життя на кожному з вікових етапів, для її самовизначення.

ДЕЗАДАПТАЦІЯ – психічний етап, що виникає внаслідок невідповідності соціопсихологічного або психофізіологічного статусу дитини вимогам нової соціальної ситуації. Розрізняють (залежно від природи, характеру і міри прояву) патогенну, психічну, соціальну Д. дітей і підлітків.

ДИСКУСІЯ – колективне обговорення будь-якої проблеми або кола питань, щоб знайти правильну відповідь. У педагогічному процесі Д. виступає одним із методів активного навчання. Тема Д. оголошується заздалегідь. Тим, кого навчають, варто вивчити відповідну літературу, одержати необхідну

інформацію. У ході Д. кожен має право висловити свою точку зору. Дискусії формують уміння міркувати, доводити, формулювати проблему тощо.

ДИСПУТ – суперечка, шлях мобілізації активності вихованців для вироблення правильних суджень і настанов; спосіб навчити долати хибні уявлення і поняття, вести полеміку, захищати свої погляди, переконувати в них інших.

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ – форма організації навчального процесу у закладах освіти, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень.

ДІАГНОЗ ПЕДАГОГІЧНИЙ – визначення характеру й обсягу можливостей учнів, труднощів, яких вони зазнають у навчанні, відхилень у поведінці. Д. П. ставиться на підставі даних про засвоєння учнями шкільних програм, спостереження за їхнім навчанням, діяльністю, вивчення її результатів тощо.

ДІАГНОСТУВАННЯ ВИХОВАНOSTI – розпізнання і вивчення істотних ознак, їх комбінацій, форм вираження як реалізованих цілей виховання.

ДІЯЛЬНІСНО-ОСОБИСТІСНА КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ стверджує, що дієвим виховання є лише тоді, коли дитина включається в різноманітні види діяльності й опановує суспільний досвід завдяки ефективному стимулюванню педагогом її активності у цій діяльності.

ЕСТЕТИКА ПОВЕДІНКИ – риси прекрасного у вчинках і діях людини; в її ставленні до праці й суспільства, в її манерах і вигляді, у формах спілкування з людьми. Визначається інтелектуальним і моральним рівнем розвитку людини.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИХОВАННЯ – відношення досягнутих результатів до передбачуваної мети (цілей) у процесі формування духовного обличчя, суспільно значимих якостей особистості, соціальних груп, суспільства загалом.

ЗАДАЧА ПЕДАГОГІЧНА – осмислення сформованої педагогічної ситуації і прийняття, виходячи з цього, рішень і плану необхідних дій.

ЗАКОН ВИХОВАННЯ (як суспільного явища) – закон, що виявляється в обов'язковому і необхідному засвоєнні підростаючим поколінням соціального

досвіду старших поколінь і зумовлює включення їх до суспільного життя, спадкоємність поколінь, життєзабезпечення суспільства, окремого індивіда і розвиток суттєвих сил кожної особистості.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИХОВАННЯ – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ – об'єктивно існуючі, повторювані, стійкі зв'язки між явищами, окремими боками педагогічного процесу. З.п.п. можуть зумовлюватися соціальними умовами (характер виховання і навчання за конкретних історичних умов визначається потребами суспільства, економіки, національно-культурними особливостями); природою людини (формування особистості дитини відбувається в прямій залежності від вікових та індивідуальних особливостей); сутністю виховного процесу (процеси виховання, навчання, освіти і розвитку особистості невід'ємні один від одного; взаємозв'язок соціальної групи і особистості в навчально-виховному процесі; взаємозв'язок завдань, змісту, методів і форм виховання).

ЗАНЕДБАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА – стійкі відхилення від норми в моральній свідомості й поведінці чи навчальній діяльності, спричинені недоліками педагогічного впливу. Дітей із З. п. слід чітко відрізняти від психічно аномальних. Педагогічно занедбана дитина є психічно нормальною й фізично здоровою, однак не має знань та умінь, необхідних для нормальної життєдіяльності. Розрізняють поняття З. п. і важковиховуваності. Причинами З.п. можуть бути недоліки виховання в родині, незадовільні побутові умови, погана організація навчального процесу, бездоглядність, негативний вплив вулиці.

ЗАОХОЧЕННЯ – стимулювання позитивних проявів особистості за допомогою високої оцінки її вчинків, породження почуття задоволення і радості від усвідомлення визнання зусиль особистості.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – технології створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-

ресурсів (електронних ресурсів) навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації і супроводу навчального процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ – групування їх за певними ознаками, встановлення зв'язків між групами.

КЛІМАТ КОЛЕКТИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ – емоційна атмосфера, що створюється в колективі й відтворює систему міжособистісних стосунків у ньому. К.к. с.-п. залежить від рівня згуртованості колективу, задоволення його членів процесом і результатом своєї діяльності; виконує консолідуючу, стимулюючу, стабілізуючу та регулюючу функції.

КОЛЕКТИВ (від лат. *collectivum* – збірний) – група людей, котрі взаємно впливають один на одного і пов'язані між собою спільністю соціально зумовлених цілей, інтересів, норм і правил поведінки, спільною діяльністю та засобами діяльності, єдністю волі, що виражається керівництвом К., який в силу цього досягає вищого рівня розвитку, ніж проста група. До ознак К. належать також свідомий характер об'єднання людей, його відносна стійкість, чітка організаційна структура, наявність органів координації діяльності. К. бувають *первинні* і *вторинні*. До первинних прийнято відносити К., в яких має місце безпосередній міжособистісний контакт між його членами. Вторинний К. – більш складний, він охоплює низку первинних К.

КОЛЕКТИВІЗМ – 1) здатність людини активно відгукуватися на потреби інших людей, жити суспільними інтересами; 2) принцип виховання, що підтверджує пріоритет інтересів колективу над прагненнями індивіда. Сприяє формуванню в людини ідеалів братерства, взаємодопомоги, поваги до інших людей.

КОЛЕКТИВНА ДУМКА – різновид громадської думки, що являє собою сукупне оцінне судження, яке виражається у ставленні колективу (або значної його частини) до різноманітних подій і явищ у житті суспільства і цього колективу.

КОЛЕКТИВНА ТВОРЧА СПРАВА (КТС) – основний елемент макаренківської комунарської методики, яку адаптував до умов роботи в звичайних школах і позашкільних закладах педагог із Санкт-Петербурга І.П.Іванов. Організується таким чином, щоб запропонована вихователем ідея сприймалася дитячим колективом як власна; щоб діяльність дітей мала практичну спрямованість на благо власного або інших колективів, інших людей, – мала гуманістичну та альтруїстичну мету; щоб усі члени колективу, на добровільних засадах, з інтересом і бажанням долучаючись до реалізації справи, могли розкрити свої творчі можливості. Етапи: прийняття ідеї, обрання ради справи, творче колективне виконання, колективний аналіз і оцінка, прийняття, ідеї нової справи.

КОЛЕКТИВНІСТЬ – якість людини, яка виявляється в її здатності до взаєморозуміння, взаємодії, солідарності, взаємодопомоги, відповідальності.

КОМПЛЕКСНІСТЬ – єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм виховного впливу і взаємодії.

Конференція (пед.) – колективне обговорення книжок, вистав, фільмів з метою визначення моральних норм, декларованих у творі, та формування певного ставлення до них.

КОРИГУВАННЯ – виправлення, поліпшення; в спеціальній педагогіці – виправлення (часткове чи повне) вад психічного або фізичного розвитку дітей, порушення певної психічної функції у дорослих. Конкретна мета й завдання К., а також методи і прийоми коригувальної роботи визначаються в кожному випадку видом порушення розвитку та індивідуальними особливостями дитини.

КРИЗИ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ – труднощі, які виникають у виховній взаємодії: криза діяльності (процес розвитку зупиняється, бо все занадто налагоджено), криза середовища (оточення дитини перестає викликати позитивні емоції), криза речей, криза слів.

КРИТЕРІЙ – ознака, па підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чогось; міра судження, оцінки будь-якого явища. Розробка

критеріїв тих чи інших явищ у педагогіці зумовлює певні труднощі в силу того, що сам предмет педагогіки складний і різноманітний у своїх проявах.

КУЛЬТУРА (від лат *cultura* – вирощування, виховання, розвиток, шанування) – історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах життя й діяльності людей, у їхніх взаєностосунках, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Культура в освіті виступає її змістовою складовою, джерелом знань про природу, суспільство, засоби діяльності, емоційно-вольового і ціннісного ставлення людини до оточуючих, до праці, спілкування тощо.

ЛЕКЦІЯ – послідовний виклад системи моральних ідей та їх підтвердження й ілюстрування.

МЕТОД ПРИРОДНИХ НАСЛІДКІВ – метод виховання, який полягає в тому, що вихованцю пропонують подолати наслідки провини, причому запропоновані вимоги для обох сторін є цілком очевидними і справедливими (насмів – прибори, зіпсував – полагодь тощо).

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ – суспільно зумовлені засоби педагогічно доцільної взаємодії між дорослими і дітьми, що сприяють організації дитячого життя, діяльності, стосунків, спілкування, стимулюють їхню активність і регулюють поведінку. Вибір методів виховання залежить від мети виховання; головного типу діяльності; змісту і закономірностей виховання; конкретних завдань і умов їх розв'язання; вікових, індивідуальних і статевих особливостей вихованців; вихованості (потенційної вихованості), мотивації поведінки. Умовами, що визначають успішне застосування М.в., виступають індивідуальні особливості вихователя як особистості, рівень його фахової компетентності.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ І САМОКОНТРОЛЮ – шляхи одержання інформації щодо ефективності виховних впливів. До них належать: педагогічні спостереження, бесіда, педагогічний консилиум, опитування, аналіз результатів діяльності вихованців, створення контрольних ситуацій, психодіагностика, тренінги.

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ДОСВІДУ ПОВЕДІНКИ – шляхи виділення, закріплення і формування в досвіді дітей позитивних засобів і форм поведінки і моральної мотивації. Здійснюються за допомогою доручень, вправ, створення виховної ситуації, КТС (колективної творчої справи).

МЕТОДИ САМОВИХОВАННЯ – методи, спрямовані на свідому зміну людиною своєї особистості відповідно /до вимог суспільства і особистого плану розвитку. До цієї групи методів належать: самоспостереження, самоаналіз, самонаказ, самозвіт, самохвалення (заохочування), самоосуд (покарання). До самовиховання вихователь веде вихованця шляхом усвідомлення власних дій через зовнішню оцінку, потім – через сформовану самооцінку і потребу їй відповідати і далі – через діяльність з самовиховання і самовдосконалення.

МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ І ПОВЕДІНКИ – шляхи спонукання вихованців до поліпшення своєї поведінки, розвитку в них позитивної мотивації поведінки.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ – методи виховання, спрямовані на формування правильних понять, оцінок, суджень, світогляду.

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – сукупність позабіологічного, біологічного і соціального середовищ, які разом безпосередньо впливають на людей та їхнє господарство; розрізняють *близьке, регіональне* та *глобальне* навколишнє середовище.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА – галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, виражених у пануючих у народі поглядах на мету й завдання виховання, в сукупності народних засобів, умінь та навичок виховання й навчання. Джерелами вивчення Н.п. є твори фольклору з педагогічним змістом і спрямуванням, етнографічні матеріали, народні виховні традиції, ігри та іграшки, народні й молодіжні свята, досвід сімейного виховання тощо.

НАРОДНИЙ СВІТОГЛЯД – система історично зумовлених поглядів, переконань, ідеалів, відображена у фольклорі, міфології, національній психології і характері певного народу, його культурно-історичних традиціях.

НАСЛІДУВАННЯ – особлива форма поведінки, яка полягає у більш чи менш трансформованому відтворенні дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб. Н. може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим, цілеспрямованим.

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ – забезпечує глибоке осмислення і засвоєння кожним учнем у процесі праці народних моральних та етичних ідей, принципів, поглядів, переконань, дотримання у побуті народних традицій, звичаїв та обрядів.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ – ґрунтується на загальнолюдських цінностях і включає риси, які відповідають духовності чи звичаям даного народу. Конкретний зміст Н.в.і. залежить від державного устрою, світогляду, релігії і моралі, рівня розвитку культури, національних особливостей народу.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД – послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. О.п. – базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною і колективом.

ОСОБИСТІСТЬ – у широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства.

ПЕДАГОГІЧНА ГРА – імітація реальної діяльності вчителя в штучно відтворених педагогічних ситуаціях. П.г. – основний засіб відтворення реальних ситуацій взаємодії учителя та учня в навчально-виховному процесі, коли учасники гри виконують ролі учителя й учня. Основна мета П. г. – формування в учасників гри вмінь реальної взаємодії з учнями, здатності реалізувати свої ідеї

і проекти, передавати учням знання, оцінювати їхній рух, стимулювати діяльність.

ПЕДАГОГІКА КУЛЬТУРИ – напрям у педагогічній думці, який розглядає процес навчання як зустріч людської особистості з об'єктивними цінностями (здобутками) культури, їх інтеріоризацію і в результаті – збагачення духовних сил людини та творення нових цінностей.

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА – спільна діяльність учителя та учнів, ґрунтована на взаєморозумінні й гуманізмі, єдності їхніх інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток школярів у процесі навчання й виховання.

ПЕДАГОГІЧНА ВИМОГА – метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює чи припиняє і гальмує певні дії дітей, виявляючи у них конкретні якості.

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА – дослідницька процедура, спрямована на з'ясування умов і обставин, за яких відбувається педагогічний процес.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯ а) – елемент педагогічної діяльності; б) – педагогічно доцільний, спланований чи імпровізований вчинок вихователя, що спричинює зміну педагогічної ситуації або особистісні зміни.

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ – науково обґрунтована педагогічна (дидактична) система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети шляхом чітко визначеної послідовності дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і визначений кінцевий результат.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ – педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та інших рис і якостей, знань, навичок і звичок. **Методика П.в.** – система засобів стимулювання педагогічно доцільної суспільно значимої поведінки й діяльності учнів.

ПОЗАКЛАСНА ВИХОВНА РОБОТА – організація педагогом різних видів діяльності вихованців у позаурочний час, які забезпечують необхідні умови для соціалізації особистості дитини.

ПОЗАШКІЛЬНІ ЗАКЛАДИ – державні й громадські організаційні та інструктивно-методичні установи з позашкільної роботи з дітьми та підлітками. Існують П.з. загального типу (палаці й будники школярів, дитячі парки, дитячі сектори профспілкових клубів і палаців культури), а також спеціалізовані (дитячі бібліотеки, спортивні школи, станції юних натуралістів, техніків, туристів, дитячі залізниці, морські та річкові пароплавства, лісництва). Робота П. з. тісно пов'язана з навчально-виховним процесом у школі.

ПОКАРАННЯ – гальмування негативних проявів особистості за допомогою негативної оцінки її вчинків, породження почуття провини і каяття.

ПРИКЛАД – метод формування свідомості людини, який полягає в тому, щоб на конкретних переконливих зразках проілюструвати особистий ідеал і пред'явити зразок готової програми поведінки і діяльності. Ґрунтується на схильності дітей до наслідування. Оповідання (як метод формування свідомості вихованців) – невеличкий за обсягом зв'язний виклад (в оповідній або описовій формі) подій, що містить ілюстрацію або аналіз тих чи тих моральних понять і оцінок.

ПРИМУС – педагогічний вплив, ґрунтований на активному прояві волі вихователя щодо вихованців, котрі не володіють достатньою свідомістю та ігнорують норми суспільної поведінки. До видів П. належать: складання характеристики школяра, в якій перебільшуються негативні риси учня і наслідки його діяльності; заборона бажаних для вихованця дій та вчинків; спонукання до небажаної школярем поведінки

ПРИНЦИПИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ (принципи виховання) – вихідні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання. В принципах виражені основні вимоги до змісту, методів, організації виховного процесу, якими має керуватися педагог у розв'язанні виховних завдань.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – система засобів, прийомів, кроків, послідовне здійснення яких забезпечує виконання завдань навчання, виховання і розвитку особистості.

РУШІЙНІ СИЛИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ – об’єктивні суперечності між поновлюваними потребами вихованця і можливостями їх задоволення, що регулюються педагогом. Вирішення цих суперечностей шляхом активності самого школяра сприяє його розвитку.

САМОВИХОВАННЯ – систематична й свідома діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру, усунення негативних звичок. Учнів необхідно знайомити в школі й сім’ї з різними формами й методами С. (самокритика, самопереконавання, самонавіювання, самопримус, самообов’язок, самоперемикання, емоційно-мисленнєве перенесення на місце іншої людини тощо); спираючись на внутрішні стимули С, організують систему засобів, які змушують працювати над собою.

САМОВРЯДУВАННЯ ДИТЯЧЕ – участь дітей в управлінні й керівництві справами свого колективу. Конкретні форми С.д. складаються в кожній школі залежно від умов її роботи, традицій і набутого досвіду. Форми С.д. змінюються разом із розвитком дитячого колективу; форми, які склалися в одній школі, не можуть шаблонно використовуватися в іншій.

САМОДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧА – прояв дітьми активності, ініціативи й самостійності думки, дії в праці, навчальних заняттях, громадському житті колективу та в іграх. Розвиток С.д. – одне з найважливіших завдань виховання підростаючого покоління.

САМОКРИТИЧНІСТЬ – виявлення здатності й уміння особистості дати собі самооцінку, виходячи з суспільних вимог, визнати перед самим собою свої помилки, недоліки, чітко викопувати самозобов’язання з усунення їх.

САМОНАВІЮВАННЯ, автосугестія – особливий вид психічного впливу людини на себе (на відміну від гетеросугестії, що полягає у психічному виливі однієї людини на іншу або на групу людей).

САМООБСЛУГОВУВАННЯ дітей – вид побутової праці, який включає гігієнічний догляд за собою, догляд за своїм одягом, житлом, а також приготування їжі, ремонт і виготовлення потрібних у побуті речей тощо.

САМООДЕРЖИМІСТЬ – здатність і вміння добровільно поступатися власними інтересами, а в разі потреби – жертвувати власним життям заради блага людей та ідеалів.

САМООЦІНКА – допомагає зважити і оцінити свої можливості, поглянути на себе з боку, дати об'єктивну оцінку розвитку як окремих якостей особистості, так і особистості в цілому, викликати незадоволення власною поведінкою.

САМОПІЗНАННЯ – дослідження, пізнання самого себе. Здатність до С. притаманна лише людині; здійснюється за допомогою розуму. Елементарні форми пізнання виявляються уже в ранньому віці. С. нарощується одночасно з розумовим розвитком дитини.

СИНХРОННИЙ РЕЖИМ – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої всі учасники одночасно перебувають у веб-середовищі дистанційного навчання (чат, аудіо-, відеоконференції, соціальні мережі тощо).

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВЕБ-РЕСУРСАМИ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН (ПРОГРАМ) – програмне забезпечення для створення, збереження, накопичення та передачі веб-ресурсів, а також для забезпечення авторизованого доступу суб'єктів дистанційного навчання до цих веб-ресурсів.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ДИСТАНЦІЙНИМ НАВЧАННЯМ – програмне забезпечення, що призначене для організації навчального процесу та контролю за навчанням через Інтернет та/або локальну мережу.

СУБ'ЄКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – особи, які навчаються (учень, вихованець, студент, слухач), та особи, які забезпечують навчальний процес за дистанційною формою навчання (педагогічні та науково-педагогічні працівники, методисти тощо).

ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – комплекс освітніх технологій, включаючи психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні, що надають можливість реалізувати процес дистанційного навчання у навчальних закладах та наукових установах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активний словник базових психолого-педагогічних термінів майбутнього вчителя початкових класів / Л. Є. Петухова, Б. М. Андрієвський, І. В. Гриценко та ін. Херсон : Айлант, 2007. 176 с.
2. Аліксічук О. С. Морально-естетичне виховання учнів початкових класів засобами української народної музики. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2004. 123 с.
3. Амонашвили Ш. Размышления о гуманной педагогике. М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2001. 464 с.
4. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах. *Обдарована дитина*. 2000. № 5. С.8–13.
5. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособ. СПб. : Речь, 2004. 244 с.
6. Андрущенко В., Михальченко М. Гуманізм і гуманітаризм: спільне і специфічне. *Вища освіта України*. 2005. № 4. С. 5–12.
7. Антощак О. Розуміння – розум – творчість. К. : Вид. дім Шкільний світ, 2006. 112 с.
8. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. М.: Просвещение, 1982. 372 с.
9. Баришполь С. В. Розвиток інтелектуальних і моральних якостей особистості молодшого школяра. Х.: Основа, 2015. 156 с.
10. Барко В. І. Розвиток здібностей і творчого потенціалу. *Обдарована дитина*. 2005. № 1. С. 27-31.
11. Березняк Є. Завдання педагога – навчити дітей бути людьми на землі. *Освіта України*. 2000. № 6. С. 10.
12. Береснева А. А. Особистісно орієнтовані технології у контексті сучасної парадигми освіти. *Гуманітарні науки*. 2006. № 1. С. 11–16.
13. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для вищих навч. закл. К. : Либідь, 2008. 840 с.

14. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (програмновиховний контекст). К., 2014. 48 с.
15. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 8–9.
16. Бех І. Сучасна парадигма виховання в умовах позашкільного закладу. *Наукові записки Рівнен. держ. гуманіт ун-ту. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2001. Вип. 17. С. 17–18.
17. Блінчук Н. В. Створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей учнів початкових класів. *Обдарована дитина*. 2012. № 9. С. 6–12.
18. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 1968. 425 с.
19. Бойко А. М. Методологія, теорія, практика виховання – єдина система. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. пр.: у 5 т. Т. 1: Теорія та історія педагогіки. К. : Педагогічна наука, 2007. С. 51–68.
20. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. СПб. : Прайм-Еврознак, 2004. 723 с.
21. Бондаревская Е. В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания. *Педагогика*. 2007. № 8. С. 44–53.
22. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.
23. Боришевський М. Й. Про виховання особистості. *Початкова школа*. 1998. № 9. С. 12–14.
24. Бричок С. Б. Проблема вивчення особистості школяра у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. ХГПА, 2011. Вип. 10. С. 76–79.
25. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 191 с.
26. Виховання культури гідності дітей та учнівської молоді в позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: методичний посібник / під заг. ред. К. І. Чорної. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.

27. Виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів. Система роботи з батьками / упорядник О. П. Третяк. Х.: Вид. група «Основа», 2015. 160 с.
28. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. К.: Академія, 2006. 256 с.
29. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Академія, 576 с.
30. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : навч. посіб. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2002. 92 с.
31. Воронова С. В. Робота з батьками: теорія та практика : навчально-методичний посібник. Одеса : Астропринт, 2015. 216 с.
32. Гармаш А. Методика і практика виховної роботи у вищих навчальних закладах. *Імідж сучасного педагога*. 2003. № 7/8. С. 119–122.
33. Горбушко Т. Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2013. № 35–36. С. 15–23.
34. Гордійчук О. Є. Група продовженого дня: психолого-педагогічні особливості організації навчально-виховного процесу з молодшими школярами: навч. посіб. / О.Є. Гордійчук, О. Шестобуз, І.І. Гавриш; М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2016. 231 с.
35. Грибоедова Т. П. Нравственное развитие личности школьника: подходы к диагностике. Новокузнецк : ИПК, 2001. 64 с.
36. Гурський В. А., Присакар В. В. Педагогіка : навч. посіб. для студентів ВНЗ : у 2 кн. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2015. Кн. 2 : Теорія виховання. Управління навчально-виховним процесом. 2-е вид., допов. і перероб. 2015. 219 с.
37. Данько Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 1–3.
38. Дем'янюк Т. Д., Первушевська І. О. Нові технології позашкільної освіти і виховання : наук.-метод. посіб. К., 2001. 325 с.
39. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав,

2004. 352 с.

40. Додусенко Н. О., Нетужилова І. В. Проектна діяльність в початковій школі. Х. : Основа, 2010. 223 с.

41. Друзь Б. Г. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання. К.: Рад. школа, 1978. 126 с.

42. Дьюи Д. Школа и общество / пер. с англ. М.: Работник просвещения, 48 с.

43. Евстифеева О., Кучменко Н. Метод проектов – среда, в которой даже «неудачники» обретают силу и уверенность. *Директор школы*. 2003. № 6. С. 53–58.

44. Етновиховний простір сучасного загальноосвітнього навчального закладу: теорія і практика: методичний посібник / за ред. докт. пед. наук., профес. Н. В. Лисенко. К. : Педагогічна думка, 2012. 208 с.

45. Занина Л. В., Меньшиков Н. П. Основы педагогического мастерства. Ростов н/Д : Феникс, 2003. 288 с.

46. Інформаційне забезпечення навчального процесу: інноваційні засоби і технології: колективна монографія. К.: Атіка, 2005. 252 с.

47. Казанжи І. В. Робота вчителя з батьками : навчально-методичний посібник. Миколаїв : СПД Румянцева, 2018. 113 с.

48. Казанжи І.В. Теорія і методика виховної роботи в школі І ступеня : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 296 с.

49. Калініченко Н. А. Трудова підготовка школярів як засіб виховання громадянських цінностей. *Зміст громадянської освіти і виховання : історія, реалії, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 верес. 2006 р.). Херсон : РПО, 2006. С. 67–68.

50. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении : книга для учителя. М. : Просвещение, 1987. 190 с.

51. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. К. : Вища шк., 1997. 305 с.

52. Коберник І. Моральне виховання : традиції, проблеми, інновації. *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 42–44.
53. Коберник О. М., Бялик О. В. Інноваційні технології навчання та виховання : навч. посіб. Умань: Жовтий, 2010. 208 с.
54. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі : навч.-метод. посіб. К. : Науковий світ, 2005. 152 с.
55. Коберник О. М. Формування у студентів готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 4. С. 104–110.
56. Коваленко С.М. Колективні творчі справи в початковій школі: «Сонячна Подорож». К.: Вид. дім. «Шк. Світ», 2006. 210 с.
57. Коваль М. С. Використання мобільного навчання в Україні. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 16. С. 371–376.
58. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Вид. 2-е, доп. і перероб. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2004. 208 с.
59. Ковальчук І., Ковальчук Т. Актуальні проблеми екологічної освіти та виховання. *Педагогічна думка*. 2005. № 4. С. 80–85.
60. Комар О.А. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2004. № 9. С. 5–7.
61. Комісаренко Н. Особливості творчої діяльності молодших школярів у позакласній роботі. *Початкова школа*. 2002. № 6. С. 6–7.
62. Конашук Г. М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Обдарована дитина*. 2012. № 3. С. 23–27.
63. Кот М.З. Теорія і методика виховної роботи : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т корекційної педагогіки та психології. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 215 с.
64. Кремень В. Г. Дієвий фактор суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство. *Трибуна*. 2004. № 1/2. С. 10–13.

65. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Осипов. Т. Ю. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид. Х. : Бурун Книга, 2009. 304 с.
66. Лаппо В.В. Теорія виховання: навч. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 312 с.
67. Лисенко О. Обдарована дитина у колективній творчій діяльності. *Обдарована дитина*. 2001. № 1. С. 44–45.
68. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. Х. : ОВС, 2002. 400 с.
69. Макаренко А. С. Избранные произведения : в 3 т. 2-е изд., испр. К. : Рад. шк., 1983. 517 с.
70. Макаренко А. С. О воспитании : сборник / сост. и авт. вступ. ст. В. С. Хелемендик. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Политиздат, 1990. 414 с.
71. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. К. : Кондор, 2008. 212 с.
72. Марків В. М. Джерела і поняттєво-термінологічний апарат педагогічної інноватики. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. пр. Кривий Ріг: КДПУ, 2010. Вип. 28. С. 22–27.
73. Марків В.М. Формування професійної компетенції вчителя початкових класів. *Сучасна освіта: реалії та перспективи*: Зб. наук. та наук.-метод. пр. Вип. 2. Кр. Ріг: КДПУ, 2010. С. 19–23.
74. Марків В.М. Проблема професійної компетентності сучасного педагога. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. пр. Кривий Ріг: КДПУ, 2009. Вип. С. 53–59.
75. Матвієнко О. В. Метод конкретних педагогічних ситуацій : навч.-метод. посіб. / за ред. В. І. Бондаря. К. : Укр. пропілеї, 2001. 298 с.
76. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. К. : Стилос, 2006. 543 с.
77. Мусатов С. Педагогічна комунікація: Психологічні витоки та особливості. *Освіта і управління*. 1999. Т. 3, № 3. С. 47–52.

78. Навозняк Л. Л. Роль фольклору у формуванні особистості молодшого школяра у позашкільних навчальних закладах. *Позашкільна освіта та виховання*. 2008. № 2. С. 27–33.

79. Навозняк Л. Л. Шляхи формування в учнів самооцінних суджень. *Нова педагогічна думка*. 2008. № 1. С. 70–79.

80. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. Технології розбудови виховної системи загальноосвітнього навчального закладу : навчально-методичний посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 172 с.

81. Основи психології та педагогіки : навч. посіб. / Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, В. Ю. Годлевська. Вінниця : ВНТУ, 2010. 163 с.

82. Основи педагогического мастерства / под ред. И. А. Зязюна. К. : Вища школа, 1987. 207 с.

83. Педагогічна майстерність учителя : навч. посіб. / за ред. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. Вид. 2-е, випр. і доп. Х. : ОВС, 2006. 224 с.

84. Педагогічний словник / за ред. дійсн. члена АПН України М. Д. Ярмаченка. К. : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

85. Проекти в початковій школі : тематика та розробки занять / упорядкув. О. Онопрієнко, О. Кондратюк. К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.

86. Севастьянова О. Виховання студентів як складова частина їх соціалізації. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2005. № 1. С. 36–40.

87. Соловей М., Демчук В. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості. *Рідна школа*. 2004. № 6. С. 33–37.

88. Супрун Т. Планування проектно-тематичної діяльності у початковій школі. *Проектна діяльність у ліцеї : компетентнісний потенціал, теорія і практика*: наук.-метод. посібник / за ред. С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. К.: Департамент, 2008. 520 с.

89. Сухомлинський В. О. Вчитель – методист – наставник. М. : Просвещение, 289 с.

90. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. К. : Рад. школа, 206 с.
91. Сухомлинський В. О. Павлиська середня. К.: Рад. школа, 1969. 256 с.
92. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори в 5-ти т.*, Т. 3. К. : Рад. школа, 1977. 670 с.
93. Сучасні форми роботи з батьками молодших школярів / упор. І.В. Васильченко. К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 117 с.
94. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. для ВНЗ. К.: Знання. 2008. 568 с.
95. Теорія і практика організації інноваційного процесу виховання. Науково-методична збірка / упоряд. О. І. Чешенко. Одеса, 2014. 327 с.
96. Третяк О.П. Виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів : Частина 2. Х.: Основа, 2013. 159 с.
97. Тюріна Т. Г. Шляхи духовного формування особистості. Львів : СПОЛОМ, 2005. 106 с.
98. Химинець В. В. Кірик М. Ю. Інновації в початковій школі. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 312 с.
99. Хоружа Л., Носенко Т. Інтерактивні SMART-технології у початковій школі. *Початкова школа*. 2007. № 8. С. 11–14.
100. Щербинина В. П. Гендерний підход в обучении. *Начальная школа*. 2013. №7. С. 11–13.

ДОДАТКИ

Додаток А

СКАРБНИЧКА ПОПУЛЯРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВАННЯ

Школа Щетиніна

1. Особливості та структура школи Щетиніна

Як вважає Ш. Амонашвілі, перше, що вражає відвідувачів, – це унікальні корпуси і будинки. Цього не може бути! Декілька років тому хлопчики і дівчатка, учні Щетиніна, почали будувати цю маленьку державу в затишному місці, де були тільки ліс і гори. Тепер там є свій малий конференц-зал, хореографічний зал, спортивний майданчик, кухня-їдальня, пекарня, цех з виробництва соєвого молока та іншої продукції, лазня, столярні майстерні, свердловина для забору води, швейний цех. Країна на підйомі!

Щетинін не залишить нащадкам жодної книжки, однаково він уже відкрив шлях до поступу педагогічної думки. Подібно до славетного Вітгоріо де Фельтре, котрий понад 550 років тому своєю «Школою радості» дав імпульс гуманній педагогічній думці; потужність цього руху сягнула наших днів, не виснажитья і в майбутньому. Щетинін зі своїми думками і справами – виняток у нашому нинішньому освітньому просторі, і він же норма майбутнього. Кажучи про Щетиніна, зрозуміло, маємо на увазі тих, хто так само створює свої освітні варіації на тему педагогіки любові, педагогіки гуманізму, педагогіки душі і серця.

2. Феномени школи Щетиніна

Що ж відбувається у школі Щетиніна?

- У школі Щетиніна немає класів і одновікових груп дітей.
- Тут ніхто не зможе сказати, в якому він класі.
- Немає тут уроків у тому значенні, у тих формах, які склалися в масовій свідомості й практиці, немає дзвоників на урок, немає тем уроків.

➤ Не шукайте тут звичайних шкільних програм і підручників, їх теж нема, замість них є щось інше.

➤ Не шукайте тут педагогічного колективу з педрадами і педагогічними об'єднаннями, бо тут кожен є водночас і учнем, і вчителем.

➤ Не треба ходити по корпусах, аби відзначити, як обладнано класні кімнати і кабінети, скільки там комп'ютерів тощо; ви не побачите всіх тих принад, якими так пишаються звичайні школи.

➤ Не дивіться на дітей як на школярів, бо тут їх вчать мислити серцем, вирішувати розумом, створювати руками і всім життям.

Школа Щетиніна – справжня громада в найкращому розумінні цього поняття, у контексті російського історичного шляху, російської соціально-економічної та духовної культури. Саме **общинний спосіб життя** стає для багатьох каменем спотикання під час ознайомлення зі школою Щетиніна. Устремління до мети, спільні інтереси та ентузіазм, відданість ідеалам і любов до ближнього, взаємна підтримка і взаємодопомога, висока організованість, що виключає такі поняття, як порушення дисципліни і правопорушення, піднесене розуміння почуття Батьківщини, творча праця кожного, підкреслена повага до родової пам'яті, предків, батьків, уникання нищих людських пристрастей – паління та алкоголізму, злості та марнославства, заздрості й ненависті. І все це винятково на основі добровільного вибору кожного учня. Тут живуть так: хочеш залишитися – поживи спершу з: два тижні, зроби вибір, а потім вирішуй остаточно. Тому що порушувати морально-духовні основи не можна.

3. П'ять основ щетинінської педагогіки

Перша основа щетинінської педагогіки – морально-духовний розвиток кожного. У цьому запорука віри в Бога і турботи про Батьківщину. Віра в Бога ні педагогіки афішується, немає спеціальних занять з релігії. Вона розчинена в самому житті. Тут живуть у любові й повазі одне до одного, працюють на спільне благо, вчаться, щоб навчити інших, створюють красу, щоб радіти самим і втішати інших. Морально-духовний розвиток кожного є результатом самого

способу життя, а не моральних повчань і показів. Приймуть до школи, скажімо, якогось бешкетника, з яким не впоралася ціла армія наставників, – тут він враз стає стриманим згодом – добрим і чуйним, а відтак і сам комусь допомагає. Хто його виховує і розвиває? Нібито ніхто. Але насправді всі, бо кожен виявив до нього увагу, подарував любов, допоміг досягти успіху у всіх хороших починаннях. Що ж цьому бешкетникові залишається? Забути лихослів'я, викорінити в собі зло, повірити. Віра в Бога особливо виявляється в деяких унікальних якостях мисленню щетинінців: вони люблять природу, вірять у родову пам'ять і заклик предків у мові, у духовній культурі, у традиціях; історію сприймають не як мертве минуле, а як джерело знаходження істини.

У контексті духовності, історизму і родової пам'яті в серцях молодих людей зароджуються витончене розуміння патріотизму і любов до Батьківщини. Любов до Батьківщини – це не абстрактне поняття, що, можливо, стане реальністю за особливих обставин, а звичайна конкретика. Починаючи з турботи про благоустрій тієї частини Батьківщини, яка довірена їм, і завершуючи накопиченням духовної і фізичної сили для захисту її цінностей і простору. Що отримують діти від такої морально-духовної основи життя? Очі кожної молодої людини сяють, а на обличчі вираз внутрішнього спокою і творчої радості. їм добре!

Друга основа – це прагнення до пізнання. Те, що в звичайних школах називають навчанням, *тут можна означати тільки як прагнення до пізнання.* Все, що діється в цій сфері, настільки незвичайне, що традиційна педагогіка заперечує його від порога. Однак результати справді вражаючі. Добровільно організована різновікова група «школярів» вирішує зануритися цього разу, скажімо, в анатомію і фізіологію з основами цитологи і біохімії. Водночас інша подібно організована група може вивчати органічну хімію. Приїздять провідні фахівці, професори з Шуйського та Армавірського (або з інших) ВНЗ (вищі навчальні заклади). Після завершення етапу занурення починається період самопідготовки. Група розбивається на підгрупи з двох, трьох, п'яти осіб, їм допомагають у ролі вчителів та їхніх помічників ті, хто вже склав заліки з цієї

науки і вибором право бути вчителем. Вони вже мають усі наочні матеріали, схеми, їм уже відомі підручники й інформаційні джерела. Маленькі групи знаходять затишні куточки в навчальному та інших корпусах і з неабиякою завзятістю та інтересом засвоюють знання в повному обсязі, і самі вже готують наочні матеріали, щоб, одержавши право бути вчителем для інших, гідно впоратися зі справою. Бути вчителем – святе, високе право. Після того як у підгрупах завершиться період самопідготовки, діти складають заліки.

Нам довелося побувати на таких заліках з фізіології і хімії. Сидить перед нами 11-літній Максим і розповідає про хімічні реакції у крові, про систему кровообігу; ставте мені всі запитання, просить він і не заспокоюється, доки не пояснить нам, ніби ми його учні, суть складних фізіологічних процесів. І найважливіше, що розповідає Максим про фізіологію та цитологію, ніби читає вірші, немовби милується тим, як природа мудро створила все в людському організмі. Під час заліку фахівці оцінили знання Максима найвищим балом. Так само здають Петро (9 років), Сергій (16 років), Ярослав (8 років), Тетяна (12 років), Олена (16 років), Антон (10 років)... І коли кожен із них стане вчителем у підгрупах, він ще глибше засвоїть науку; допомагаючи пізнавати іншим, буде роз'яснювати собі фізіологію в синтезі з хімією. Потім знову прийдуть професори і прийматимуть іспити на рівні програм ВНЗ. Отак школяр стає студентом.

Базовою вузівською освітою для всіх вважається історичний факультет. Далі кожен може здобути (і здобуває) другу і третю вищу освіту. Багато таких, хто навчається відразу у двох ВНЗ, має два-три дипломи. В Армавірському педінституті навчаються (є студентами) 134 особи, у Ростовському будівельному університеті – 34, в Ростовському архітектурному інституті – 28, у Санкт-Петербурзькій академії фізичної культури – 33. Всього студентами різних ВНЗ є 229 чоловік, плюс до цього – 17 навчаються в аспірантурі. Іноземні мови, біологія, хімія, математика, фізика, географія, культурологія, психологія, архітектура, будівництво, фізична культура – такий набір спеціальностей майбутніх кандидатів, докторів наук, академіків...

Третя освітня основа – це праця, тобто любов до праці в будь-яких проявах. Учні і студенти з величезним ентузіазмом будують корпуси: вони планують їх, складають архітектурні проекти, ведуть розрахунки; вантажать блоки і цеглу, роблять розчин, укладають паркет, будують мости через річку, прокладають дороги, беруть замовлення на ремонт будівель, будинків відпочинку і санаторіїв: поспішають допомогти в радгоспі зібрати врожай, обробляють свою землю, орють, сіють; обслуговують цехи і майстерні, чергують і готують найсмачніші обіди, чистять картоплю, тримають у бездоганній чистоті всі приміщення, двір. Кожен: із них чистий і охайний, любить мати елегантний вигляд, а коли особливі дні. свята, хлопці надягають козацьку форму, всі вони – козаки.

Діти не навчаються тут працювати, немає уроків технології і домашньої пратті. Хлопці й дівчата трудяться, і непомітно відбувається так, що всі все знають і вміють. Праця тут має ту особливість, що її довіряють без обмеження віку. Якби ви, читачу, бачили, як укладено паркет руками 6–8-літніх дітей, як він розмальований витонченою фантазією 8–10-літніх дівчаток, то, напевно, вигукнули ї : «Незбагненне!». Праця, в основі якої – усвідомлений потяг до блага, до утвердження краси, до самовираження, здатна робити дива. Але найголовніше диво полягатиме в тому, як алмаз перетворюється на діамант: як кожна дитина, кожна молода людина стає одухотвореною, моральною, з доброю вдачею і характером, здобуває почуття власної гідності і рівноправності. «Як вам сир?» «Смакота!» – відповідають гості. «Це наш сир, соєвий, а молоко нашої соєвої корови». Але як це було сказано: «наш сир», «наша соєва корова», «торт спекли сама», «міст побудували ми», «це наш генератор, запустимо через місяць, потужність – вистачить на все селище». Говорили про все це знаєте як? З гордістю й радістю. що вони можуть поділитися всіма своїми благами з вами.

Четверта освітня основа – це почуття прекрасного, утвердження прекрасного в усьому: і в тому, як чистять і подають картоплю, і в тому, як укладають цеглину за цеглиною, щоб вийшов палац, і в тому, як розмальовують стіни приміщення, щоб кожному було затишно і добре, і в тому, як танцюють і

співають, що читають, як розмовляють із людиною. І в думках, і в справах усе підпорядковується законам краси, одухотворення.

Про це вам скаже кожна цеглинка, на якій намальовано чи то метелика, чи то пелюстку, чи то хмаринку – щось неповторне, бо цеглини теж як живі істоти, і стіни як живі істоти: на них увесь духовний світ мешканців цього гостинного будинку; і бездоганно чиста підлога змушує тебе ходити по ній обережно. Тиша і спокій – теж як сутність, котра створює загальний дух умиротворення, творчості й польоту. Зрозуміймо: дитяча безпосередність – це шлях самопізнання дорослих. Через дитячу творчість ми можемо збагнути чистоту прекрасного, його божественність. Великим художником стає той, у кому дивовижним чином збереглася дитяча безпосередність. Діти не можуть займатися мазаниною, як тисячі дорослих, що словом, фарбою, звуками породжують бруд, що ображає й принижує людську гідність, і, як це не прикро, багато хто сприймає це як мистецтво. Не варто думати, що діти занурені в науки, як водолаз в океан, і не піднімаються звідти без відкриття скарбу. Хотілося б поправити таке враження.

Протягом дня діти «виринають» із занурень і самопідготовки, щоб поспівати, потанцювати, вдосконалити навички рукопашного бою. Збирається хор російської народної пісні (співають усі – і діти, і дорослі), ансамбль танцю (танцюють та теж усі) – співають і танцюють з усвідомленням родової пам'яті, тому і пісна і танці особливо виразні, а виконання – на рівні професіоналізму. Вечорами відбувається ще одна подія: кожен може відпочити як хоче, але от зберуться з п'ятнадцятеро учнів і з очікуванням зазирають до кабінету Михайла Петровича. « Не хочеться спати? Пісню? Гарзд, заходьте!» Загадковий Михайло Петрович бере свій баян і співає разом з ними. А іноді буває по-іншому, коли замовкають усі, крім баяна. Михайло Петрович, з усмішкою дивлячись на когось із присутніх почне відразу складати про нього баладу і під баян тихо наспівувати її. Дивиться в очі людині і співає баладу: про те, скільки в ній мужності і відданості, скільки любові й таланту; про те, яка це прекрасна й чудова людина; як без неї усім набуде порожньо тощо. Що в цей час переживає той малюк або

дорослий, дівчинка або хлопчик, учень або вчитель? Поклади на людину великі надії, і вона досягне великого – це закон Марка Фабія Квінтіліана, відкритий ним дві тисячі років тому назад.

П'ята освітня основа – це міцна фізична підготовка кожного: маленького й дорослого, учня і вчителя, дівчаток і хлопчиків. Хоча поняття «фізична підготовка» применшує значущість і зміст того, що відбувається в школі Щетиніна. Ця робота ґрунтується на основі російського рукопашного бою, пронизаного особливою філософією та естетикою. Філософія така: володіння російським рукопашним боєм потрібне тільки для самооборони і самозахисту. Важливо не вразити нападника, а своєю внутрішньою силою допомогти йому зняти агресію, озлобленість; якщо це не вдасться, то застосовувати мистецтво рукопашного бою доти, доки нападник не зрозуміє, що немає ходу його намірам, тобто не добити його, а призупинити розвиток його злості. Заняття з рукопашного бою – це видовище гідне подиву: спритність, миттєвість, несподіваність, точність, витонченість, пощада.

Якщо десь в аристократичних школах, у школах для багатих навчають підлітків карате або подібних видів боротьби, щоб розвинути мускулатуру, стати міцних здоровим і безстрашно ходити вулицями, вміти захистити свою власність, то в школі Щетиніна навчають, що володіння способами російського рукопашного бою потрібне тільки для захисту слабких, для захисту Батьківщини. Ніхто зі школи Щетиніна ніколи не скористається своїм умінням вести рукопашний бій, щоб миттєво збити з ніг заради наживи, заради корисливої мети.

Система сімейного виховання Нікітіних!

Борис Павлович Нікітін був і залишається визнаним засновником нових напрямів у науці і практиці виховання, автором низки педагогічних відкриттів. Його працями закладено принципи батьківської, позашкільної педагогіки, що особливо актуально сьогодні.

Б. П. Нікітін народився у 1916 р. на Північному Кавказі у сім'ї кубанського козака. У 1941р. закінчив Військово-повітряну академію ім. М. Є. Жуковського, служив у винищувальній авіації. У 1949р. вийшов у відставку і розпочав наукову і педагогічну роботу.

У 1958р. Нікітін організував групу педагогів з метою повторити досвід А. С. Макаренка. В цьому ж році і одружився.

Нікітін був першим – і досить довгий час єдиним, хто писав не про те, як розвивається середня дитина, а як слід розвиватися дитині, якщо батьки заохочують її активність.

У працях самого Нікітіна - невичерпне джерело ідей майбутньої інтегрованої педагогіки, фізичного та інтелектуального розвитку, виховання та соціальної адаптації дитини. Уже в 60-х рр. ХХ ст. Він розкрив великі дидактичні можливості ділових, «виробничих» ігор у сімейному дошкільному вихованні, використовував методику домашнього театру у вирішенні завдань духовного і творчого виховання, дав багато інших рекомендацій.

У книгах Нікітіних дещо здається суперечливим. Та саме впливом цих книг батьки починали усвідомлювати, що саме вони і тільки вони, а не дитсадок, не школа і не районна поліклініка несуть відповідальність за майбутнє дітей, що тільки в сім'ї можуть по-справжньому розвиватися інтелектуальні і творчі здібності дитини, що тільки домашнє виховання може зробити її незалежною, самостійно мислячою людиною.

Нікітін був одним із небагатьох педагогів, хто завжди самовіддано відстоював права дитини, накопичив великий фактичний матеріал з раннього розвитку інтелекту.

Досвід Нікітіних підтверджує: батьки повинні намагатися оточити дітей таким середовищем і такою системою стосунків, які б стимулювали різноманітну

творчу діяльність і розвивали б у них саме те, що в даний момент може найбільш ефективно розвиватися.

В основі системи Нікітіних лежить перш за все праця, природність, близькість до природи і творчість.

Принципи виховання (за Нікітініми):

1. Свобода творчості дітей під час занять;
2. Все, що малюк може зробити сам, він повинен робити самостійно;
3. Природне поєднання як фізичного, так і розумового розвитку малюка;
4. У процесі навчання та розвитку дитини важливу роль відіграє спільна праця.

Найважливіший стимул для розвитку малюка – похвала. Тому слід не забувати хвалити дитину за успіхи і не акцентувати увагу на невдачах.

Гармонійний інтелектуальний розвитку досягається відповідно з принципами «спонтанного інтересу» і самостійної діяльності. До цього слід підготуватися завчасно. В якийсь момент серед дитячих іграшок з'являються кубики з буквами – карта півкуль, таблиці сотень і тисяч, друковані і прописні букви, вимірювальні прилади, книжки. Перші враження можуть мимоволі пробудити інтерес дитини до будь-якої галузі знань і навіть розвинути певні здібності.

Нікітіні ввели таке поняття, як збагачена обстановка для дітей. Це система цілої низки пристосувань і умов:

- ✓ Використання драбинки – «встаньки» Скрипалова;
- ✓ Вільне пересування дитини, що повзає, поквартирі;
- ✓ Ігри «дорослими» іграшками – каструлями, ложками, кружками, окрім пластиліну, олівців і паперу;
- ✓ Свобода пізнання світу: забути вислови «Не торкайся!», «Не лізь!», і т.п.;
- ✓ Обладнання у квартирі спорткомплексу;
- ✓ Розвиваючі ігри;
- ✓ Раннє знайомство з буквами і цифрами (з 2-3р.);
- ✓ Раннє знайомство з інструментами і матеріалами (ручною працею).

Особистісно-орієнтовані технології виховання (за Бехом І.Д.)

Нині одним із пріоритетних завдань школи є реалізація на практиці особистісно-орієнтованого підходу в освіті та вихованні. Його суть полягає в тому, щоб розглядати учня в системі освіти не засобом, а метою освіти, тобто він має стати суб'єктом навчання, виховання, розвитку.

Проблема полягає в тому, щоб знайти способи, механізми, алгоритми функціонування, які складають технологію педагогічного підходу, мети освіти, мети школи.

Особистісно-орієнтована технологія – це такий спосіб організації процесу, який «запускає» внутрішні механізми розвитку особистості. Під способом організації педагогічного процесу ми будемо мати на увазі таку технологію, яка за необхідності сприяє запуску механізмів розвитку особистості дитини.

Методика виховання, традиційно заснована на зовнішній поведінці учня, має змінитися і сприяти залученню особистості в процес розвитку.

Забезпечити максимальний розвиток особистості – це значить створити для цього реальні умови. Школа ніколи таких умов не мала і не буде мати в найближчому майбутньому. Треба використати всю соціально-культурну, освітню базу, створену суспільством, як цілісну систему освіти і виховання.

Суттєву роль у впровадженні особистісно-орієнтованого виховання психологи відводять принципу гуманітаризації викладу наукових знань (І.Д.Бех) – надання конкретній пізнавально-виховній діяльності ціннісного спрямування та його гуманізації – орієнтації цілей, змісту, форм і методів на як повніше втілення у кожному учневі окресленої в такий спосіб людської сутності.

Метою особистісно-орієнтованого виховання є процес психолого-педагогічної допомоги дитині в становленні її суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні.

Особистісно-орієнтоване виховання передбачає відмову вчителя від традиційної монологічної педагогіки і перехід до діалогового спілкування з учнями в ході виховного процесу (розігрування ролей, колективне обговорення тощо).

Психолого-педагогічні основи особистісно-орієнтованого виховання:

- ✓ виявлення індивідуальності, унікальності, неповторності кожного учня;
- ✓ актуалізація, ініціювання і окультурення його досвіду засобами шкільного виховання, задля забезпечення культурного і духовного самовизначення учня.

Практична реалізація особистісно-орієнтованого виховання можлива за умов створення розвивального, особистісно-орієнтованого виховного середовища.

За визначенням О.Я.Савченко, основними ознаками особистісно-орієнтованого навчання є:

- зосередження на потребах учня;
- діагностична основа виховання;
- співпраця, співтворчість між учителям і учнем;
- ситуація вибору і відповідальності;
- турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів;
- стимулювання розвитку і саморозвитку учня.

Постійно турбота про емоційне благополуччя дитини, гуманне спілкування – найважливіші передумови навчання і виховання дитини.

Особистісно-орієнтований підхід створює оптимальні умови для розв'язання таких завдань:

- забезпечення фізіологічного і психічного благополуччя дитини;
- формування творчої особистості;
- ранній вияв індивідуальності дитини та її подальший розвиток;
- розвиток довірливих етично-цінних міжособистісних відносин дітей з дорослими та однолітками.

Фактори, що забезпечують комфортність:

- розвивальне предметне й мовленнєве середовище;
- педагогічні кадри – а саме, особистість педагога, яка забезпечує розвивальне спілкування діалогічного характеру й гуманістичні відносини в системі «дитина – педагог», «педагог – дитина».

Методика домашнього виховання Уільяма і Марти Серз

Доктор Уільям та його жінка Марта змінили уявлення про виховання дитини. Вони висунули ідею про те, що маленька дитина повинна бути невідривно пов'язана з матір'ю і для цього потрібно зробити все можливе (спільний з батьками сон, годування за вимогою дитини і т.д.)

Родина Серз виростили й виховали вісьмох дітей. Виходячи з власного досвіду, Серзи мали повне право розповісти про особливості догляду, розвитку та виховання дітей з різними долями і характерами (Лікарями стали й четверо синів Серзів і разом з батьком мають приватну медичну практику в Каліфорнії.

В результаті багаторічних спостережень Серзи прийшли до переконання, що найкраще взаємо порозуміння між дитиною і батьками складається при такому методі виховання, який отримав назву «стиль наближення».

Серзи вважають, що батьки повинні:

- вивчити свою дитину;
- допомогти їй почуватися добре;
- отримувати задоволення від своєї ролі батьків.

Назвемо складові «стиля наближення» - концепції створення нерозривних зв'язків за методикою Уільяма і Марти Серз

1. Готуйте себе до раннього контакту з дитиною. Необхідно готуватися до пологів, щоб пологи пройшли добре, природнім шляхом. Перші тижні і місяці – відповідальний період, кули матері й малюку важливіше за все бути разом.

2. Навчайтесь розуміти сигнали, що подає дитина і правильно на них реагувати. Беріть дитину на руки, коли вона плаче. Це помилкова думка, що дітей не треба брати, коли вони плачуть, щоб не заохочувати примхи. Та новонароджені не можуть вести себе вередливо, вони просто виходять на зв'язок єдиним можливим для них засобом.

3. Годування грудьми. Переваги годування груддю дуже важливі для здоров'я і розвитку дитини. Під час годування вивільняються гормони пролактин і окситоцин. Ці «материнські» гормони сприяють формуванню інтуїції матері.

Гормони, відповідальні за утворення молока, полегшують труднощі материнства.

4. Носіть дитину із собою. Діти, яких носять, (лоскутний утримувач) менше плачуть, перестають вести себе неспокійно. Вони не тільки краще себе почувають, але й краще розвиваються, можливо, через те, що енергія не витрачається у плачу, а йде на зростання. Крім того, дитина багато чого навчається, знаходячись на руках у активних батьків.

5. Спіть разом з вашою дитиною. Малюку приємно відчувати вночі, що мама поряд. Дитина повинна пройти через стадію здорової залежності, щоб пізніше набути впевненість і самостійність.

Переваги стилю наближення:

1. Стиль наближення покращує поведінку
2. Прискорює розвиток
3. Розвиває інтелект

Серзи рекомендують не переживати, що дитина виросте надмірно залежною від батьків. Навпаки, знаючи, що батьки поряд, малюк не буде відчувати страху залишитися одному, зможе впевненіше відчувати себе в оточуючому середовищі і вести себе незалежно.

Система раннього виховання (Масару Ібука) («Після трьох уже пізно»).

Методика Масару Ібуки зовсім не є революційним відкриттям в галузі педагогіки. Висновок, від якого відштовхувався автор: маленьким дітям притаманна здібність навчитися будь-чому. Більш того, те, що вони засвоюють без будь-яких зусиль у два, три чи чотири роки, в подальшому дається їм з великими труднощами, чи взагалі не піддається завсвоєнню.

Щоб зрозуміти напрямки педагогіки Масару Ібуки, необхідно мати хоча б загальне уявлення про життя цього талановитого японця.

Розпочав свою діяльність у 1947 р., молодший інженер з трьома компаньонами і 700\$ у кишені заснував фірму “SONY”, а потім став президентом всесвітньо відомої компанії.

Звернутись до методики раннього розвитку Ібуку примусили важкі життєві обставини. Його маленький син тяжко захворів, в результаті чого став відставати у розвитку. Батко завстосував особисту систему навчання, яка дивовижним чином допомогла відновити розумові і фізичні сили малюка. Методика виявилась настільки ефективною, що невдовзі звернула на себе увагу багатьох японських педагогів і батьків.

У 1969 році Масару Ібука створив унікальну організацію під назвою «Японська асоціація раннього розвитку».

Як вважає Ібука, «щоб діти, підростаючи, вільно говорили декількома мовами, вміли плавати, їздити верхи, писати маслом, грати на скрипці – і все це на високому рівні, - треба, щоб їх любили (що ми і робимо), поважали (що ми робимо рідко) і забезпечували їх всім тим, чого ми хотіли б їх навчити».

Основна мета теорії – дати дітям більше знань і вільної інформації. При цьому дитині дають слухати добру музику і вчать грати на скрипці не для того, щоб вона стала гарним музикантом; його вчать іноземної мови не для того, щоб виховати геніального лінгвіста; головне – розвинути в дитині необмежені потенційні можливості, зробити її життя щасливим і повноцінним.

Поради щодо раннього розвитку

- Частіше брати дитину на руки.

- Не боятися брати дитину з собою у ліжко.
- Дитина, яку виховала мама, що не має музичного слуху, також виросте без слуху.
- Ні в якому разі не ігнорувати плач дитини. (Це ще гірше, ніж балувати дитину).
- Слідкувати за своїми діями при дитині.
- Батько повине бути якомога частіше зі своєю дитиною.
- Спілкування дітей між собою завжди необхідно заохочувати.
- Дитину краще похвалити, ніж обляяти.
- Фізичні вправи стимулюють розвиток інтелекту.

Інтерес - найкращий стимул.

Ібука вважав, що інтерес є найкращим педагогічним методом і розбудити його – головне завдання батьків.

Цікаве діти вважають правильним, а нецікаве – неправильним.

Повторення – кращий спосіб стимулювати інтерес дитини. Повторення дуже важливе для всіх тих зв'язків, які формуються в мозку дитини. Вік немовляти – це кращий час для формування правильних і логічних схем у мозку дитини, що визначають усе його наступне інтелектуальне життя.

Дати дитині олівці і матеріали для малювання якомога раніше. Дуже корисним для розвитку дитини є ліплення.

Технологія виховання «Планета Ясенівка»

Необхідність кожній школі мати власну виховну систему сприймається сьогодні як актуальна науково-практична проблема. В Державній національній програмі «Освіта» її створення розглядається як один із «основних шляхів реформування виховання».

Виховна система школи повинна бути ядром загальношкільного механізму цілеспрямованого формування соціального досвіду вихованців і враховувати: по-перше, соціальне замовлення; по-друге, досягнутий рівень сформованості у вихованців окремих соціальних якостей і соціального досвіду; по-третє, особливості конкретної школи: умови, традиції, якісний склад педагогічного колективу, матеріальну базу тощо. Тобто виховна система школи повинна бути конкретним механізмом дії конкретних фахівців.

Теоретичною основою виховної системи Ясенівської неповної середньої школи, яка була створена у 1989р. і функціонує в даний час, є структурно-рівнева соціалізація особистості. Діяльність виховної системи «Планета Ясенівка» реалізована через систему управління творчою групою педагогів-вихователів та учнівське самоврядування.

Мета виховної системи в означеній школі – навчити молоду людину жити і діяти серед цивілізованих людей на користь собі та іншим.

Моделюючи сукупність виховних завдань на кожний навчальний рік, педагоги-вихователі обов'язково враховують основні вимоги до них.

Такі завдання повинні бути:

- 1) конкретизацією виховної мети;
- 2) співзвучними соціальним замовленням;
- 3) реальними, тобто, в першу чергу посильними для педагогічного колективу.

Для прикладу можна назвати конкретні виховні завдання, які ставили перед собою педагоги на навчальний рік:

- на рівні планети: привласнення вихованцями цінностей світу; формування екологічного світогляду; виховання поваги до інших народів і культури;
- на рівні країни: виховання громадянина, виховання рис національної свідомості; освоєння духовної культури українського народу;
- на рівні регіону: формування основних рис хлібороба, господаря землі, освоєння культури свого регіону;
- на рівні мікрорайону: привласнення цінностей общинного співжиття – взаємодопомоги, поваги до старших людей, переживання проблем села як особистих;
- на рівні школи: формування у вихованців наукового світогляду і внутрішньої потреби в самонавчанні; формування вміння взаємодіяти з членами первинного колективу;
- на рівні сім'ї: привласнення позитивних цінностей сучасної сім'ї;
- на рівні вихованця: формування навичок самоаналізу, вміння відстоювати свою точку зору; реалізація індивідуальних прагнень вихованців.

При доборі конкретних справ, у яких повинні взяти участь вихованці, педагоги – вихователі керуються такими критеріями:

1. педагогічна доцільність участі вихованців у конкретних справах;
2. наявність у дітей інтересу до даної справи;
3. актуальність справ для функціонування спільноти;
4. погодженість у часі і змісті з іншими справами, якими живе шкільний колектив.

Арсенал методів виховання нічим не обмежується: використовуються інформаційні методики, методи організації діяльності та ін. Проте центральне місце в сукупності методів виховання займає метод соціальних вправ. Соціальна вправа – спеціальним чином оформлена конкретна справа, якою живе людська спільність, у ході якої у вихованців формується відповідна соціальна якість. Соціальна вправа є технологічною одиницею виховного процесу, через яку вихователь формує активне педагогічне оформлене соціальне середовище.

Педагогічна виховна технологія – сукупність педагогічних процесів становлення внутрішнього світу дитини та науковий опис механізмів її реалізації. Такий опис вимагає детальної уваги не лише до алгоритмів педагогічних дій, а й до способів, прийомів, засобів виховної роботи.

ТЕНДЕНЦІЇ, ОЧІКУВАННЯ Й НЕГАТИВНІ ПРОЦЕСИ В ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ Й У СУСПІЛЬСТВІ

Зміна суспільних цінностей, моральних орієнтирів, пріоритетів і їхніх носіїв, руйнування великої держави, руйнування великої ідеології, руйнування суспільства соціальної стійкості — все це непросто далось країні. Відкрився цілий і різноманітний світ, а ми виявилися до цього не готовими. Аж ось ворота відкрилися, і ми виявилися в полоні накипу, випадкових і далеких явищ і процесів. І, слава Богу, що країна повільно, але вірно починає виходити з цього досить складного становища.

Серйозні проблеми, що встають на шляху сучасного виховання, ідуть не із школи, а до школи.

Ми стоїмо на порозі бездумного суспільства. Споживання будь-що-будь не є задоволення вихованих потреб, але є приходом ери, коли галушки зі сметаною йдуть у рот без необхідності для споживача знати, що таке галушки, як вони робляться, добре це або погано. Довідники й комп'ютер заміняють пам'ять — відхід у ніч, в Інтернет, у себе стає нормою для багатьох. Молодь підстерігають небезпеки ХХІ ст.

Серед найбільш явних небезпек виступають:

1 Юнацьке безробіття як ознака того, що школа може давати гарні знання, але виробництво, судячи з усього, потребує замість цього або поряд із цим суспільних і спеціально значимих умінь випускників шкіл.

2. Відчуження дітей і батьків.

3. Негативні наслідки швидкого майнового розшарування.

4. Зниження в значної частини населення культурних запитів.

5. Зростання факторів, що сприяють пасивному сприйняттю життя.

6. Ріст індивідуалістичних настроїв, зниження ролі й значення колективу.

7. Відсутність у навчальних планах кожного року навчання предметів, націлених на розуміння сучасних процесів, актуальних проблем у суспільстві.

8. Потужний наступ негативних, одноманітних, агресивних, зовні привабливих, розрахованих на задоволення примітивних потреб телевізійних і радіопередач, літературних наробок.

9. Тиражування й поширення культу сили, суперменства, грошей, зброї, миттєвого успіху.

10. Зниження соціально-економічної, психологічної та інформаційної захищеності педагогів приводить до зниження педагогічного професіоналізму.

11. Посилення агресивного впливу реакційних асоціальних груп, релігійних тоталітарних сект.

12. Привабливість миттєвого збагачення без тривалого навчання, роботи, накопичення.

13. Суспільство й педагогіка не виробили стійкого уявлення про сучасні цінності й ідеали, тоді як напівосвічені представники псевдодемократичних ЗМІ, люди, які споріднені духовного не пам'ятають, протаскують ідеали: національної злості й обмеженості, вульгарності, убогості уявлень тощо.

14. Посилення психологічного дискомфорту, послаблення психологічної захищеності приводять до підвищення нервозності дітей.

15. Динамічне століття замінює й позбавляє багатьох дітей рухової активності, що сприяє зниженню здоров'я.

16. Засилля в навчальному плані теоретичних дисциплін і предметів, інформаційний бум змушують експлуатувати пам'ять дітей, привчають до репродуктивного способу пізнання. Навчання не носить практико-орієнтований характер. У зв'язку із введенням єдиного державного іспиту значна частина педагогів змушена буде перейти від розвиваючого, творчого, емоційно-зabarвленого навчання до натаскування, заучування тестів і відповідей на них.

17. Школа й суспільство не докладають достатніх зусиль для соціалізації дітей.

18. Дозвілля і його форми не відбивають інтересів і потреб дітей.

19. На місці дитячих організацій утворився вакуум, заповнений демагогічними міркуваннями про необхідність дитячого самоврядування.

20. Недостатня психолого-педагогічна підготовка батьків не забезпечує потрібною мірою успішне виховання.

21. Учителі не одержують достатньої теоретичної підготовки, необхідної для успішної виховної роботи.

22. Система соціального позашкільного виховання, орієнтована на імітаційні форми діяльності, не є привабливою для девіантних дітей, для дітей ризику.

23. У старших класах і після закінчення школи учні не знаходять, як правило, місця, справи й інтересу, що дозволяють щонайкраще розпорядитися собою в час після уроків і після школи.

24. У суспільстві знижується інтерес до серйозного читання.

25. Діти не виховані в дусі поваги до природи, до своєї батьківщини, до старих.

26. Ставлення в державі й у суспільстві до армії привело до масового ухилення молоді від служби.

27. Неухильно знижується в молодіжному середовищі цінність освіти.

28. Агресивне телебачення й кінематограф, ЗМІ в цілому. Справа не в тім, що в ЗМІ засіли такі собі вороги й агенти міжнародного примітивізму й сірості. Проблема серйозніша: туди, де багато грошей, у першу голову кинувся наш педагогічний брак, люди розумове й емоційно вбогі, для яких природне задоволення потреб людини «від пупка й нижче» стає головним змістом діяльності, оскільки саме це дає дохід, оскільки саме в цьому вони сильні. Тому так схожі канали, передачі, даруйте, співаки й групи, ігри, диктори, яких вони завзято називають зірками (з їхнього погляду, якщо людина вміє абияк читати, то вона вже зірка).

29. Комп'ютеризація й інформатизація, або зміна швидкості руху інформації. Сучасні інформаційні можливості дозволяють людині взагалі відмовитися від візуальних контактів, піти в світ комп'ютерної порнографії, примітивних ігор. І рано радіють ті, хто, проголосивши себе нащадками Петра, витрачають гігантські гроші на впровадження інтернет-технологій у школи, тоді

як уже зараз зрозуміло, що без пристойних навчальних програм, без професійних фахівців комп'ютер завдає відчутної шкоди підростаючому поколінню, тому що привчає не думати, а брати, не читати книги, а сканувати тексти, не складати, а компілювати, не жити повним життям, а цілодобово сидіти в зігнутій позі й програвати життя.

30. Проблема здоров'я нації, і насамперед підростаючого покоління. Фізичне, моральне, психічне, розумове здоров'я неможливо закласти й зберегти зусиллями школи – це найважливіше завдання всього суспільства.

31. Глобальне протиріччя між невірно зрозумілою суспільною демократизацією й дотриманням прав людини та законодавчою і практичною байдужністю суспільства до долі індивіда.

32. Наркотики, алкоголь і нікотин.

33. Перехід дозвілля для більшості населення із творчої, пошукової, інтересової стадії до побутової.

34. Випробування самотністю й самотність у колективі.

35. Тероризм, злочинність, шовінізм як форми антигромадської свідомості, породжувані, крім усього іншого, дивною глухотою й безвільністю влади та суспільства.

36. Загальне зниження якості думок, мови, культури.

37. Спорт як форма боротьби з фізичною культурою («усе для спорту, усе для перемоги» – таким було гасло, зараз ситуація виглядає так: «усе для комерційного спорту, нічого – для фізичної культури»),

38. Відхід від романтизму до прагматизму в сфері кохання, дружби, людських відносин, оспівування сугубого індивідуалізму, зниження ролі суспільства й колективу.

39. Зміна героя.

40. Бездумне споживання без рекультивації, розширеного відновлення витрачених ресурсів.

41. Зміна демографічної, етнічної обстановки, зміна характеру шлюбу й відносин людей у шлюбі.

42. Наростання маргіналізації в суспільстві, зниження інтересу до серйозної літератури, класичної музики, поезії.

43. Зниження професіоналізму у всіх сферах суспільного, наукового й культурного життя. Раніше знали всіх академіків, тепер — майже нікого.

44. Внаслідок агресивності, культурної неспроможності, нерозбірливості в засобах, чорного піару до влади в країнах без демократичних традицій, в умовах відсутності політичних партій і апатії народу все частіше приходять люди без знань, розуму, совісті й честі, і, будучи тимчасовими правителями (строк активного життя чиновника обмежений), вони намагаються за рахунок зрощування з тіньовим капіталом, відверто кримінальними структурами обікрасти повною мірою або наскільки це можливо довірені їм території й галузі. Махінатори й олігархи — це, як правило, не люди високого розуму й совісті, а ті, хто в силу приятельських, сімейних, кланових, етнічних відносин виявився ближчим до кранів, грошових і бюджетних потоків, результатів праці людей,

Жах ситуації полягає в тому, що будь-хто може за гроші купити собі час на телебаченні й співати або танцювати, будь-який багатій може витратити мільярди на підтримку не національної культури, освіти й на реалізацію соціально-економічних програм для власних співробітників і членів їхніх родин, як це прийнято в усьому цивілізованому світі, а на підтримку найбільш шалених, тупих і примітивних передач на телебаченні й на споріднених йому засобах масової інформації, на придбання нерухомості. Як приклад можна привести вибори в різні органи влади, які стали чи не найбільш капіталомісткою галуззю: ті, хто сподіваються прорватися до влади, готові на все.

45. Відсутність необхідних законів, відсутність звички виконувати закони, колізії між законами, нездатність влади затвердити й захистити закон.

46. Геноцид, розв'язаний багатими проти власного народу, який виражається в тому, що розмір грошової маси суворо обмежений і якщо хтось украв більшу її частину, не заплатив податки, переправив гроші за кордон, тим самим він сприяв деградації й вимиранню народу. У цьому сенсі я обвинувачую такого собі Єльцина зовсім не в тому, що він розумове обмежений, що він був

нестриманим і властолюбним, а в тому, що він, не маючи ні найменших знань і моральних підстав, створив режим, що базується на :неповазі та ненависті до власного народу й на розкраданні національних багатств будь-якими способами. Питання про те, хотів він цього чи не хотів, я волію залишити за дужками. Єльцин зробив усе, що міг, щоб комуністи повернулися до влади, але їхню верхівку, хвалити Нога, більше привабили тихі й добротні соціально-економічні парламентські радості (зарплата, надбавки, відпускні, відрядні, квартири, іномарки до під'їзду, можливість говорити слова, їздити за кордон і піднімати хворих і знедолених старих на вибори заради себе).

47. Проблема талановитих дітей і проблема невиявлених талантів. Найважливішим завданням роботи з обдарованими й талановитими дітьми є зміна підходу: варто задуматися над тим, щоб розвивати таланти у звичайних дітей, — це важко, але педагогічне красиво.

МАТЕРІАЛИ НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТАМ-ПРАКТИКАНТАМ

Методика вивчення класного колективу

I. Склад учнів класу:

- а) віковий та кількісний;
- б) працездатність та успішність учнів;
- в) пізнавальний рівень, загальний розвиток учнів;
- г) громадський стан класу (національне спрямування, виконання доручень, традиції класу, свідомість учнів).

II. Згуртованість учнів класу:

- а) чи є угруповання за цільовими інтересами або негативного характеру, як учні ставляться один до одного і до справ класу;
- б) чи люблять разом проводити час у школі та поза нею (працювати чи відпочивати);
- в) чи дружать хлопці й дівчата;
- г) чи захищають учні членів свого колективу на перервах і поза школою;
- д) чи немає в класі кругової поруки;
- е) чи переживають учні перемоги та невдачі свого класу.

III. Організованість учнів класу:

- а) чи вміють учні самі організовуватися для виконання колективних справ і розподіляти доручення між собою;
- б) чи вміють терпляче й уважно слухати один одного;
- в) чи вміють підкорятися думці більшості.

IV. Громадська думка в класі:

- а) які вчинки своїх товаришів вони схвалюють, а які засуджують;
- б) в яких формах висловлюють схвалення чи осуд;
- в) чи є відмінність між тим, що говорять і обіцяють, і тим, що роблять;
- г) рівень справедливості (об'єктивності) оцінки і самокритики в класі.

V. Характер товариських зв'язків у колективі класу:

- а) що об'єднує учнів (місце проживання, місце за партою, інтереси, спільна робота);
- б) чи уважні учні один до одного, чи намагаються допомогти;
- в) чи виявляють вимогливість один до одного, чи вміють бачити недоліки;
- г) як клас ставиться до відмінників, активу, невстигаючих, порушників;
- д) чи вміють ставитися до однокласників із фізичними вадами.

VI. Характеристика лідерів класу:

- а) склад лідерів (формальних і неформальних);
- б) чи мають лідери класу авторитет;
- в) чи виконуються розпорядження лідерів;
- г) яким є ставлення офіційних лідерів до однокласників.

VII. Зв'язок класного колективу із загальношкільним:

- а) чи знають в класі про те, що відбувається в школі та в інших класах;
- б) чи вносяться пропозиції в класі щодо поліпшення життя у школі;
- в) як виконуються загальношкільні доручення;
- г) яку участь бере клас у загальношкільних заходах.

VIII. Висновки:

1. Які педагогічні заходи слід вживати для кращої організації класного колективу та його єдності?
2. Як використовувати класний колектив для виховного впливу на окремих учнів?

ЩОДЕННИК САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ДЛЯ УЧНІВ

Мене назвали _____

Прізвище моє _____

Чим я схожий на:

Маму _____

Тата _____

Бабусю _____

Дідуся _____

Я навчаюся у школі № _____ , у _____ класі

Мій улюблений предмет _____

Мій нелюбимий предмет _____

Що мені подобається у школі

1.

2.

3.

4.

5.

Що мені не подобається у школі

1.

2.

3.

4.

5.

Мої найулюбленіші вчителі _____

Мої найкращі друзі в школі _____

Моє найбільше бажання _____

Коли виросту, я стану:

ким _____

яким _____

Краще за все я вмію:	1. 2. 3. 4. 5.
Я не дуже добре вмію:	1. 2. 3. 4. 5.
Понад усе я хочу навчитися краще:	
Ось що мені для цього потрібно:	

Що я люблю понад усе

Моя найулюбленіша пора року _____

Моя найулюбленіша тварина _____

Мій улюблений вид спорту _____

Моя улюблена книга _____

Моє улюблене заняття _____

Мій улюблений фільм _____

Моя улюблена телепередача _____

Моя улюблена музика _____

Моя улюблена пісня _____

Моя улюблена гра _____

Мій улюблений колір _____

Мій улюблений звук _____

Моя улюблена іграшка _____

Моя улюблена страва _____

Мій улюблений запах _____

Що я люблю понад усе _____

Кого я люблю

Мій найкращий друг _____

Мій улюблений письменник _____

Мої улюблені герої _____

Мій улюблений актор (акторка) _____

Мій улюблений співак (співачка) або група _____

З ким я полюблю бути понад усе _____

Людина, якою я найбільше захоплююся _____

Я захоплююся нею (ним) тому, що _____

Кого я ще люблю _____

БЛАНК-ІНТЕРВ'Ю З УЧНЕМ

I. Чим ти займаєшся у вільний після уроків час?

II. Чи любиш ти читати книжки? Які?

III. Чи любиш ти дивитися кінофільми? Які?

IV. Чи любиш ти дивитися відеофільми? Які переглянув?

V. На кого хотів би бути схожим?

- із членів сім'ї;

- із героїв кінофільмів;

- із літературних героїв;

- із героїв відеофільмів.

VI. Чи віриш ти в Бога? Чому?

VII. З яких джерел тобі це відомо?

- говорять удома;

- говорять у школі;

- говорять по телевізору.

VIII. Що ти вважаєш найцікавішим і найважливішим у житті?

IX. У подарунок ти хотів би отримати:

- нову іграшку;

- домашню тварину;

- книгу;

- гроші.

- відеокасету;

X. Яку книгу прочитав би першою?

- книгу про тварин;

- пригодницьку;

- фантастику;

- казки.

XI. Якщо у тебе з'являється вільний час, що ти більш за все хотів би?

- читати книжку;

- дивитись фільм;

- грати з телевізійною приставкою;

- зустрітися з товаришем.

ТЕСТ-АНКЕТА ДЛЯ ОБСТЕЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДИТИНИ ДО РІЗНИХ ВИДІВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Отже, дитина має очевидні технічні здібності, якщо вона:

- цікавиться найрізноманітнішими механізмами і машинами;
- любить конструювати моделі, прилади;
- самостійно доходить до причин несправностей механізмів чи апаратури, або любить загадкові поломки або збої в роботі механізмів;
- може (або намагається) полагодити зіпсовані прилади і механізми, використовуючи старі деталі для створення нових іграшок, приладів, виробів, знаходити оригінальні рішення;
- любить і вміє малювати, “бачить” креслення та ескізи механізмів;
- цікавиться спеціальною, можливо, навіть технічною літературою для дорослих.

Дитина має музичний талант, якщо вона:

- любить музику і музичні записи, завжди прагне потрапити туди, де можна послухати музику;
- дуже швидко і легко відгукується на ритм і мелодію, уважно дослухається до них, легко запам'ятовує;
- якщо співає або грає на музичному інструменті, вкладає у виконання багато почуттів та енергії, а також свій настрій;
- створює власні мелодії;
- навчилася або вчиться грати на якомусь музичному інструменті.

У дитини здібності до наукової роботи, якщо вона:

- володіє явно вираженою здібністю до розуміння і використання абстрактних понять, до узагальнень;
- вміє чітко висловити чужу чи власну думку або спостереження;

- любить читати або дивитись дитячу технічну літературу (або науково-популярні книжки), випереджаючи в цьому своїх однолітків, причому віддає перевагу цій, а не розважальній літературі;
- часто намагається знайти власне пояснення причин і сенсу найрізноманітніших подій;
- із задоволенням проводить час за створенням власних проектів, конструкцій, схем, колекцій;
- не засмучується і ненадовго охолоджується до роботи, якщо її винахід або проект не підтримано або взято на глузи.

Артистичний талант виявиться у дитини, якщо вона:

- часто, коли їй бракує слів, виявляє свої почуття мімікою, жестами, рухами;
- прагне викликати емоційні реакції в інших, коли із захопленням про щось розповідає;
- змінює тональність і вираз голосу, невільно наслідуючи людину, про яку розповідає;
- з великим бажанням виступає перед аудиторією, причому прагне, щоб її глядачами були дорослі;
- із вражаючою легкістю “передражнює” чийсь звички, пози, вислови;
- пластична й відкрита всьому новому;
- любить і розуміє значення красивого або характерною одягу.

У дитини непересічний інтелект, якщо вона:

- добре розмірковує, ясно мислить, розуміє недоведене, відчуває причини і мотиви вчинків інших людей;
- має добру пам'ять;
- легко і швидко охоплює новий “навчальний” матеріал;
- ставить багато продуманих і виправданих ситуацією запитань;
- любить читати книжки, причому за власною “програмою”;

- випереджає однолітків у навчанні, причому не обов'язково є "відмінником", часто скаржиться, що на офіційних заняттях їй нудно;
- значно краще і ширше за багатьох однолітків поінформована щодо подій і проблем, які не стосуються її особисто (світова політика, економіка, наука тощо);
- володіє почуттям власної гідності й здорового глузду, розсудлива не за віком, розважлива;
- дуже сприйнятлива, спостережлива, швидко, але не обов'язково гостро реагує не все нове й несподіване у житті.

У дитини спортивний талант, якщо вона:

- дуже енергійна і весь час прагне рухатися;
- смілива до нерозважливості й не боїться синців та гуль;
- майже завжди бере гору в сутичках і спортивних іграх;
- невідомо, коли вона встигла навчитись вправлятися з ковзанами і лижами, м'ячами і ключками;
- краще за інших однолітків фізично розвинена і координована в рухах, рухається легко, пластично, граціозно;
- віддає перевагу іграм, змаганням, навіть безцільній біганині;
- здається, вона ніколи серйозно не втомлюється;
- незалежно від того, чи цікавиться вона всіма видами спорту або якимось одним, у неї є свій герой-спортсмен, якого вона потай наслідує.

У дитини літературне дарування, якщо вона:

- розповідаючи про щось, вміє дотримуватися обраного сюжету, не губить основну думку;
- любить фантазувати або імпровізувати на тему реальної події, причому надає події щось нове і незвичайне;
- вживає в усних і письмових розповідях слова, які добре передають емоційний стан, переживання і почуття героїв сюжету;
- зображує персонажів своїх фантазій живими й цікавими;

- любить на самоті писати оповідання, вірші, не боїться почати писати роман про власне життя.

Художні здібності дитини проявляються в разі, якщо вона:

- не знаходячи слів, звертається до малюнку або ліплення, щоб висловити свої почуття або настрої;

- у своїх малюнках і картинах відтворює розмаїття предметів, людей, тварин, не “замикається” на відображенні чогось досить вдалого;

- серйозно ставиться до творів мистецтва, стає вдумливою і надто серйозною, коли її увагу привертає певний мистецький твір або краєвид;

- коли має вільний час, охоче ліпить, малює, креслить, комбінує матеріали і фарби;

- прагне створити твір ужиткового призначення – прикрасу для дому, одягу тощо;

- не боїться висловити особисту думку щодо класичних творів, причому вдається до спроби критикувати їх, наводячи досить дотепні аргументи.

Для систематизації одержаних вами результатів і спостережень за змінами у розвитку психологічних якостей учня ми пропонуємо скористатися “Щоденником самопостереження”, який дитина може вести за допомогою вчителя або батьків.

ОПИТУВАЛЬНІ ЛИСТИ

Шановні батьки!

З метою підвищення ефективності навчання і виховання учнів просимо дати об'єктивні відповіді на запитання.

Підкресліть ту відповідь, яка, на вашу думку, найбільше стосується Вашої дитини.

I-й опитувальний лист

1. Як ставиться Ваша дитина до навчання:

а) дуже добре;	г) має складності;
б) добре;	д) погано;
в) задовільно;	є) дуже погано.

2. Чи відвідує Ваша дитина групу подовженого дня:

а) часто;	в) іноді;
б) кожен навчальний день;	г) готує домашнє завдання вдома.

3. Як, на думку вихователя групи подовженого дня, Ваша дитина ставиться до виконання домашнього завдання, до навчання:

а) пасивно;	ж) робить висновки;
б) переважно пасивно;	з) виявляє підвищений інтерес до всіх навчальних предметів;
в) зацікавлено;	і) виявляє інтерес до окремих навчальних предметів.
г) ставить питання;	
д) активно аналізує;	
є) зосереджено спостерігає;	

4. Як часто виникають у Вашій сім'ї сварки в присутності дитини:

а) іноді;	в) часто;
б) дуже рідко;	г) дуже часто.

5. Ставлення Вашої дитини до батьків:

- а) дуже поважає, завжди виконує їхні вимоги;
- б) поважає, переважно виконує їхні вимоги;
- в) ставиться скептично, доручення виконує під контролем;
- г) не поважає.

6. Як Ви оцінюєте морально-психологічний клімат у Вашій родині, що впливає на навчання і виховання Вашої дитини:

а) високий;	г) має великі труднощі;
б) переважно високий;	д) низький.
в) має деякі труднощі;	

7. У спілкуванні з дитиною батько виявляє:

а) знервованість:	б) нестриманість:
1 - завжди	1 - завжди
2 - часто	2 - часто
4 – ніколи	3 - іноді
3 - іноколи	4-ніколи
в) повагу до дитини:	г) байдужість:
1 - завжди	1- завжди
2 - часто	2 - часто
3 - іноколи	3 - іноколи
4 - ніколи	4 – ніколи
д) ворожість:	е) зневажливість:
1 - завжди	1- завжди
2 - часто	2 - часто
3 - іноколи	3 - іноколи
4 - ніколи	4 - ніколи

Просимо повідомити дані про себе і Вашу сім'ю.

1. Скільки років.	3. Освіта.
2. Стать.	4. Склад сім'ї - повна чи неповна.

5. Як дитина вчиться (оцінки останньої чверті):

- «5» - ,
«4» - ,
«3» - ,
«2» - .

6. Дитина пішла до школи у _____ років _____ міс.

II-й опитувальний лист

(складається за тим самим принципом, що й I-й.)

1. Як ставиться Ваша дитина до навчання:

а) дуже добре;	г) має труднощі;
б) добре;	д) погано;
в) задовільно;	є) дуже погано.

2. Ставлення Вашої дитини до людей з найближчого оточення:
до дідуся і бабусі:

а) радіє зустрічі:

- 1 - завжди
- 2 – часто
- 3 – інколи
- 4 - ніколи

б) поважає думку:

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 - інколи
- 4 - ніколи

в) довіряє

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 - інколи
- 4 - ніколи

г) упевнена, що зрозуміють

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 - інколи
- 4 – ніколи

д) упевнена, що допоможуть

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 – інколи
- 4 - ніколи

е) упевнена, що захистять

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 - інколи
- 4 - ніколи

- до вчителя:

а) радіє зустрічі:

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 – інколи
- 4 - ніколи

б) поважає думку:

- 1 - завжди
- 2 - часто
- 3 - інколи
- 4 - ніколи

в) довіряє

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

д) упевнена, що допоможуть

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

- до товариша:

а) радіє зустрічі:

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

в) довіряє

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

д) упевнена, що допоможуть

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

г) упевнена, що зрозуміють

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

е) упевнена, що захистить

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

б) поважає думку:

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

г) упевнена, що зрозуміють

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

е) упевнена, що захистять

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - ніколи

III-й опитувальний лист

містить такі питання:

Як ставиться Ваша дитина до навчання:

а) дуже добре;

б) добре;

в) задовільно;

г) має труднощі;

д) погано;

є) дуже погано

Оцініть якості Вашої дитини

а) працьовитість:

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - не спостерігається

б) охайність:

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - не спостерігається

в) ініціативність:

1 - завжди

2 - часто

3 - інколи

4 - не спостерігається

г) вимогливість до себе:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

д) доброта:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

е) чесність:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

є) ввічливість:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

ж) готовність допомогти іншим:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

і) охайність:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

к) скромність:

1 - яскраво виражена

2 - виявляється

3 - не спостерігається

БЛАНК-ІНТЕРВ'Ю «ВЗАЄМОДІЯ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДИТИНОЮ»

1. Чи відводите Ви щодня час для читання дитині і для бесіди з нею?
2. Чи намагаєтесь Ви правити дитині за приклад, читаючи книги, журнали, газети?
3. Чи обговорюєте Ви з сім'єю і з дитиною щось цікаве з прочитаного або побаченого?
4. Чи дивитесь Ви телевізор разом із дитиною?
5. Чи ставите Ви дитині запитання щодо змісту побаченого по телевізору?
6. Чи обмежуєте Ви можливість дитині час дивитися телевізор?
7. Чи намагаєтесь Ви ходити з дитиною на прогулянки?
8. Чи відвідуєте Ви з дитиною театр, зоопарк, музеї, цирк, виставки?

АНКЕТНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ БАТЬКІВ

1. Які з перелічених нижче якостей виявляються у Вашої дитини найбільшою мірою? Порівняйте від 1 до 7

№	Особисті якості	1	2	3	4	5	6	7
	Ввічливість							
	Чесність							
	Ощадливість							
	Чуйність							
	Доброта							
	Працьовитість							
	Скромність							

2. Які з перелічених якостей Вам вдається найліпшим чином виховувати у своєї дитини (підкресліть): скромність, чесність, ввічливість, справедливість, стриманість, працьовитість, ощадливість.
3. Кому Ви відводите головну роль у вихованні цих якостей у дітей: школі або сім'ї (підкресліть).
4. На які з перелічених тем Ви найчастіше розмовляєте з дитиною? (позначте):

- про ставлення до вчителя;

- про поведінку в школі;
- про книжки, що прочитали;
- про ставлення до батьків;
- про відносини з товаришами;
- про ставлення до хліба, природи, особистих і громадських речей;
- про переглянуті фільми, вистави.

5. Які з перелічених негативних виявів найчастіше слугують предметом ваших бесід із дітьми? (позначте):

- погані оцінки в школі;
- погана дисципліна в школі;
- брутальність, зухвалість;
- недбале ставлення до громадських цінностей;
- порушення режиму;
- недбале ставлення до особистих речей.

6. Назвіть позитивні якості, властиві вашій дитині.

АНКЕТИ ДЛЯ БАТЬКІВ

Анкета для батьків № 1

(анкетування проводять до занять)

“Поділіться досвідом, як ви допомагаєте своїй дитині у навчанні”
(підкресліть твердження, що спираються на ваш досвід спілкування з дитиною,
і доповніть їх за потреби):

- готую з нею уроки;
- позбавляю задоволень за погані оцінки;
- визначаю, що їй читати;
- навчаю переказувати прочитане у підручнику;
- купую “наперед” словники, довідники, енциклопедії;
- контролюю дотримання режиму дня;
- забороняю виконання домашніх завдань із приятелями-однокласниками;
- відповідаю на всі запитання;
- уважно стежу, щоб за кожним словом у дитини стояло правильне уявлення;
- заохочую розповіді щодо одержаних вражень, нових знань;
- стежу, щоб правильно сиділа за робочим столом;
- сварю за погані оцінки;
- перевіряю виконання лише письмових домашніх завдань;
- багато читаю їй уголос;
- разом граємо;
- разом збираємо портфель “на завтра”;
- допомагаю знайти відповіді на запитання, що в неї виникають;
- разом пишемо листи рідним і знайомим;
- намагаюсь збагатити новими враженнями (природа, праця, екскурсії тощо);
- поповнюю домашню бібліотеку з огляду на інтереси дитини;
- заохочую подарунком (задоволенням) за хорошу оцінку;
- завжди наводжу як приклад однолітків, які добре вчаться;
- завжди розпитую про те, що нового дізналася у школі;
- навчаю самостійно перевіряти якість виконаних удома завдань;

- не пускаю грати, доки не зробить уроки;
- вчу самостійно вибирати книжки для читання;
- даю зрозуміти, що засмучуюся поганими оцінками, але не
- зводжу навчання до оцінок.

Учитель додає потрібні, на його думку, позиції: адже мета анкети не тільки отримати необхідну педагогічну інформацію, а й спонукати батьків до осмислення власного досвіду.

Анкета для батьків №2

(анкетування проводять до занять)

1. Як часто ви відвідуєте музеї? (раз на місяць; раз на півроку; раз на рік; дуже рідко).
2. Хто у вашій родині є ініціатором відвідування музею? (Дорослі. Дитина. Рішення приймається спільно.)
3. Назвіть музеї, які ви відвідали в поточному (минулому) навчальному році.
4. Для чого ви ходите до музею? (Для набуття нових знань. Для зустрічі з прекрасним. Для знайомства з творами мистецтва, відомими за копіями. Для розвитку творчих здібностей дитини. Для залучення дитини до музейної культури.)
5. Чи є у вас улюблений музей? Скільки разів ви туди ходили?

Анкета для батьків № 3

(анкетування проводять до занять)

I. Відомості про сім'ю

1. Чи палить хтось із дорослих членів сім'ї? Хто саме? (Тато, мама, дідусь, бабуся, інші члени сім'ї) Де і коли палять? (Поза квартирою, в нежитлових приміщеннях, у житлових приміщеннях за відсутності дітей, всюди при дітях.)
2. Чи вживають члени сім'ї спиртні напої? Хто саме? (Тато, мама, дідусь, бабуся, інші члени сім'ї.) Як часто? (На свята, з будь-якого приводу, без приводу, систематично.)

II. Відомості про дитину

1. Стан здоров'я дитини. (Хворіє часто, хворіє 2-3 рази на рік, практично не хворіє.)

2. Відвідування спортивних секцій.

- Яку секцію відвідує?

- З якого часу?

- Успішність занять (Висока, середня, низька, поки неясно.)

- Зацікавленість дитини (Висока, середня, низька.)

3. Дотримання режиму дня.

- Сон (Лягає і прокидається завжди в один і той самий час; лягає і прокидається, коли захоче; прокидається за потребою, вчасно, але важко.)

- Прогулянки і гра на свіжому повітрі (Практично не гуляє, 1 -2 години; 3-4 години; за доброї погоди проводить на вулиці весь вільний час; гуляє за будь-якої погоди, доки не заженеш додому.)

- Підготовка домашніх завдань. (Одразу після школи; після денної прогулянки; увечері; вранці перед школою.)

- Телебачення і дитина (Дивиться телевизор щодня; дивиться телевизор у вихідні; практично не дивиться.)

4. Гігієнічні навички.

- Дотримання вимог особистої гігієни (Стало звичкою; поки що не стало звичкою; зустрічає опір.)

- Дотримання вимог правильного сидіння під час роботи за столом (Правильної пози додержується без нагадувань; іноді доводиться нагадувати; доводиться систематично контролювати.)

- Виконання вимог правильного сидіння під час гри, при читанні й перегляді телепередач (Завжди стежить за собою; доводиться іноді нагадувати; доводиться систематично контролювати; марно казати, сидить так, якій зручно).

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТУ ВИВЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО МОРАЛЬНИХ НОРМ ТА ВІДПОВІДНИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

Варіант 1. «Вибір»

Мета: виявити ставлення школярів до моральних норм і відповідних моральних якостей (відповідальності, колективістської спрямованості, самокритичності, сумлінності, принциповості, чуйності, справедливості).

Перебіг експерименту. Учням пропонують виконати таке завдання.

Як ти вчинити у таких ситуаціях? *Обери відповідь, яка відповідатиме твоєму вчинку, або допиши свою відповідь.*

1. Під час канікул, коли ти зібрався поїхати відпочити, класний керівник несподівано попросив тебе допомогти привести до ладу учбовий кабінет. Як ти вчиниш?

- а) скажеш, що згоден допомогти, і відкладеш свій від'їзд;
- б) збереш дітей і разом з ними зробиш всю роботу за один день;
- в) пообіцяєш виконати роботу після повернення;
- г) запропонуєш залучити до допомоги того, хто залишається в місті.
- д) або...

2. Тобі дали доручення, яке тобі не зовсім до душі, але його виконання конче потрібне колективу. Як ти вчиниш?

- а) сумлінно виконаєш доручене;
- б) залучиш до виконання доручення товаришів, щоб не робити самому;
- в) попросиш дати тобі інше, цікавіше для тебе доручення;
- г) знайдеш причину для відмови;
- д) або...

3. Ти став свідком того, як одна людина скривдила іншу. Як ти вчиниш?

- а) вимагатимеш від кривдника вибачень на адресу потерпілого;
- б) з'ясуєш причину конфлікту і доб'єшся його усунення;
- в) висловиш співчуття скривдженому;
- г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується;

д) або...

4. Ти випадково, не бажаючи того, заподіяв лихо іншій людині. Як ти вчиниш?

а) зробиш все можливе для усунення лиха;

б) вибачишся, пояснити потерпілому, що не хотів цього;

в) зробиш вигляд, що ти не винний;

г) перекладеш провину на потерпілого: хай не лізе, сам винен;

д) або...

Обробка одержаних даних. Вибір відповіді (а) свідчить про активне, усталено-позитивне ставлення до відповідних моральних норм. Відповідь (б) означає, що це ставлення хоча й активне, але недостатньо стійке (можливі компроміси). Якщо учень обрав у запропонованій ситуації відповідь (в), то його ставлення пасивне і недостатньо усталене. Зрештою, вибір відповіді (г) - свідчення сталого негативного ставлення дитини до моральних норм.

Варіант 2. «Як вчинити»

Мета: вивчити ставлення моральних норм, що визначають принципівість особистості.

Виконання. Особливу зацікавленість у підлітків викликають ситуації, в яких їм надається можливість обговорити варіанти розв'язання проблеми. Наведемо приклади.

1. Світлана не виконала домашнє завдання з математики, бо її нещодавно викликали до дошки і поставили за відповідь високу оцінку. Дорогою до школи вона розповіла про це своїй однокласниці Галі. Вчитель, як завжди, ввійшов до класу, привітався з учнями і запитав, хто не підготувався до уроку. Всі мовчали. Мовчала і Світлана. Як би ти вчинив(ла) на місці Галі?

2. Лише тобі відомо, що однокласник знайшов загублений учителем аркуш із розв'язком контрольної роботи. Що б ти зробив(ла)?

3. Йде контрольна робота. Ти виконав(ла) роботу правильно. Твій товариш не знає рішення і просить тебе дати йому списати. Як вчинити?

4. Ти не можеш розв'язати контрольну роботу. Твій товариш пропонує тобі списати у нього. Як вчиниш?

5. Кілька твоїх однокласників змовилися зірвати урок. Що ти робитимеш?

6. Під час перерви один із твоїх товаришів розбив вікно. Лише ти випадково бачив це. Товариш не хоче зізнаватися. Чи назвеш ти при розгляді цього випадку ім'я винного?

7. Захворіла вчителька. Вчитель з паралельного класу дав вам і завдання. Але діти замість працювати почали гратися. Що робитимеш ти?

8. Ти отримав(ла) двійку і знаєш, якщо твої батьки дізнаються про це, вони тебе покарають. Чи повідомиш ти батьків про одержану оцінку?

Обробка одержаних даних. За результатами виконання всього набору завдань кожного школяра зарахувати до однієї з чотирьох груп.

Учнів, які при виконанні завдань часто приймали хибне рішення - обрані ними акти поведінки суперечили змістові моральних норм, зараховують до I групи (нестійке ставлення). Школярі, що виконали тільки частину завдань і готові відмовитися від своєї думки за найменшого "тиску", утворюють II групу (недостатньо врівноважене, пасивне ставлення). До III групи належать діти, які активно обстоювали свою думку, але в деяких випадках (наприклад, у третьому завданні) схилилися до компромісних рішень. Зрештою, IV групу становлять учні, які під час виконання всіх завдань зробили правильний вибір (активно-усталене ставлення до моральних норм).

Варіант 3. «Закінчіть речення»

Мета: виявити ставлення до моральних норм, що визначають певні моральні властивості (самокритичність, колективізм, самостійність, справедливість, принциповість, чесність).

Виконання: Учням у досить швидкому темпі (щоб вони одразу дали найзвичнішу для них відповідь) пропонують закінчити речення, що містять міркування на теми моралі, або оповідання.

Варіант А. Речення:

1. Якщо я знаю, що вчинив неправильно, то...
2. Коли я вагаюся стосовно правильного рішення, то...

3. Обираючи між цікавим, але не обов'язковим, і необхідним, але нудним заняттям, я зазвичай...
4. Коли в моїй присутності ображають людину, я...
5. Коли брехня стає єдиним засобом зберегти добре ставлення до себе, я...
6. Якби я був на місці вчителя, то...

Варіант Б. Оповідання:

1. У шкільній їдальні черговий ненавмисне упустив ганчірку в казан із молоком і нікому про це не сказав. Один із однокласників бачив, що трапилось, але також приховав це. Молоко скисло, й уся школа залишилася без сніданку. Під час з'ясування обставин події я...

Обробка одержаних даних - якісний аналіз, аналогічний до попередніх методик.

МЕТОДИКА «НАША ДИТИНА»

Мета: виявити рівень моральної поведінки учня в уявленні його батьків (дисциплінованість, чуйність, працьовитість, скромність, принциповість, самокритичність, відповідальність).

Учитель пропонує батькам відповісти на запитання анкети, занотувавши на папірці номер запитання (I-X) та номер відповіді (1-4) на кожне запитання.

Анкета

I. Чи старанна і слухняна дитина в сім'ї? Наскільки охоче виконує вона доручення батьків?

1. Постійно виявляє недбалість і неслухняність.
2. Часто неслухняна й недбала.
3. Не завжди старанна й слухняна.
4. Завжди старанна й слухняна.

II. Як дитина поводить себе вдома?

1. Постійно поводить себе погано, зухвало, сперечається тощо.
2. Часто поводить себе зухвало, на зауваження не реагує.

3. Час від часу поводитьься пустотливо, але на зауваження реагує позитивно.
4. Завжди добре.

III. Наскільки чуйно ставиться дитина до батьків і близьких?

1. Постійно поводитьься брутально, зухвало, дратується з приводу зауважень.
2. Часто поводитьься грубо, виявляє байдужість, егоїзм.
3. Не завжди чутлива й дбайлива.
4. Чутлива, дбайлива, лагідна.

IV. Наскільки дитина працьовита?

1. Постійно ухиляється від праці, дуже ледаща.
2. Часто ухиляється від праці, працює тільки під контролем.
3. Не завжди допомагає, робить лише те, що доручають.
4. Любить працю, завжди допомагає старшим.

V. Наскільки виховані простота і скромність у дитини стосовно рідних і близьких?

1. Дуже зарозуміла, пихата, гордовита.
2. Часто виявляє пихатість, зарозумілість.
3. Іноді вихваляється, виявляє пихатість, зарозумілість.
4. Завжди проста і скромна.

VI. Чи виявляється в дитини критичність стосовно інших людей?

1. Некритична, прилаштовується до поглядів інших членів сім'ї й товаришів.
2. Дуже рідко висловлює власні думки, критичні судження.
3. Критикує, але при цьому не завжди правильно і тактовно.
4. Критикує погляди та поведінку близьких розумно і тактовно.

VII. Чи виявляється при цьому самокритичність?

1. Агресивно сприймає критику членів сім'ї, на зауваження відповідає грубо.
2. Не сприймає критику інших, не реагує на зауваження членів сім'ї.
3. Не завжди самокритична, не завжди зважає на критичні зауваження.
4. Самокритична, поважає критику членів сім'ї, прагне враховувати критичні зауваження.

VIII. Як ставиться до навчання вдома?

1. Виявляє безвідповідальність у навчанні, уроки вдома не готує, до школи ходити не хоче.
2. Безвідповідально ставиться до домашніх завдань, потребує постійного контролю.
3. Не завжди сумлінно готує домашні завдання.
4. Відповідально й сумлінно готує домашні завдання.

IX. Як ставиться до громадських доручень?

1. Не любить громадську роботу, не виконує її.
2. Найчастіше безвідповідально ставиться до громадської роботи та доручень, потребує постійного контролю з боку батьків.
3. Не завжди виявляє відповідальність та бажання виконувати громадські доручення.
4. Охоче виконує громадські доручення, розповідає про їх виконання вдома.

X. Яким є ставлення дитини до свого класу, школи?

1. Не любить свій клас і школу, відверто висловлює своє негативне ставлення до них.
2. Байдужа до справ класу та школи.
3. Любить клас і школу, але не завжди доводить це добрими справами.
4. Любить свій клас і школу і завжди доводить це добрими справами.

Обробка отриманих даних. Отримавши від батьків папірці з номерами запитань і відповідей, учитель підсумовує номери відповідей (для кожного учня), одержану суму ділить на 10. Міру виявлення моральних якостей у поведінці учнів в уявленні їхніх батьків оцінюють за такою шкалою:

- від 1 до 1,5 - на думку батьків, зазначені властивості не виявляються;
- від 1,5 до 2,5 - на думку батьків, властивості виявляються слабо;
- від 2,5 до 3,5 - на думку батьків, властивості виявляються;
- від 3,5 до 4 - на думку батьків, властивості виявляються яскраво.

На базі одержаних результатів вчитель порівнює оцінку батьків зі своїми уявленнями. В разі їх невідповідності слід з'ясувати причину цього (потайливість, позірність, необ'єктивність батьків) за допомогою інших методик ті спланувати індивідуальну роботу з цим учнем (а за потреби і з батьками).

Виявлені негативні вчинки, а також умови й причини, що їх породили, мають послугувати вказівкою стосовно спрямованості подальшого морально-психологічного розвитку дитини.

МЕТОДИКА “ХАРАКТЕРИСТИКА”

Мета: дати якісну та кількісну оцінку моральної поведінки учнів, виявлення ними громадської активності, товаришкості, самокритичності, відповідальності.

Класний керівник (можна спільно з активом класу) дає оцінку моральної поведінки школярів за такою схемою.

Оцінити моральні якості школярів, що виявляються в їхніх вчинках.

1. Участь школяра в громадських справах:

- а) ніколи не бере участі;
- б) час від часу;
- в) часто, але не за власною ініціативою;
- г) регулярно, іноді за власною ініціативою;
- д) ініціатор у громадських справах у колективі.

2. Участь школяра у наданні допомоги товаришам з навчання:

- а) ніколи не бере участі;
- б) час від часу;
- в) часто, але не за власною ініціативою;
- г) регулярно, іноді за власною ініціативою;
- д) систематично, за власною ініціативою..

3. Допомога школяра товаришам у громадських справах:

- а) ніколи нікому не допомагає;
- б) допомагає зрідка і лише обраним;
- в) іноді, будь-кому;

г) часто, але обраним;

д) завжди, будь-кому.

4. Рівень самокритичності школяра:

а) ніколи не сприймає критику;

б) рідко сприймає критику;

в) іноді сприймає критику;

г) сприймає критику вдумливо;

д) самокритичний, критику майже не потребує.

5. Рівень відповідальності щодо справи:

а) ніколи не можна доручити відповідальну справу;

б) іноді можна дещо доручити;

в) можна часто давати доручення;

г) можна завжди давати доручення;

д) сам є ініціатором у виконанні відповідальних справ і доводить їх до завершення.

Обробка отриманих даних. Кожну відповідь оцінюють у балах: а) - 1, б) - 2, в) - 3, г) - 4, д) - 5. Далі вираховують частку від ділення суми отриманих балів на 5 (кількість запитань). За такою технікою підрахунку максимальне значення показника дорівнює 5, мінімальне 1. Якщо підсумувати індивідуальні показники й поділити їх на кількість учнів, котрі брали участь в експерименті, отримаємо середній показник класу. З ним можна порівнювати індивідуальні показники окремих учнів. Можна порівнювати і вимірювати показники у різні відрізки часу (наприклад, на початку й наприкінці навчального року, від класу до класу), порівняти свою оцінку учня з оцінкою його активом класу, оцінювати паралельні класи.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМИН УЧНЯ ІЗ ОТОЧЕННЯМ

Мета: вивчення соціальної пристосованості дитини, а також взаємин її з оточуючими.

1. Ти вирушаєш у далеку дорогу, їдеш далеко від своїх рідних. За ким ти сумуватимеш найбільше?

2. З ким ти любила б гратися?

- а) з однолітками;
- б) з молодшими за тебе;
- в) зі старшими за тебе.

3. Товариш навмисне завдав тобі болю. Що ти робитимеш?

- а) будеш плакати;
- б) поскаржишся вчителю;
- в) вдариш його;
- г) зробиш йому зауваження;
- д) не скажеш нічого.

4. Один з учнів глузує з тебе. Що ти робитимеш?

- а) будеш плакати;
- б) сам візьмешся глузувати з нього;
- в) обзиватимеш, битимеш його;
- г) не звернеш уваги.

5. Однокласник взяв без дозволу твою річ. Що ти робитимеш?

- а) будеш плакати;
- б) скаржитися;
- в) кричати;
- г) спробуєш відібрати;
- д) почнеш його бити.

6. Ти граєш із другом у гру і тричі поспіль програєш. Що ти робитимеш?

- а) будеш плакати;
- б) продовжиш гру;
- в) нічого не скажеш;

г) почнеш злитися.

7. Батько не дозволяє тобі йти гратися. Що ти робитимеш?

а) нічого не відповіси;

б) надмешся;

в) почнеш плакати;

г) заперечуватимеш;

д) спробуєш піти попри заборону.

8. Мама не дозволяє тобі йти гратися. Що ти робитимеш?

а) нічого не відповіси;

б) надмешся;

в) почнеш плакати;

г) заперечуватимеш;

д) спробуєш піти попри заборону.

ПАМ'ЯТКА КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

Учителю!

Основні завдання й напрями виховної роботи класного керівника

1. Вивчення індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів і потреб.
2. На підставі результатів діагностики допомагати учням у пізнанні власного характеру, подоланні своїх негативних рис, вихованні позитивних якостей.
3. Орієнтування учнів на аналіз власних дій, планування своєї роботи, навчання прийомів самоконтролю.
4. Виховання в учнів позитивних рис характеру (волі, чесності, самокритичності, поваги до старших, взаємодопомоги, чуйності) та вироблення загальнолюдських норм етики.
5. Виховання в учнів поваги до держави, її законів, до праці і людей праці.
6. Розвиток навчально-пізнавальних потреб і здібностей учнів.
7. Праця над становленням учнівського самоврядування, допомога в плануванні організації й аналізі повсякденної діяльності.
8. Виховання в учнів потреби прилучатися до скарбів української народної творчості, знати традиції, свята, обряди і звичаї народу, вивчати культурні надбання людства.
9. Розкриття перед кожним учнем можливостей його особистості в суспільно корисних справах, залучення учнів до посильного виконання цих справ.
10. Забезпечення дієвого зв'язку з батьками у становленні особистості дитини.

Принципи виховання:

- індивідуальний підхід;
- диференційований підхід;
- врахування вікових особливостей;
- гармонія інтересів, потреб і бажань учнів;
- діяльнісний підхід;

- наступність і безперервність;
- самодіяльність, самостійність;
- дисципліна і відповідальність особистості за свою працю і поведінку;
- науковість;
- зв'язок із життям.

Заповіді школярам:

1. Будьте вірні Україні та її народові.
2. Наполегливо опановуйте знання.
3. Збагачуйтеся духовними надбаннями світової культури народу та Україні потрібні культурні й освічені громадяни.
4. Будьте сумлінні, не робіть нічого проти своєї совісті.
5. Живіть у злагоді зі своїми братами, сестрами і друзями.
6. Втішайте сумуючих.
7. З того, що сталося, робіть висновки на майбутнє.
8. Допмагайте старшим і немічним, меншим від себе. Поважайте батька й матір.
9. Не будьте фальшивими і злими.
10. Кажіть правду, не зводьте наклепів на інших.
11. Будьте слухняні, цим ви доведете свою любов до рідних і близьких.

ДЛЯ НОТАТОК

